ἔχειν τυραννίδα? Sibi habeat ſuam fortunam. Unam mehercule tecum apricationem in illo [6] Lucretino tuo ſole malim, quàm omnia iſtiuſmodi regna; vel potiùs mori millies, quàm ſemel iſtiuſmodi quidquam cogitare. [7] Quid, ſi tu velis? inquis. Age quis eſt, cui velle non liceat? ſed ego, hoc ipſum velle, miſerius eſſe duco, quàm in crucem tolli. Una res eſt eâ miſerior, adipiſci quod ita volueris. Sed hæc hactenus: libenter enim in his moleſtiis [8] ἐνοχολάζω σοι. Redeamus [9] ad noſtrum. Per fortunas, quale tibi conſilium Pompeii videtur? hoc quæro, quòd urbem reliquerit: ego enim [10] ἀπορῶ: tum nihil abſurdius. Urbem tu relinquas? ergo idem, ſi Galli venirent. Non eſt, inquit, in parietibus Reſpublica. [11] At in aris & focis. Fecit idem Themiſtocles. Fluctum enim totius barbariæ ferre urbs una non poterat. At idem Pericles non fecit, annum ferè poſt quinquageſimum, cùm præter mœnia nihil teneret. Noſtri olim, urbe reliquâ [12] captâ, arcem tamen retinuerunt.

[13] Οὕτω πᾶ τῶν πρόσθεν ἐπευθόμεθα κλέα ἀνδρῶν.

Rurſus autem ex dolore municipali, ſermonibúſque eorum, quos convenio, videtur hoc conſilium [14] exitum habiturum. Mira hominum querela eſt, (neſcio iſtic: ſed facies ut ſciam) ſine magiſtratibus urbem eſſe, ſine Senatu. Fugiens denique Pompeius mirabiliter homines movet. Quid quæris? alia cauſa facta eſt: nihil jam concedendum putant Cæſari. Hæc tu mihi explica qualia ſint. Ego negotio præſum non turbulento. Vult enim me Pompeius eſſe, quem tota hæc Campana & maritima ora habeat [15] ἐπίσκοπον, ad quem delectus, & ſumma negotii referatur. Itaque vagus eſſe cogitabam. Te puto jam videre, quæ ſit [16] ὁρμὴ Cæſaris, qui populus, qui totius negotii ſtatus: ea velim ſcribas ad me, & quidem, quoniam mutabilia ſunt, quàm ſæpiſſimè. Acquieſco enim & ſcribens ad te, & legens tua.

10. Ἀπορῶ] Dubito.

11. *At in aris*] Reſponſio Ciceronis. *Fecit*: inquit Pompeius. *Fluctum* &c. Reſponſio Ciceronis. Lambinus.

12. *Captâ*] A Gallis, Liv. lib. V.

13. Οὕτω] Sic eorum, qui ante nos vixerunt, audiebamus laudes. *Iliad.* Γ. 520.

14. *Exitum habiturum*] Nunc pro Pompeii parte diſputat, judicátque ex dolore, ſermonibúſque municipalium hominum, qui Pompeii fugam æquo animo ferre non poterant, vehementérque Cæſari irati erant, Pompeii conſilium, rationémque belli gerendi poſſe explicari, & non incommodè concludi. Victorius.

15. Ἐπίσκοπον] Speculatorem, cuſtodem. Vide *Fam.* VIII. 13. XVI. 11. & 13.

16. Ὁρμὴ] Impetus.

CICERO ATTICO SAL.

12 UNAM adhuc à te epistolam acceperam, datam XII[1] Kal. in qua significabatur, aliam te antè dedisse, quam non acceperam. Sed quæso, ut scribas quàm sæpissime, non modò si quid scies, aut audieris; sed *etiam si quid* suspicabere; maximéque quid nobis faciendum, aut *non faciendum* putes. Nam quod rogas, curem ut scias, quid Pompeius agat; *ne ipsum* quidem scire puto; nostrûm quidem nemo. *Vidi Lentulum Cos.* Formiis x Kal. vidi Libonem: plena timoris & erroris omnia. [2] Ille iter Larinum: ibi enim cohortes, & Luceriæ, & Theani, reliquáque in Apulia. Inde utrùm consistere uspiam velit, an mare transire, nescitur. Si manet; vereor, ne exercitum firmum habere non possit. Sin discedit, quò, aut quà, aut quid nobis agendum sit, nescio. Nam [3] istum quidem, cujus φαλαεισμὸν times, omnia teterrimè facturum puto. Nec eum [4] rerum prolatio, nec Senatûs magistratuúmque discessus, nec ærarium clausum tardabit. Sed hæc, ut scribis, citò sciemus. Interim velim mihi ignoscas, quòd ad te scribo tam multa toties. Acquiesco enim, & tuas volo elicere literas: maximéque consilium, quid agam, aut quo me pacto geram. Demittámne me penitus in causam? Non deterreor periculo, sed dirumpor dolore. Támne nullo consilio, aut tam contra meum consilium gesta esse omnia! An cunctèr, & tergiversèr, & iis me dem, qui tenent, qui potiuntur? [5] Αἰδέομαι Τρῶας; nec solùm civis, sed etiam amici officio revocor. Etsi frangor sæpè misericordiâ [6] puerorum. Ut igitur ita perturbato, etsi te eadem sollicitant, scribe

1. *Kal.*] Perspicuum est ex superioribus & sequentibus literis, & ex ipsâ etiam historiâ, *Feb.* scribendum. Nam ad urbem venerat Cicero, prid. Non. Jan. ibique pauculos dies commoratus est, triumphum expectans. Verùm, cùm nuntiatum esset Romæ, Cæsarem cum exercitu adventare; & pro se quisque, fugâ suæ saluti prospiceret: Cicero, maximè Pompeio fugiente, eodem pavore perculsus, consilium statim cepit relinquendæ urbis: séque in suas villas contulit, unde ad Atticum scribit, qui Romæ remanserat. MALASPINA.

2. *Ille*] Pompeius iter habebat.

3. *Istum*] Cæsarem, cujus φαλαεισμὸν, Phalaridis imitationem, &c.

4. *Rerum*] Prolatio rerum est cùm sive propter dies festos, sive propter ferias autumnales aliásque, sive propter bella réfque adversas justitium est.

5. Αἰδέομαι] Vide suprà, II. 5.

6. *Puerorum*] Ciceronum.

ſcribe aliquid, & maximè, ſi Pompeius Italiâ cedit, quid nobis agendum putes. M' quidem Lepidus (nam fuimus unà) eum finem ſtatuit, L. Torquatus eundem. Me cùm multa, tum etiam lictores impediunt. Nihil vidi unquam quod minùs explicari poſſet. Itaque à te nihil dum certi exquiro, ſed quid videatur. Denique ipſam [7] Ἀπορίαν tuam cupio cognoſcere. Labienum ab illo diſceſſiſſe propemodum conſtat. Si ita factum eſſet, ut ille Romam veniens magiſtratum & Senatum Romæ offenderet, magno uſui cauſæ noſtræ fuiſſet. Damnaſſe enim ſceleris hominem amicum Reipublicæ causâ videretur: quod nunc quoque videtur; ſed minùs prodeſt. Non enim habet, cui proſit: eúmque arbitror pœnitere: niſi fortè id ipſum eſt falſum, diſceſſiſſe illum. Nos quidem pro certo habebamus. Et velim, (quanquam, ut ſcribis, [8] domeſticis te finibus tenes) formam mihi urbis exponas, ecquod Pompeii deſiderium, ecqua Cæſaris invidia appareat; etiam quid cenſeas de Terentia & Tullia, Romæ eas eſſe, an mecum, an aliquo tuto loco. Et hæc, & ſi quid aliud, ad me ſcribas velim, vel potiùs ſcriptites.

7. *Ἀποριαν*] Dubitationem.
8. *Domeſticis finibus*] Rebus publicis te non admiſces. Manutius.

Cicero Attico Sal.

13 De [1] Vennonianis rebus tibi aſſentior. Labienum ἥρωα judico. Facinus jam diu nullum civile præclarius: qui, ut aliud nihil, hoc tamen profecit; dedit [2] illi dolorem. Sed etiam ad ſummam profectum aliquid puto. Amo etiam [3] Piſonem: cujus judicium de genero ſuſpicor viſum iri grave. Quanquam genus belli quod ſit, vides. Ita civile eſt, ut non ex civium diſſenſione, ſed ex unius perditi civis audacia natum ſit. Is autem valet exercitu; tenet multos ſpe & promiſſis; omnia omnium

1. *Vennonianis*] C. Vennonii, de quo lib. VI. ep. 1. & 3. Res quædam privatæ.
2. *Illi*] Cæſari, à quo diſceſſit.
3. *Piſonem*] Qui cùm ab urbe diſceſſerit, generum ſuum Cæſarem non expectans, quid de eo judicet, manifeſtum eſt. Hic eſt L. Calpurnius Piſo, in quem extat Ciceronis oratio. Manutius.

nium concupivit. Huic tradita urbs est, nuda præsidio, referta copiis. Quid est, quod ab eo non metuas, qui illa templa, & tecta non patriam, sed prædam putet? quid autem sit acturus, aut quo modo, nescio, sine Senatu, sine magistratu. Ne simulare quidem poterit quicquam [4] πολιτικῶς. Nos autem ubi exurgere poterimus? aut quando? quorum dux quàm [5] ἀστρατήγητος, tu quoque animadvertis; cui ne Picena quidem nota fuerint. Quàm autem sine consilio, res testis. Ut enim alia omittam [6] decem annorum peccata, quæ conditio non huic fugæ præstitit? nec verò nunc quid cogitet, scio: ac non desino per literas sciscitari. Nihil esse timidius constat, nihil perturbatius. Itaque nec præsidium, cujus parandi causâ ad urbem retentus est, nec locum ac sedem præsidii ullam video. Spes omnis in duabus [7] invidiosè retentis penè [8] alienis legionibus. Nam delectus adhuc quidem invitorum est, & à pugnando abhorrentium. Conditionum autem amissum tempus est. Quid futurum sit, non video. Commissum quidem à nobis certè est, sive à nostro duce, ut, è portu sine gubernaculis egressi, tempestati nos traderemus. Itaque de Ciceronibus nostris dubito quid agam: nam mihi interdum amandandi videntur in Græciam. De Tullia autem & Terentia, cùm mihi barbarorum adventus ad urbem proponitur, omnia timeo: cùm autem [9] Dolabellæ venit in mentem; paulùm respiro. Sed velim consideres quid faciendum putes: primùm [10] πρὸς τὸ ἀσφαλὲς: (aliter enim mihi de illis ac de me ipso consulendum est) deinde ad opiniones, ne reprehendamur, quòd eas Romæ velimus

4. Πολιτικῶς] Quod sit è Republicâ.

5. Ἀστρατήγητος] *Minimè dux*: imperatoriæ artis ignarus: qui nescierit Picenum esse quasi aggerem urbi tuendæ.

6. *Decem annorum*] Tot enim anni à consulatu Cæsaris ad hoc tempus numerantur. Et, Cæsare consule, Pompeius se cum eo affinitate conjunxit, Juliâ uxore ductâ. Inde eum per decem annos aluit, auxit, armavit. MANUTIUS.

7. *Invidiosè*] Quia Pompeius simulatione Parthici belli à Cæsare abductas retinuerat. Quod factum magna in infamia fuit. Vide Cæs. lib. I. de bello Civ. IDEM.

8. *Alienis*] Quòd adversùs imperatorem suum invitæ ducerentur. IDEM.

9. *Dolabellæ*] Generi mei, qui apud Cæsarem est: per quem videtur mulieres tutò in urbe esse posse. IDEM.

10. Πρὸς τὸ ἀσφαλὲς] Ad securitatem.

11. Μάντις δ' ἄριστος] *Vates optimus is est, bene qui conjicit.* Senarius apud Euripidem integer, Μάντις δ' ἄριστος, ὅστις εἰκάζει καλῶς. Quem Cicero ita vertit libro de Divin. II. *Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibeto optimum.* MANUT.

12. *Ænigma Oppiorum*] Videtur epistolæ principium. IDEM. Et videtur Mongalto nostro. Cum superioribus verbis, *loquacitati ignoscas*, si conjungis hæc postrema, *si scriberem ipse, longior epistola fuisset*, jam

limus esse in communi bonorum fuga. Quin etiam tibi & Peduceo, (scripsit enim ad me) quid faciatis videndum est. Is enim splendor est vestrûm, ut eadem postulentur à vobis, quæ ab amplissimis civibus. Sed de hoc tu videbis, quippe cùm de meipso, ac de meis te considerare velim. Reliquum est ut & quid agatur, quoad poteris, explores, scribásque ad me, & quid ipse conjecturâ assequare: quod etiam à te magis expecto. Nam acta omnibus nuntiantibus, à te expecto futura. [11] Μάντις δ' ἄριστος. Loquacitati ignosces, quæ & me levat ad te quidem scribentem, & elicit tuas literas. [12] Ænigma Oppiorum ex Velia planè non intellexi: est enim [13] numero Platonis obscurius. [14] Jam intellexi tuum. Oppios enim de Velia [15] succones dicis: in eo æstuavi diu: quo aperto reliqua patebant, & cum Terentiæ summa congruebant. [16] L. Cæsarem vidi Minturnis a. d. VIII Kal. Febr. manè, cum absurdissimis mandatis, non hominem, sed scopas solutas: ut id ipsum mihi ille videatur irridendi causâ fecisse, qui tantis de rebus huic mandata dederit; nisi fortè non dedit, & hic sermone aliquo arrepto pro [17] mandatis abusus est. Labienus, vir meâ sententiâ magnus, Theanum venit a. d. IX. Kal. ibi Pompeium, Consulésque convenit. Qui sermo fuerit, & quid actum sit, scribam ad te, cùm certum sciam. Pompeius à Theano Larinum versùs profectus est a. d. VIII Kal. eo die mansit Venafri. Aliquantum animi videtur nobis attulisse Labienus: sed ego nondum habeo, quid ad te ex his locis scribam. Ista magis expecto; quid [18] illinc afferatur; quo pacto de Labieno ferat; quid agat Domitius in

jam patet epistolas duas, librariorum culpâ, in unam coaluisse.

13. *Numero Platonis*] Probant Manutius & Junius quod est in nonnullis Mss. *Timæo Platonis*, de cujus obscuritate *Fin.* II. 5.

14. *Jam intellexi*] Hîc epistola videtur dividenda. Hîc ænigma intelligit, suprà interpretari nescit: hîc dictat, suprà scribit. CORRADUS.

15. *Succones*] Fictum vocabulum, inquit Bosius, ut Latinè exprimeret illud alterum *Opios*, quod Atticus ἀπὸ τοῦ ὀποῦ, id est, à succo formarat. Corradus verò *saccones* legebat, & quia fœneratores erant Oppii, nummatos exponit, à saccis qui sunt nummorum receptacula. Alii *Sanctones* malunt, alii *Salacones*. O te sapientem, Petre Victori, qui nolueris in eo æstuare. OLIVETUS.

16. *L. Cæsarem*] Cujus pater, Cæsaris erat legatus. CORRAD.

17. *Mandatis*] His, quæ sunt apud Cæsarem lib. I. de Bello Civili, & *Fam.* XVI. 10.

18. *Illinc*] Ubi Cæsar est. CORRAD.

Marsis, Iguvii Thermus, P. Attius Cinguli; quæ sit populi urbani voluntas; quæ tua conjectura de rebus futuris: hæc velim crebrò, & quid tibi de mulieribus nostris placeat, & quid acturus ipse sis, scribas. Si scriberem ipse, longior epistola fuisset: sed dictavi propter lippitudinem.

CICERO ATTICO SAL.

14 ANTE diem VI Kal. Febr. Capuam [1] Calibus proficiscens, cùm leviter lippirem, has literas dedi. L. Cæsar mandata Cæsaris detulit ad Pompeium a. d. VIII Kal. cùm is esset cum Consulibus Theani. Probata conditio est, sed ita, ut ille de iis oppidis, quæ extra suam provinciam occupavisset, præsidia deduceret. Id si fecisset, responsum est ad urbem nos redituros esse, & rem per Senatum confecturos. Spero etiam in præsentia pacem nos habere. Nam & illum furoris, & hunc nostrum copiarum suppœnitet. Me Pompeius Capuam venire *voluit*, & adjuvare delectum: in quo parum prolixè respondent Campani coloni. Gladiatores Cæsaris, qui Capuæ sunt, *de* quibus antè ad te falsum ex Torquati *literis* scripseram, *sanè* commodè Pompeius distribuit, binos *singulis patribus familiarum*. [2] Secutorum [3] in ludo Ioo fuerunt: *eruptionem facturi fuisse* dicebantur. Sanè multum in eo Reipublicæ provisum est. De mulieribus nostris, in quibus est tua soror, quæso videas, ut satis honestum nobis sit, eas Romæ esse, cùm cæteræ ulla dignitate discesserint; hoc scripsi ad eas, & ad te ipsum antea. Velim eas cohortere, ut exeant; præsertim cùm ea prædia in ora mariti-

1. *Calibus*] Cales oppidum mediterraneum Campaniæ. GRÆVIUS.

2. *Secutorum*] Gladiatorum, qui secutores vocantur. Alii, *scutorum*, quod magis probo, tum quia Cicero nusquam, quod sciam, hoc vocabulum Cicero usurpavit, & cùm *gladiatores* dixisset, non erat hoc loco, cur *secutores* adderet: tum quia verisimile non est, Cæsarem quinque secutorum millia præter retiarios in ludo habuisse. Scutorum verò millia multa esse poterant, quibus gladiatores ipsi, & qui cum illis sentiebant parati, ornatique erumpere cogitabant. CORRADUS. Primus hanc vocem, *secutorum*, hîc scripsit Victorius, cùm antea legeretur *scutorum*. Sed à Victorio sic omnes cæteri. Erant autem, inquit Manutius, *Secutores* & *Myrmillones* iidem; quibus opponebantur *Retiarii*.

3. *In ludo*] In disciplinâ] Lanistarum, à quibus ad gladiatoriam instituebantur. MALASPINA.

maritima habeamus, cui ego præsum, ut in his pro re nata non incommodè possint esse. Nam si quid offendimus, in genero nostro; quod quidem ego præstare non debeo. Sed id fit majus, quòd mulieres nostræ præter cæteras Romæ remanserunt. Tu ipse [4] cum Sexto scire velim quid cogites de exeundo, de totáque re quid existimes. Equidem ad pacem hortari non desino: quæ vel injusta utilior est, quàm justissimum [5] bellum. Sed hæc ut fors tulerit.

4. *Cum Sexto*] Sext. Peduceo. CORR.
5. *Bellum*] Legendum proponit, *Bellum cum civibus*, Bosius Baluzianus.

CICERO ATTICO SAL.

UT ab urbe discessi, nullum adhuc intermisi diem, quin aliquid ad te literarum darem; non quò haberem magnopere quid scriberem; sed ut loquerer tecum absens: quo mihi, cùm coràm id non licet, nihil est jucundius. Capuam cùm venissem a. d. VI. Kal. pridie, quàm has literas dedi, Consules conveni, multósque nostri ordinis. Omnes cupiebant Cæsarem, abductis præsidiis, stare conditionibus iis, quas tulisset. Uni Favonio leges ab illo nobis imponi non placebat: sed is haud auditus in consilio. Cato enim ipse jam servire, quàm pugnare mavult. Sed tamen ait, in Senatu se adesse velle, cùm de conditionibus agatur, si Cæsar adductus sit ut præsidia deducat. Ita, quod maximè opus est, in Siciliam ire non curat: quod metuo ne obsit, in Senatu esse vult. Postumus autem, de quo nominatim Senatus decrevit, ut statim in Siciliam iret, [1] Furfanóque succederet, negat se sine Catone iturum: & suam in Senatu operam, auctoritatémque quàm magni æstimat. Ita res ad Fannium pervenit. Is cum imperio in Siciliam præmittitur. In disputationibus nostris summa varietas est. Plerique negant, Cæsarem in conditione mansurum; [2] postulataque hæc

15

1. *Furfano*] Bosius ex mss. *Fuffano*. Sed meliùs fortasse *Furfanio*, ut *Fam.* VI. 9. *Furfaniorum*, inquit Grævius, in antiquis monumentis non rarò fit mentio: *Fuffanorum*, quod sciam, nusquam.

2. *Postulataque hæc*] Ita pendet hoc à verbo, *Negant*, ut affirmetur potiùs quàm negetur. Verbum enim, *Nego*, sæpe negat in primo membro, affirmat in secun-

ab eo interpoſita eſſe, quo minùs, quod opus eſſet ad bellum, à nobis pararetur. Ego autem eum puto facturum, ut præſidia deducat. Vicerit enim, ſi Conſul factus erit; & minore ſcelere vicerit, quàm quo ingreſſus eſt. Sed accipienda plaga eſt. Sumus enim flagitiosè imparati cùm à militibus, tum à pecunia: quam quidem omnem, non modò privatam, quæ in urbe eſt, ſed etiam publicam, quæ in ærario eſt, illi reliquimus. Pompeius ad legiones [3] Attianas eſt profectus: Labienum ſecum habet. Ego tuas opiniones de his rebus expecto. Formias me continuò recipere cogitabam.

do: ut in oratione pro Roſcio Comœdo, *Adverſaria in judicium protulit nemo, codicem protulit.* Pro, codicem aliquis protulit. Idem agnoſcitur apud Horatium, in iis verſibus, *Quî fit, Mæcenas, ut nemo.* Nam cùm ſubjunxit, *Laudet diverſa ſequentes*, ſatis conſtat non referri ad, *Nemo*, ſed neceſſe eſſe, ut, aliquis, ſubaudiatur. MANUTIUS.

3. *Attianas*] Quas P. Attius Varus habebat. ep. 13. *Quid agat Domitius in Marſis, Iguvii Thermus, P. Attius Cinguli.* POPMA. Legendum eſt *Appianas*, ut intelligantur duæ illæ legiones, quæ à Cæſare per ſpeciem belli Parthici abductæ, & Pompeio traditæ circa Luceriam hærebant, ſic dictæ ab Appio legato, qui eas ex Galliâ adduxerat, teſte Plutarcho. J. LIPSIUS, *Cent.* II. *ad Belg. epiſt.* 16. Repoſuit Junius *Atinianas*, ab Atina Marſorum oppido.

CICERO ATTICO SAL.

16 OMNES arbitror mihi tuas literas redditas eſſe, ſed primas præpoſterè, reliquas ordine, quo ſunt miſſæ per Terentiam. De mandatis Cæſaris, adventúque Labieni, & reſponſis Conſulum ac Pompeii, ſcripſi ad te literis iis, quas a. d. v. Kal. Capuâ dedi: pluráque præterea in eandem epiſtolam conjeci. Nunc has expectationes habemus duas; unam, quid Cæſar acturus ſit, cùm acceperit ea, quæ referenda ad illum data ſunt L. Cæſari; alteram, quid Pompeius agat: qui quidem ad me ſcribit, paucis diebus ſe firmum exercitum habiturum, ſpémque affert, ſi in Picenum agrum ipſe venerit, nos Romam redituros eſſe. Labienum ſecum habet, non dubitantem de imbecillitate Cæſaris copiarum: cujus adventu Cnæus noſter multo animi plus habet. Nos à Conſulibus Capuam venire juſſi ſumus ad Nonas Febr. Capuâ profectus ſum Formias a. d. III. Kal. Eo die cùm Calibus tuas literas horâ ferè nonâ accepiſſem, has ſtatim dedi. De Terentia & Tullia tibi aſſentior; ad quas ſcripſeram,

pseram, ad te ut referrent: si nondum profectæ sunt, nihil est quo se moveant; quoad perspiciamus, quo loci sit res.

Cicero Attico Sal.

17 Tuæ literæ mihi gratæ, *jucundæque* sunt. De pueris in Græciam *transportandis* tum cogitabam, cùm fuga ex Italia *quæri videbatur. Nos* enim Hispaniam peteremus: illis *hoc æquè commodum* non erat. Tu ipse cum [1] Sexto etiam *nunc mihi videris* Romæ rectè esse posse: etenim minimè amici Pompeio nostro esse debetis: nemo enim unquam tantum de urbanis præsidiis detraxit. Vidésne me etiam jocari? Scire jam te oportet, L. Cæsar quæ responsa referat à Pompeio, quas ab eodem ad Cæsarem ferat literas. Scriptæ enim & datæ ita sunt, ut proponerentur in publico: in quo accusavi mecum ipse Pompeium, qui, cùm scriptor luculentus esset, tantas res, atque eas, quæ in omnium manus venturæ essent, Sextio nostro scribendas dederit. Itaque nihil unquam legi scriptum [2] σησιωδέστερον. Perspici tamen ex literis Pompeii potest, nihil Cæsari negari, omniáque & cumulatè, quæ postulet, dari; quæ ille amentissimus fuerit, nisi acceperit, præsertim cùm impudentissimè postulaverit. *Quis enim tu es*, qui dicas, [3] Si in Hispaniam profectus *erit, si præsidia dimiserit?* Tamen conceditur; minùs honestè *nunc quidem, violatâ* jam ab illo Republicâ, illatóque bello, quàm si olim de [4] ratione habenda impetrassèt: & tamen vereor, ut his ipsis *contentus* sit. Nam cùm ista mandata dedisset L. Cæsari, debuit esse paulo quietior, dum responsa referrentur. Dicitur autem nunc esse acerrimus. Trebatius quidem scribit, se ab illo IX Kal. Febr. rogatum esse, ut scriberet ad me, ut essem ad urbem: nihil ei me gratius facere posse. Hæc verbis plurimis. Intellexi ex dierum ratione, ut primùm

1. *Sexto*] Peduceo. Qui Pompeii causâ discedere ex urbe non debetis, ac ne illum quidem amare; qui vobis locupletibus, ac bene nummatis tum malè consuluerit, urbe sine præsidio relictâ. Man.

2. *Σησιωδέστερον*] *Magis Sextianè*, magis insulsè, quòd ita scribat Sextius, sive *Sestius*, nam idem est nomen.

3. *Si in Hispaniam*] Hæ fuerunt conditiones à Cæsare latæ. *Fam.* ep. 11. lib. XVI. Manutius.

4. *Ratione*] Absentis, cùm peteret.

de discessu nostro Cæsar audisset, laborare eum cœpisse, ne omnes abessemus. Itaque non dubito quin ad Pisonem, quin ad Servium scripserit. Illud admiror non ipsum ad me scripsisse, non per Dolabellam, non per Cælium egisse: quanquam non aspernor Trebatii literas, à quo me unicè diligi scio. Rescripsi ad Trebatium, (nam ad ipsum Cæsarem, qui mihi nihil scripsisset, nolui) quàm illud hoc tempore esset difficile: me tamen in prædiis meis esse, neque delectum ullum, neque negotium suscepisse. In quo quidem manebo, dum spes pacis erit. Sin bellum geretur; non deero officio, nec dignitati meæ, pueros [5] ὑπεκθέμενος in Græciam. Totam enim Italiam flagraturam bello intelligo. Tantum mali excitatum partim ex improbis, partim ex invidis civibus. Sed hæc paucis diebus ex illius ad nostra responsa responsis intelligentur, quorsum evasura sint. Tum ad te scribam plura, si erit bellum: sin autem etiam induciæ, te ipsum, ut spero, videbo. Ego IV Non. Febr. quo die has literas dedi, in Formiano, quo Capuâ redieram, mulieres expectabam: quibus quidem scripseram tuis literis admonitus, ut Romæ manerent: sed audio majorem quendam in urbe timorem esse. Capuæ Non. Febr. esse volebam, quia Consules jusserant. Quidquid huc erit à Pompeio allatum, statim ad te scribam: tuásque de istis rebus literas expectabo.

5. Ὑπεκθέμενος] Cùm subduxero, & clàm transportandos curavero.

CICERO ATTICO SAL.

18 QUARTO Non. Febr. mulieres nostræ Formias venerunt, tuáque erga se officia plena tui suavissimi studii attulerunt. Eas ego, quoad sciremus utrùm turpi pace nobis, an misero bello esset utendum, in Formiano esse volui, & unà Ciceriones. Ipse cum fratre Capuam ad Consules (Nonis enim adesse jussi sumus) III Non. profectus sum, cùm has literas dedi. Responsa Pompeii grata populo, & probata concioni esse dicuntur. Ita putaram. Quæ quidem ille si repudiarit, jacebit: [1] si acceperit... Utrum igitur, inquies, mavis? Respondere,

1. Si acceperit ...] Ἀποσιώπησις. Hoc erat: Sin acceperit, pax turpis consequetur.

rem, si, quemadmodum parati essemus, scirem. Cassium erat hîc auditum expulsum Ancone, eámque urbem à nobis teneri. Si bellum futurum est, negotium [2] utile. Cæsarem quidem, L. Cæsare cum mandatis de pace misso, tamen aiunt acerrimè delectum habere, loca occupare, vinciri præsidiis. O perditum latronem! O vix ullo otio compensandam hanc Reipublicæ turpitudinem! Sed stomachari desinamus, tempori pareamus, cum Pompeio in Hispaniam eamus. Hæc opto in malis; quoniam illius alterum consulatum à Republica, ne datâ quidem occasione, repulimus. Sed hæc hactenus. De Dionysio fugit me ad te antea scribere: sed ita constitui; expectare responsa Cæsaris; ut, si ad urbem rediremus, ibi nos expectaret; sin tardiùs id fieret, tum eum arcesseremus. Omnino quid ille facere debuerit in nostra illa fuga, quid docto homine & amico dignum fuerit, cùm præsertim [3] rogatus esset. Sed hæc non nimis exquiro à Græcis. Tu tamen videbis, si erit, quod nolim, arcessendus, ne molesti simus invito. Quintus frater laborat, ut tibi quod debet ab Egnatio solvat: nec Egnatio voluntas deest: nec parum locuples est; sed cùm tale tempus sit, ut Q. Titinius (multum enim est nobiscum) viaticum se neget habere; idémque debitoribus suis denuntiarit, ut eodem fœnore uterentur; atque hoc idem etiam L. Ligus feciſse dicatur, nec hoc tempore aut domi nummos Quintus habeat, aut exigere ab Egnatio, aut versuram usquam facere possit; miratur, te non habuisse rationem hujus publicæ difficultatis. Ego autem, etsi illud [4] ψευδησιόδειον (ita enim putatur) observo, [5] μηδὲ δίκλω, præsertim in te, à quo nihil unquam vidi temerè fieri; tamen illius querelâ movebar. Hoc quidquid est, te scire volui.

Cice-

---

2. *Utile*] Eam urbem, quæ portum habeat, à nobis teneri. Corrad.

3. *Rogatus esset*] Addunt nonnulli *scio*, perperàm. Est, ut bene monet Corradus, ἀναπαπόδοτον. Subintelligitur autem, cogita, judica, aut simile quid. Græv.

4. ψευδησιόδειον] Hesiodo falsò ascriptum.

5. Μηδὲ δίκλω] *Neque causam judices priùs, quam utriusque partis orationem audiveris.*

CICERO ATTICO SAL.

19 NIHIL habeo, quod ad te ſcribam. Quin etiam epiſtolam, quam eram elucubratus, ad te non dedi. Erat enim plena ſpei bonæ; quòd & concionis voluntatem audieram, & illum conditionibus uſurum putabam, præſertim ſuis. Ecce tibi 11 Non. Febr. manè accepi literas tuas, *Philotimi*, Furnii, Curionis ad Furnium, quibus irridet L. Cæſaris legationem. Planè oppreſſi videmur: nec, quid conſilii capiam, ſcio: nec mehercule de me laboro; de pueris quid agam, non habeo. Capuam tamen proficiſcebar hæc ſcribens, quo faciliùs de Pompeii rebus cognoſcerem.

CICERO ATTICO SAL.

20 BREVILOQUENTEM jam me tempus ipſum facit. Pacem enim deſperavi: bellum noſtri nullum adminiſtrant. Cave enim putes quidquam eſſe minoris his Conſulibus: [1] quorum ego ſpe audiendi, & cognoſcendi noſtri apparatûs, maximo imbri Capuam veni pridie Nonas, ut eram juſſus. Illi autem nondum venerant, ſed erant venturi inanes, imparati. Cnæus autem Luceriæ dicebatur eſſe, & adire cohortes legionum Attianarum, non firmiſſimarum. At [2] illum ruere nuntiant, & jam jámque adeſſe, non ut manum conferat; (qui-cum enim?) ſed ut fugam intercludat. Ego autem in Italia [3] ἡ συναποθανεῖν: nec te id conſulo. Sin extra, quid ago? Ad manendum hiems, lictores, improvidi & negligentes duces; ad fugam hortatur amicitia Cnæi, cauſa bonorum, turpitudo conjungendi cum tyranno; qui quidem incertum eſt [4] Phalarímne, an [5] Piſiſtratum ſit imitaturus. Hæc velim explices, & me juves conſilio: etſi

1. *Quorum ... audiendi*] De hac dicendi formâ, vide Sanctii Minervam lib. III. cap. 8.

2. *Illum*] Cæſarem.

3. Συναποθανεῖν] Simul mori.

4. *Phalarim*] Tyrannum cæde gaudentem. MANUTIUS.

5. *Piſiſtratum*] Mitiorem, & ſtudioſum maximè literarum. IDEM.

etsi te ipsum istic jam [6] calere puto: sed tamen, quantum poteris. Ego si quid hìc hodie novi cognoro, scies. Jam enim aderunt Consules ad suas Nonas. Tuas quotidie literas expectabo. Ad has autem, cùm poteris, rescribes. Mulieres & Cicerones in Formiano reliqui.

6. *Calere*] Muretus, *carere*. Sed alii omnes, *calere*, hoc est, interprete Manutio, jam habere quod de te *ipso* cogites, sollicitum de statu rerum tuarum, quia videas urbem à Cnæo nostro sine præsidio relictam, Cæsari patere.

Cicero Attico Sal.

DE malis nostris tu priùs audis, quàm ego. Istinc enim emanant. Boni autem hinc quod expectes, nihil est. Veni Capuam ad Nonas Febr. ita ut jusserant Consules. Eo die Lentulus venit serò: alter Consul omnino non venerat VII Idus. Eo enim die ego Capuâ discessi, & mansi Calibus. Inde has literas postridie ante lucem dedi. Hæc Capuæ dum *fui*, cognovi, nihil in Consulibus, nullum usquam delectum. Nec enim [1] conquisitores [2] φαινοπροσωπεῖν audent; cùm ille adsit contrà; cùm noster dux nusquam sit, nihil agat: nec nomina dant. Deficit enim non voluntas, sed spes. Cnæus autem noster (ô rem miseram & incredibilem) ut totus jacet! non animus est, non consilium, non copiæ, non diligentia. Mittam *illa*, fugam ab urbe turpissimam, timidissimas in oppidis conciones, ignorationem non solùm adversarii, sed etiam suarum copiarum; hoc cujusmodi est? VII Id. Febr. Capuam C. Cassius Tribunus plebis venit, attulit mandata ad Consules, ut Romam venirent, pecuniam de sanctiore ærario auferrent, statim exirent urbe relictâ. Redeant; quo præsidio? deinde exeant; quis sinat? Consul ei rescripsit, ut priùs ipse in Picenum. At illud totum erat amissum: sciebat nemo, præter me ex literis Dolabellæ. Mihi dubium non erat, quin ille jam jámque foret in Apulia: Cnæus noster [3] in navi. Ego quid agam, [4] σκέμμα magnum; neque mehercule mihi quidem ullum, nisi

21

1. *Conquisitores*] Delectui habendo præfecti. Manutius.

2. Φαινοπροσωπεῖν] *Prodire*, & *vultum*, ut aiunt, *ostendere*.

3. *In navi*] Cæsarem fugiens. Man.

4. Σκέμμα] *Consideratio*. Suprà, ep. 8.

omnia essent acta turpissimè; neque ego ullius consilii particeps. Sed tamen, quod me deceat. Ipse me Cæsar ad pacem hortatur: sed antiquiores literæ, quàm ruere cœpit. Dolabella, Cælius, me illi valde [5] satisfacere. Mira me [6] ἀπορία torquet. Juva me consilio si, potes: & tamen ista, quantum potes, provide. Nihil habeo, tanta rerum perturbatione, quod scribam. Tuas literas expecto.

5. *Satisfacere*] Vide *Fam.* XVI. 11. 6. *Ἀπορία*] *Dubitatio.*

CICERO ATTICO SAL.

22 PEDEM in Italia video nullum esse, qui non in istius potestate sit. De Pompeio scio nihil; eúmque, nisi in navim se contulerit, exceptum iri puto. O celeritatem incredibilem! hujus autem [1] nostri... Sed non possum sine dolore accusare eum, de quo angor & crucior. Tu cædem non sine causâ times: non quò minùs quidquam Cæsari expediat ad diuturnitatem victoriæ & dominationis: sed video, quorum arbitrio sit acturus. Rectè sit. Censeo cedendum de oppidis his. Egeo consilii. Quod optimum factu videbitur, facies. Cum Philotimo loquêre: atque adeò Terentiam habebis Idibus. Ego quid agam? quâ aut terrâ, aut mari persequar eum, qui ubi sit nescio? etsi terrâ quidem quî possum? mari quo? Tradam igitur isti me? fac posse tutò. Multi enim hortantur. Num etiam honestè? nullo modo. Quid? à te petam consilium, ut soleo? explicari res non potest. Sed tamen, si quid in mentem venit, velim scribas, & ipse quid sis acturus.

1. *Nostri*] Pompeii autem tarditatem, ut sit, ἀνυπόστατον, & ὑποστώπησις. CORRAD.

CICERO ATTICO SAL.

23 QUINTO Id. Febr. vesperi, à Philotimo literas accepi; Domitium exercitum firmum habere; cohortes ex Piceno, Lentulo & Thermo ducentibus, cum Domitii exercitu conjunctas esse; Cæsarem intercludi posse, eúmque id timere; bonorum

rum animos recreatos Romæ, improbos quasi perculsos. Hæc metuo equidem ne sint somnia: sed tamen M'. Lepidum, L. Torquatum, C. Cassium Tribunum plebis (hi enim sunt nobiscum, id est in Formiano) Philotimi literæ ad vitam revocaverunt. Ego autem illa metuo ne veriora sint, nos omnes penè jam captos esse, Pompeium Italiâ cedere: quem quidem (ô rem acerbam) persequi Cæsar dicitur. Persequi Cæsar Pompeium? quid? ut interficiat? ô me miserum! & non omnes nostra corpora opponimus? in quo tu quoque ingemiscis. Sed quid faciamus? victi, oppressi, capti planè sumus. Ego tamen, Philotimi literis lectis, mutavi consilium de mulieribus: quas, ut scripseram ad te, Romam remittebam: sed mihi venit in mentem, multum fore sermonem, me judicium jam de causâ publica feciisse; quâ desperatâ, quasi hunc gradum mei reditûs esse, quòd mulieres revertissent. De me autem ipso tibi assentior, ne me dem incertæ & periculosæ fugæ; cùm Reipublicæ nihil prosim, nihil Pompeio; pro quo emori cùm piè possum, tum lubenter. Manebo igitur: [1] etsi vivere... Quod quæris, hîc quid agatur: tota Capua, & omnis hic delectus jacet. Desperata res est; in fuga omnes sunt; nisi quid ejusmodi fuerit, ut Pompeius istas Domitii copias cum suis conjungat. Sed videbamur omnia biduo triduóve scituri. Cæsaris literarum exemplum tibi misi: rogaras enim: cui nos valde satisfacere multi ad me scripserunt: quod patior facilè, dum, ut adhuc, nihil faciam turpiter.

1. *Etsi vivere*] Ἀποσιώπησις. Vel subaudi cum Corrado, *tædet*: vel cum Manutio, *non vivere est*, cùm turpem vitam vivat, qualis erat manentis in Italiâ.

Cicero Attico Sal.

Philotimi literæ me quidem non nimis, sed eos, qui in his locis erant, admodum delectarunt. Ecce postridie [24] [1] Cassii literæ Capuâ, à Lucretio, familiari ejus, [2] Nigidium à Domitio Capuam venisse; eum dicere, [3] Vibullium cum paucis militi-

1. *Cassii literæ*] Ad Cassium Capuâ missæ à Lucretio. Cassius enim cum Cicerone erat in Formiano. Ep. 22. Man.

2. *Nigidium*] P. Nigidium Figulum, de quo *Fam.* lib. IV. ep. 13. Corrad.

3. *Vibullium*] L. Vibullium Rufum. Id.

militibus è Piceno currere ad Cnæum, confestim sequi Cæsarem, Domitium non habere militum III millia. Idem scripsit Consules Capuâ discessisse. Non dubito quin Cnæus in fuga sit; modò effugiat. A consilio fugiendi, ut tu censes, absum.

CICERO ATTICO SAL.

25 CUM dedissem ad te literas *tristes*, & *metuo ne veras*, de Lucretii ad Cassium literis Capuâ *missis*; *Cephalio venit* à vobis, attulit etiam à te literas hilariores, nec tamen *firmas*, ut soles. Omnia faciliùs credere possum, quàm quod scribitis Pompeium exercitum habere. Nemo huc ita affert; omniáque, quæ nolim. O rem miseram! malas causas semper obtinuit, in optima concidit. Quid dicam? [1] nisi illud eum scisse; neque enim erat difficile: hoc nescisse; erat enim ars difficilis rectè Rempublicam gerere. Sed jam jámque omnia sciemus, & scribemus ad te statim.

1. *Illud eum sciſſe*] Sensus est, Pompeium novisse malas artes, quibus malas causas obtinere poterat: illas bonas artes, quibus respublica & libertas servetur, non nosse, ideóque in bonâ causâ concidisse. GRÆV.

CICERO ATTICO SAL.

26 NON [1] venit idem usu mihi, quod tu tibi scribis, [2] *quoties exorior?* ego enim nunc paulum exorior, & maximè quidem iis literis, quæ Româ afferuntur, de Domitio, de Picentium cohortibus. Omnia erant facta hoc biduo lætiora. Itaque fuga, quæ parabatur, repressa est. Cæsaris interdicta, *Si te* [3] *secundo lumine hîc offendero*, respuuntur. Bona de Domitio, præcla-

1. *Non venit*] Non venit mihi sæpe, ut exoriar, & respirem. Alii, *nunc venit*, ut sequens ratio magis postulat. CORRADUS. *Nunc* probat quoque Muretus, atque ita legendum admonet Grævius in *Addendis & corrigendis*.

2. *Quoties exorior?*] Legendum cum interrogatione. Indicabat enim Atticus se multoties exoriri, id est, è mœstitiâ, quâ penè conciderat, recreari, quòd sæpè boni nuntii de rebus Pompeii, déque Republicâ ad se perferrentur. BOSIUS.

3. *Secundo lumine*] Cras. Subauditur autem, *Moriere*. Vide orat. pro Rabirio Postumo. cap. II. MANUTIUS.

præclara de Afranio fama eſt. Quod me amiciſſimè admones, ut me integrum, quoad poſſim, ſervem; gratum eſt. Quod addis, ne propenſior ad turpem cauſam videar: [4]certè videri poſſum. Ego me ducem in civili bello, quoad de pace ageretur, negavi eſſe: non quin rectum eſſet: ſed, quia quod multo rectius fuit, id mihi [5]fraudem tulit, planè eum, cui [6]noſter alterum Conſulatum deferret, & *triumphum*, (at quibus verbis? *pro ſuis rebus geſtis ampliſſimis*,) inimicum habere nolueram. Ego ſcio & *quem* metuam, & quam ob rem. Sin erit bellum, *ut video fore*; partes meæ non deſiderabuntur. De H-S *millibus* xx Terentia tibi reſcripſit. Dionyſio, dum exiſtimabam vagos nos fore, nolui moleſtus eſſe. Tibi autem crebrò ad me ſcribenti de ejus officio nihil reſcripſi; quòd diem ex die expectabam, ut ſtatuerem quid eſſet faciendum. Nunc, ut video, pueri certè in Formiano videntur hiematuri: num & ego, neſcio. Si enim erit bellum, cum Pompeio eſſe conſtitui. Quod habebo certi, faciam ut ſcias. Ego bellum fœdiſſimum futurum puto, niſi qui, ut tu ſcis, [7]Parthicus caſus extiterit.

4. *Certè videri poſſim*] Εἰρωνικῶς dictum: ſubjungit enim: quòd me ducem in civili bello eſſe negaverim, quoad de pace agebatur; non ideò feci, quia, quod rectum eſſet, id mihi non placeret; ſed feci, meorum temporum memoriâ commotus. Itaque, quod ad hanc rem attinet, optimâ ratione defendor. Reliqua verò prorsùs me ab hac ſuſpicione vindicant. Man.

5. *Fraudem tulit*] Memineram, inquit, quod olim ejuſdem Reipublicæ cauſa feci, cùm Catilinæ conjurationem oppreſſi, id mihi ſummam perniciem attuliſſe, pro rectè factis in exilium pulſo. Idem.

6. *Noſter*] Pompeius. ep. 16. l. VIII. Id.

7. *Parthicus caſus*] In noſtras provincias ſubita Parthorum irruptio: ut Pompeium, aut Cæſarem adversùs eos proficiſci res cogat. Unde Cælius in epiſtolâ ad Ciceronem, *Si alteruter eorum*, inquit, *ad Parthicum bellum non eat, magnas video impendêre diſcordias: quas ferrum, & vis judicabit.* Idem arbitrari Atticum, oſtendit Cicero, cùm ait: *Ut tu ſcis.* Man.

EPISTOLARUM AD ATTICUM

LIBER VIII.

CICERO ATTICO SAL.

1 CUM ad te literas dediſſem, redditæ mihi literæ ſunt à Pompeio. Cætera de rebus in Piceno geſtis, quæ ad ſe Vibullius ſcripſiſſet; de delectu Domitii, quæ ſunt vobis nota; nec tamen tam læta erant in his literis, quàm ad me Philotimus ſcripſerat. Ipſam tibi epiſtolam miſiſſem; ſed ſubitò fratris puer proficiſcebatur: cras igitur mittam: ſed in ea Pompeii epiſtola erat in extremo, ipſius manu: *Tu cenſeo Luceriam venias: nuſquam eris tutiùs.* Id ego in eam partem accepi; hæc oppida, atque oram maritimam illum pro derelicto habere: nec ſum miratus, eum, qui caput ipſum reliquiſſet, reliquis membris non parcere. Ei ſtatim reſcripſi, hominémque certum miſi de comitibus meis, non me quærere, ubi tutiſſimò eſſem: ſi me vellet ſuâ, aut Reipublicæ cauſâ Luceriam venire, ſtatim eſſe venturum: hortatúſque ſum, ut oram maritimam retineret, ſi rem frumentariam ſibi ex provinciis ſuppeditari vellet. Hæc me fruſtrà ſcribere videbam: ſed utì in urbe retinenda tunc, ſic nunc in Italia non relinquenda teſtificabar ſententiam meam. Sic enim parari video, ut Luceriam omnes copiæ contrahantur: & ne is quidem locus ſtabilis:

bilis: sed ex eo ipso, si urgeamur, paretur fuga. Quo minùs mirere, si invitus in eam causam descendo, in qua neque pacis, neque victoriæ ratio quæsita sit unquam, sed semper flagitiosæ & calamitosæ fugæ. Eundum; ut, quemcunque fors tulerit, casum subeam potius cum iis, qui dicuntur esse boni, quàm videar à bonis dissentire. Etsi propediem video bonorum, id est lautorum, & locupletum, urbem refertam fore: municipiis verò his relictis, refertissimam. Quo ego in numero essem, si hos lictores molestissimos non haberem: nec me M. Lepidi, L. Volcatii, Ser. Sulpicii comitum [1] pœniteret: quorum nemo nec stultior est, quàm L. Domitius; nec inconstantior, quàm App. Claudius. Unus Pompeius me movet, beneficio, non auctoritate. Quam enim ille habeat auctoritatem in hac causa, qui, cùm omnes Cæsarem metuebamus, ipse eum diligebat? postquam verò ipse metuere cœpit, putat omnes hostes illi oportere esse? Ibimus tamen Luceriam: nec eum fortasse delectabit noster adventus: dissimulare enim non potero, mihi, quæ adhuc acta sunt, displicere. Ego, si somnum capere possem, tam longis te epistolis non obtunderem. Tu, si tibi eadem causa est, me [2] remunerere sanè velim.

1. *Pœniteret*] Malìem, inquit, habere comites reditûs in urbem Lepidum, Volcatium, Sulpitium, quàm comites fugæ ex Italiâ cum Pompeio L. Domitium Ahenobarbum & Appium Claudium, quorum alterius stultitia notatur, alterius inconstantia; de quâ Cælius lib. VIII. Popma.

2. *Remunerere*] Non minùs longis epistolis. Manutius.

Cicero Attico Sal.

Mihi verò omnia grata; & quòd scripsisti ad me, quæ audieras; & quòd non credidisti, quæ digna diligentiâ meâ non erant; & quòd monuisti, quod sentiebas. Ego ad Cæsarem unas Capuâ literas dedi, quibus ad ea rescripsi, quæ mecum ille de [1] gladiatoribus suis egerat, breves, sed benevolentiam significantes, non modò sine contumelia, sed etiam cum maxima laude Pompeii. Id enim illa sententia postulabat, quâ illum — 2

1. *Gladiatoribus*] Quos Pompeius binos singulis patribus familias distribuerat. Ep. 14. lib. VII Manutius.

[2] illum ad concordiam hortabar. Eas si quò ille misit, in publico proponat velim. Alteras eodem die dedi, quo has ad te. Non potui non dare, cùm & ipse ad me scripsisset, & Balbus. Earum exemplum ad te misi. Nihil arbitror fore, quod reprehendas. Si qua erunt, doce me quo modo ea effugere possim. Nihil, inquies, omnino scripseris. Quî magis effugias eos, qui volent fingere? Veruntamen ita faciam, quoad fieri poterit. Nam quod me hortaris ad memoriam factorum, dictorum, scriptorum etiam meorum; facis amicè tu quidem, mihíque gratissimum: sed mihi videris aliud tu honestum, méque dignum in hac causâ judicare, atque ego existimem. Mihi enim nihil ulla in gente unquam ab ullo auctore Reipublicæ ac duce turpiùs factum esse videtur, quàm à nostro amico factum est: cujus ego vicem doleo: qui urbem reliquit, id est patriam; pro qua, & in qua mori præclarum fuit. Ignorare mihi videris, hæc quanta sit clades. Es enim etiam nunc domi tuæ. Sed invitis perditissimis hominibus esse diutiùs non potes. Hoc miserius, hoc turpius quidquam? vagamur egentes cum conjugibus & liberis: in unius hominis, quotannis periculosè ægrotantis, animâ positas omnes nostras spes habemus; non expulsi, sed evocati è patria, quam non servandam ad reditum nostrum, sed diripiendam & inflammandam reliquimus. Ita multi [3] nobiscum sunt, non in suburbanis, non in hortis, non in ipsa urbe: &, si nunc sunt, non erunt. Nos interea ne Capuæ quidem, sed Luceriæ: & oram quidem maritimam jam relinquemus; [4] Afranium expectabimus, & Petreium. Nam in [5] Labieno parum est dignitatis. Hìc tu in me [6] illud: *Des, id feras.*

Nihil

---

2. *Illum*] Cæsarem. IDEM.

3. *Nobiscum*] Urbem reliquerunt, vel brevi relinquere cogentur.

4. *Afranium & Petreium*] Pompeii in Hispaniâ legatos. CORRADUS.

5. *Labieno*] De quo Lucan. lib. V. *Fortis in armis Cæsareis Labienus erat, nunc transfuga vilis.* IDEM.

6. *Illud: Des, id feras*] His verbis Cicero, tanquam ex Attici personâ, sibi ipsi objicit elegans proverbium, quo monebatur, ut honorificentiùs, quàm modò fecerat, loqueretur de Labieno, in quo dixerat parum esse dignitatis; si quidem ipse vellet alios de se cum laude loqui. Sensus est: Hoc loco tu mihi objicies proverbium illud, *si aliquid dederis, id quod dederis accipies.* Itaque quia dixi parum esse dignitatis in Labieno, futurum est ut Labienus ipse, & alii mihi par pari referant, dicántque dignitatem in me quoque desiderari. Verùm sit nécne aliquid in me dignitatis, aliis judicandum relinquo. Nihil enim de me dico. Meminit hujus proverbii, aut certè alterius huic similis, Donatus ad eum locum Phormionis, *quod ab ipso*

Nihil de me dico: alii viderint. Hîc quidem quæ est? Domi vestræ estis, & eritis omnes boni. Quis tum se mihi non ostendit? quis nunc adest hoc bello? sic enim jam appellandum est. Vibullii res gestæ sunt adhuc maximæ. Id ex [7] Pompeii literis cognosces: in quibus animadvertito illum locum, ubi erit [8] διπλῆ: videbis de Cnæo nostro ipse Vibullius quid existimet. Quò igitur hæc spectat oratio? Ego pro Pompeio lubenter emori possum: *facio pluris* omnium hominum neminem: sed non ita, *uno in eo judico* [9] spem de salute Reipublicæ. Significas enim *aliquanto* secus, quàm solebas: ut etiam Italiâ si ille *cedat*, putes cedendum. Quod ego nec Reipublicæ puto esse utile, nec liberis meis: præterea neque rectum, neque honestum. [10] Sed cur... *Poterísne igitur videre tyrannum?* Quasi intersit, audiam, an videam; aut locupletior mihi sit quærendus auctor, quàm Socrates, qui, cùm xxx tyranni essent, pedem portâ non extulit. Est mihi præterea [11] præcipua causa manendi: de qua utinam aliquando tecum loquar. Ego XIII Kalend. cùm eâdem lucernâ hac epistolam scripsissem, quâ inflammaram tuam, Formiis ad Pompeium, si de pace ageretur, [11] si de bello, videro.

---

ipso allatum est, id sibi relatum putet. Proverbium, inquit, *est, Quod dedit recepit.* Huc spectat illud Homericum Iliadis, XX. 250.

Ὀπποῖον κ' εἴπεισθα ἔπος, τοῖον δ' ἐπακούσης. BOSIUS.

Hujus annotationis utilitatem intelligent faciliùs, qui scierint, in aliis editionibus hoc fuisse: *Hîc tu in me illud desideras.* Homericum, qui huc à Bosio adducitur, versum sic reddidit Franc. Odinus, doctor meus:

Voce feris alios; ferieris & ipse vicissim. OLIVETUS.

7. *Pompeii literis*] Ad Pompeium missis: ut ep. 23. lib. VII. *Cassii literæ.* MAN.

8. Διπλῆ] Genus notæ. Vide Menagium ad Diog. Laert. III. 66.

9. *Spem*] Supple *positam*: aut lege, *sed non sitam uno in eo*, &c.

10. *Sed cur*] Ἀποσιώπησις: sed cur ita existimem, nunc taceo, & tibi judicandum relinquo. BOSIUS. Quæ sequuntur, scripserat ad Ciceronem Atticus.

11. *Præcipua causa*] Timebat scilicet, ne, si abiret ab Italiâ longiùs, rem familiarem malè curaret sua conjux, cui parùm confidebat, & deinceps expertus est non bonam matrem familias: quod declarabunt libri XI. epistolæ. MONGAL.

12. *Profecturus*] Ita Man. & Lamb. Alii *præfectus*, & omittunt *eram*. Deinde pro *videro*, habent *quid ero?* Et in hac etiam lectione arguti nonnihil comminiscuntur. Per me licet. OLIVETUS.

CICERO ATTICO SAL.

3 MAXIMIS & miſerrimis rebus perturbatus, cùm coràm tecum mihi poteſtas deliberandi non eſſet, uti tamen tuo conſilio volui. Deliberatio autem omnis hæc eſt; ſi Pompeius Italiâ cedat, quod eum facturum eſſe ſuſpicor, quid mihi agendum putes: & quo faciliùs conſilium dare poſſis; quid in utramque partem mihi in mentem veniat, explicabo brevi. Cùm merita Pompeii ſumma erga ſalutem meam, familiaritáſque, quæ mihi cum eo eſt, tum ipſa Reipublicæ cauſa me adducit, ut mihi vel conſilium meum cum illius conſilio, vel fortuna cum fortuna conjungenda eſſe videatur. Accedit illud: ſi maneo, & illum comitatum optimorum & clariſſimorum civium deſero, cadendum eſt in unius poteſtatem: qui, etſi multis rebus ſignificat ſe nobis eſſe amicum; &, ut eſſet, à me eſt (tute ſcis) propter ſuſpicionem hujus impendentis tempeſtatis multo antè proviſum: tamen utrumque conſiderandum eſt, & quanta fides ei ſit habenda; &, ſi maximè exploratum eum nobis amicum fore, ſitne viri fortis & boni civis, eſſe in ea urbe, in qua cùm ſummis honoribus imperiiſque uſus ſit, res maximas geſſerit, ſacerdotio ſit ampliſſimo præditus, non futurus ſit ſui juris, ſubeundúmque periculum ſit, cum aliquo fortè dedecore, quando Pompeius Rempublicam recuperarit. In hac parte hæc ſunt. Vide nunc, quæ ſint in altera. Nihil actum eſt à Pompeio noſtro ſapienter, nihil fortiter, addo etiam, nihil niſi contra conſilium auctoritatémque meam. Omitto illa vetera, quòd iſtum in Rempublicam ille aluit, auxit, armavit: ille legibus per vim, & contra auſpicia ferendis auctor: ille Galliæ ulterioris adjunctor; ille gener; ille in adoptando P. Clodio augur; ille reſtituendi mei, quàm retinendi ſtudioſior; ille provinciæ [1] propagator; ille abſentis in omnibus adjutor: idem etiam

1. *Propagator*] In quinquennium. Ep. 3. & 6. lib. VII. CORRAD.

2. *Finienti*] Suâ ſententiâ. Ep. 8. & 13. lib. VIII. Fam. IDEM.

3. *Nulla cauſa*] Non quin eſſet honeſta, ſed quòd malè inſtituta, & eò deducta, ut parum ſpei eſſet reliquum. Ad apparatum belli, non ad æquitatem reſpexit. Hoc paulo pòſt dixit, *ſine cauſâ. Invitè*, inquit, *cepi Capuam, quòd propemodum cauſa*

etiam tertio Consulatu, postquam esse defensor Reipublicæ cœpit, contendit, ut decem Tribuni plebis ferrent, ut absentis ratio haberetur: quod idem ipse sanxit lege quadam sua; Marcóque Marcello Consuli, [2] finienti provincias Gallias, Kalendis Martiis restitit. Sed, ut hæc omittam, quid fœdius, quid perturbatius hoc ab urbe discessu, sive potiùs turpissimâ fugâ? quæ conditio non accipienda fuit potiùs, quàm relinquenda patria? Malæ *conditiones erant*, fateor: sed num quid hoc pejus? *At recuperabit* Rempublicam. Quando? aut quid ad eam *spem est parati?* non ager Picenus amissus? non patefactum iter *ad urbem?* non pecunia omnis, & publica, & privata, adversario tradita? denique [3] nulla causa, nullæ vires, nulla sedes, quò concurrant, qui Rempublicam defensam velint. Apulia delecta est, inanissima pars Italiæ, & ab impetu hujus belli remotissima: fuga, & maritima opportunitas visa quæri desperatione. Invitè cepi Capuam, non quò munus illud defugerem, sed sine causa; in qua nullus esset ordinum, nullus apertus privatorum dolor: bonorum autem esset aliquis, sed hebes, ut *solet*; &, ut ipse [4] sensissem, multitudo, & infirmus quisque propensus in alteram partem, multi mutationis rerum cupidi. Dixi ipsi, me nihil suscepturum sine præsidio, & sine pecunia. Itaque habui nihil omnino negotii, quòd ab initio vidi, nihil *quæri* præter fugam. [5] Eam si nunc sequor, quónam? cum illo non: ad quem cùm essem profectus, cognovi in iis locis esse Cæsarem, ut tutò Luceriam venire non possem. Infero mari nobis, incerto cursu, hieme maximâ navigandum est. Age jam, cum fratre, an sine? cum filio, aut quomodo? in utraque enim re summa difficultas erit, summus animi dolor. Qui autem impetus illius erit in nos absentes, fortunásque nostras? acrior, quàm in cæterorum; quòd putabit fortasse in nobis violandis aliquid se habere [6] populare. Age jam has compedes, fasces inquam hos laureatos, efferre ex Italia, quàm molestum est? Qui autem locus erit nobis tutus, (ut jam placatis utamur fluctibus) antequàm ad illum venerimus? quà autem, aut

sa esset deperdita, & planè nulla. Causæ verò nomine partes intelligit, quo sensu Lucanus: *Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni.* Malasp.

4. *Sensissem*] Vidissem jam antè.

5. *Eam*] Lamb. *eum.* Planiùs quidem: sed habent *eam*, teste Malaspina, libri Mss.

6. *Populare*] Quod populo placeat.

quò, nihil ſcimus. At ſi [7] reſtitero, & fuerit nobis in hac parte locus; idem fecero, quod in Cinnæ dominatione Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mucius; quoquo modo ea res huic quidem cecidit: qui tamen ita dicere ſolebat, ſe id [8] fore videre, quod factum eſt, ſed hoc malle, quàm armatum ad patriæ mœnia accedere. Aliter [9] Thraſybulus, & fortaſſe meliùs. Sed eſt certa quædam illa Mucii ratio, atque ſententia; eſt illa etiam Thraſybuli: &, cùm ſit neceſſe, ſervire tempori; & non amittere tempus, cùm ſit datum. Sed in hoc ipſo habent tamen iidem faſces moleſtiam. Sit enim nobis amicus, quod incertum eſt; ſed ſit: deferet triumphum. Non accipere, [10] ne periculoſum ſit: an accipere, invidioſum ad bonos. O rem, inquis, difficilem, & inexplicabilem. Atqui explicanda eſt. Quî enim [11] fieri poteſt? Ac ne me exiſtimâris ad manendum eſſe propenſiorem, quòd plura in eam partem verba fecerim, poteſt fieri, quod ſit in multis quæſtionibus, ut res verboſior hæc fuerit, illa verior. Quamobrem ut maxima de re æquo animo deliberanti, ita mihi des conſilium velim. Navis & [12] in Caieta eſt parata nobis, & Brunduſii. Sed ecce nuntii, ſcribente me hæc ipſa noctu in Caleno, ecce literæ, Cæſarem ad Corfinium, Domitium Corfinii cum firmo exercitu, & pugnare culpiente. Non puto etiam hoc Cnæum noſtrum commiſſurum, ut Domitium relinquat: etſi Brunduſium Scipionem [13] cum cohortibus duabus præmiſerat; legionem à [14] Fauſto conſcriptam in Siciliam ſibi placere à Conſule duci, ſcripſerat ad Conſules. Sed turpe Domitium deſerere erit, implorantem ejus auxilium. Eſt quædam ſpes mihi quidem non magna, ſed in his locis firma, Afranium in Pirenæo cum [15] Trebonio pugnaſſe, pulſum Trebonium, etiam Fabium tuum [16] tranſiſſe cum cohortibus: ſumma autem, Afranium cum magnis copiis adventare. Id ſi eſt, in Italia fortaſſe manebitur. Ego autem, cùm eſſet incertum iter Cæſaris, quòd vel ad Capuam, vel ad Luceriam iturus putabatur, Leptam ad Pompeium miſi, & literas; ipſe, ne

quò

7. *Reſtitero*] Remanſero. MANUT.

8. *Fore*] Ut occideretur in urbe. ID.

9. *Thraſybulus*] Athenienſis: qui armatus acceſſit ad patriæ mœnia, ut eam à triginta tyrannis liberaret. IDEM.

10. *Ne periculoſum*] Videamus, ne &c.

11. *Fieri*] Fortaſſe, *ferri*. Poſſumne ita ſuſpenſo eſſe animo?

12. *In Caieta*] Caieta hîc nomen eſt villæ Ciceronis in agro Caietano ſitæ. Idcircò

quò inciderem, reverti Formias. Hæc te ſcire volui, ſcripſíque ſedatiore animo, quàm proximè ſcripſeram, nullum meum judicium interponens, ſed exquirens tuum.

circo dixit, *in Caieta*, non Caietæ. Sic epiſt. 7. lib. XIV. Bosius.

13. *Cum cohortibus duabus*] Infrà tamen Pompeius ſuis literis, cohortes XIV. legionarias, Brunduſium miſiſſe ſignificat. Ut non abſurdum aut alienum videatur, *legionibus* emendare. Malasp.

14. *Fauſto*] Syllæ Dictatoris filio.

15. *Trebonio*] Cæſaris Legato. Corrad.

16. *Tranſiſſe*] In caſtra Afranii. Man.

Cicero Attico Sal.

Dionysius quidem tuus potiùs, quàm noſter, cujus ego cùm ſatis cognoſſem mores, tuo tamen potiùs ſtabam judicio, quàm meo, ne tui quidem [1] teſtimonii, quod ei ſæpè apud me dederas, veritus, ſuperbum ſe præbuit in fortuna, quam putavit noſtram fore: cujus fortunæ nos, quantùm humano conſilio effici poterit, motum ratione quadam gubernabimus. Cui qui noſter honos, quod obſequium, quæ etiam ad cæteros contempti cujuſdam hominis commendatio defuit? ut meum judicium reprehendi à Quinto fratre, vulgóque ab omnibus mallem, quàm illum non efferre laudibus; Ciceronéſque noſtros meo potiùs labore ſubdoceri, quàm me alium iis magiſtrum quærere. Ad quem ego quas literas, dii immortales, miſeram? quantum honoris ſignificantes? quantum amoris? Dicæarchum mehercule, aut Ariſtoxenum diceres arceſſi, non unum omnium loquaciſſimum, & minimè aptum ad docendum. Sed eſt memoriâ [2] bonâ. Me dicet eſſe meliore. Quibus literis ita reſpondit, ut ego nemini, cujus cauſam non reciperem. Semper enim: [3] ſi potero, ſi antè ſuſceptâ causâ non impediar. Nunquam reo cuiquam tam humili, tam ſordido, tam nocenti, tam alieno, tam præcisè negavi, quàm hic mihi. Planè ſine ulla exceptione præcidit. Nihil cognovi ingratius: 4

1. *Teſtimonii*] Jungi *Vereor*, etiam cum patrio caſu, vel Terentianum illud in Phormione declarat, Act. V. ſc. 6. 78. *Neque hujus ſis veritus feminæ primariæ.* Malaspina.

2. *Bonâ*] In litteris. *Meliore*: Memorem enim hujus injuriæ ſentiet. Manut.

3 *Si potero*] Reſpondi, *recipiam*; & eſt μίμησις, quâ refert verba, quibus utebatur in reſpondendo. Corrad.

4. *Aperuiſſe*] Cæſar tamen, lib. I. de Bello Civili, non Attium ſcribit aperuiſſe Antonio portas, ſed ipſos Sulmonenſes: Attium verò & Lucretium de muro ſe deje-

in quo vitio nihil mali non ineſt. Sed de hoc nimis multa. Ego navem paravi: tuas literas tamen expecto, ut ſciam, quid reſpondeant conſultationi meæ. Sulmone C. Attium Pelignum [4] aperuiſſe Antonio portas, cùm eſſent cohortes quinque; Q. Lucretium inde effugiſſe ſcis. Cnæum ire Brunduſium: [5] Domitium deſertum. Confecta res eſt.

dejeciſſe: & hunc aufugiſſe: illum interceptum ad ſe deductum fuiſſe. MALASP.

2. *Domitium*] Ab omnibus libris abeſt vox illa, quam tamen, ſuadente Lipſio, non dubitavi recipere. Cùm enim alii ſubaudiendam eſſe dicant, id video fieri vix poſſe. Sed veteres, ut monet Lipſius, ejuſmodi nomina priore aut alterâ literâ adjunctâ ſignificare contenti erant. Itaque cùm fortaſſis in Cicerone ſcriptum eſſet *Do. deſertum*, non intellectam vocem *Do.* librarius ſcriptor omiſit. Quod propoſuit Grævius, eòdem planè redit. OLIVETUS.

CICERO ATTICO SAL.

5 CUM ante lucum VIII Kal. literas ad te de Dionyſio dediſſem, veſperi ad nos eodem die venit ipſe Dionyſius, auctoritate tua permotus, ut ſuſpicor: quid enim putem aliud? etſi ſolet eum, cùm aliquid furiosè fecit, pœnitere: nunquam autem [1] certior fuit, quàm in hoc negotio. Nam, quod ad te ſcripſeram, poſtea audivi, à tertio milliario tum eum [2] ῥίψαι πολλὰ κάτω κεράεσσιν ἐς ἠέρα θυμήναντα. Multa, inquam, mala eum dixiſſe, ſuo capiti, ut aiunt. Sed ô meam manſuetudinem! conjeceram in faſciculum unà cum tua venientem ad illum epiſtolam: hanc ad me referri volo; nec ullam ob aliam cauſam Pollucem, ſervum à pedibus meis, Romam miſi. Eò autem ad te ſcripſi, ut, ſi tibi fortè reddita eſſet, mihi curares referendam; ne in illius manus perveniret. Novi ſi quid eſſet, ſcripſiſſem. Pendeo animi expectatione Corfinienſi; in qua de ſalute Reipublicæ decernitur. Tu faſciculum, qui eſt *M' CURIO* inſcriptus, velim cures ad eum perferendum; Tironémque Curio commendes; ut ei, ut petii, ſi quid opus erit in ſumptum, eroget.

CICE-

1. *Certior*] Certus hic eſt quem Horatius vocat propoſiti tenacem. BOSIUS.

2. Ῥίψαι *Cùm fureret, multa cornibus fruſtrà in aërem proruiſſe.* Incertum eſt cujus ſit auctoris. Videtur autem, quiſquis ille fuit, furentem bovem deſcribere voluiſſe, qui fœnum, paleas, teſtucas, atque adeò arenam ipſam cornibus ſpargeret, ſurſúmque jactaret. Ei Cicero Dionyſium aſſimilat, qui ſtatim ut ab ipſo diſceſſerat, multa in eum jecerat maledicta. BOSIUS.

Cicero Attico Sal.

OBsignata jam epistolâ, quam de nocte daturus eram, sicut dedi, (nam eam vesperi scripseram) C. Sosius Prætor in Formianum venit ad M' Lepidum, vicinum nostrum, cujus Quæstor fuit; Pompeii literarum ad Consulem exemplum attulit. 6

Literæ mihi à L. Domitio a. d. XIII *Kalend. Mart. allatæ sunt: earum exemplum infrà scripsi. Nunc, ut ego non scribam, tua sponte te intelligere scio, quanti Reipublicæ interfit, omnes copias in unum locum primo quoque tempore convenire. Tu, si tibi videbitur, dabis operam, quamprimùm ad nos venias. Præsidii Capuæ, quantum constitueritis esse satis, relinquas.*

Deinde suppositit exemplum epistolæ Domitii, quod ego ad te pridie miseram. Dii immortales, qui me horror perfudit! quàm sum sollicitus quidnam futurum sit. Hoc tamen spero, magnum nomen imperatoris fore, magnum in adventu terrorem. .. Spero etiam, quoniam adhuc nihil nobis obfuit, nihil mutasse. [1] nec tegentia hoc, quod cùm fortiter & diligenter, tum etiam mehercule.... Modò enim audivi quartanam à te discessisse. Moriar, si magis gauderem si id mihi accidisset. Piliæ dic [2] non esse æquum, eam diutiùs habere, nec id esse vestræ concordiæ. Tironem nostrum ab altera relictum audio. Sed eum video in sumptum ab aliis mutuatum: ego autem Curium nostrum, si quid opus esset, rogaram. Malo Tironis verecundiam in culpa esse, quàm illiberalitatem Curii.

Cice-

1. *Nec tegentia*] Omittamus, amabo te, interpretum nugas. Locus hic miserabiliter, inquit Victorius, lacer & divulsus est. Velle ex conjecturis illum restituere, mera est, Grævio judice, stultitia. Quod ergo præcipit Hippocrates, vide infrà XVI. 15. Olivetus.

2. *Non esse æquum*] Jocus est: quasi fuerit hoc in Piliæ manu, ut quartanam ipsa posset abjicere. Manutius.

CICERO ATTICO SAL.

7 UNUM etiam reſtat amico noſtro ad omne dedecus, ut Domitio non ſubveniat. At nemo dubitat, quin ſubſidio venturus ſit: ego non puto. Deſeret igitur talem civem, & eos, quos unà ſcis eſſe? cùm habeat *præſertim & ipſe* cohortes xxx? Niſi me omnia fallunt, deſeret. *Incredibiliter pertimuit*: nihil ſpectat niſi fugam: cui tu (*video enim quid ſentias*) me comitem putas debere eſſe. Ego verò quem fugiam, *habeo*; *quem* ſequar, non habeo. Quod enim tu meum laudas, & memorandum ducis, malle quòd dixerim me cum Pompeio vinci, quàm cum iſtis vincere, ego verò malo, ſed cum illo Pompeio, qui tum erat, aut qui mihi eſſe videbatur: cum hoc verò, qui antè fugit, quàm ſcit aut quem fugiat, aut quò; qui noſtra tradidit; qui patriam reliquit, Italiam relinquit, ſi malui; contigit; victus ſum. Quod ſupereſt, nec iſta videre poſſum, quæ nunquam timui, ne viderem; nec mehercule iſtum, propter quem mihi non modò meis, ſed memet ipſo carendum eſt. Ad Philotimum ſcripſi de viatico, ſive à [1] Moneta, (*nemo enim ſolvit*) ſive ab Oppiis, tuis contubernalibus. Cætera appoſita tibi mandabo.

1. *Moneta*] Locus erat, ubi moneta cudebatur. Inde vult à Philotimo pecuniam ſumi, tradito, quod etiam nunc ſolet, auro, argentóve infecto. MAN.

CICERO ATTICO SAL.

8 ORREM turpem, & ea re miſeram! ſic enim ſentio, id demum, aut potiùs id ſolum eſſe miſerum, quod turpe ſit. Aluerat Cæſarem: eundem repentè timere cœperat: conditionem pacis nullam probarat: nihil ad bellum pararat: urbem reliquerat: Picenum amiſerat culpâ: in Apuliam ſe compegerat: ibat in Græciam: omnes nos [1] ἀπροσφωνήτους, expertes ſui tanti

1. Ἀπροσφωνήτους] Inſalutatos.
2. Τὸ καλὸν] Honeſtum.
3. Πρὸς ταῦτ' ἄ,] *Adversùs hoc, quod opus eſt facto, & machinentur & fabricent quidvis*

tanti tam inusitati consilii relinquebat. Ecce subitò literæ Domitii ad illum, ipsius ad Consules. Fulsisse mihi videbatur [2] τὸ καλὸν ad oculos ejus, & exclamasse ille vir, qui esse debuit,

[3] Πρὸς τοῦθ' ὅ, τι χρὴ κἀγὼ παλαμᾶσθαι,
Καὶ πάντ' ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέσθων.
Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ.

At ille tibi [4] πολλὰ χαίρειν τῷ καλῷ dicens, pergit Brundusium. Domitium autem aiunt, re auditâ, & eos, qui unà essent, se tradidisse. O rem lugubrem! itaque intercludor dolore, quo minùs ad te plura scribam. Tuas literas expecto.

vis in me: quod enim rectum est, à me stat. Locus est Aristophanis Acharnensibus vers.

659. sed paulo mutatis verbis.

4. Πολλὰ] *Valeat honestum.*

Cicero Attico Sal.

EPistolam meam quòd pervulgatam scribis esse, non fero molestè. Quin etiam ipse multis dedi describendam. Ea enim & acciderunt jam, & impendent, ut testatum esse velim de pace quid senserim. Cùm autem ad eam hortarer eum præsertim hominem, non videbar ullo modo faciliùs moturus, quàm si id, ad quod eum hortarer, convenire ejus sapientiæ dicerem. Eam si *admirabilem* dixi, cùm eum ad salutem patriæ hortabar; non sum veritus, ne viderer assentari; cui tali in re lubenter me ad pedes abjecissem. [1] Quâ autem est, *aliquid impertias temporis;* non est de pace, sed de me ipso, & de meo officio ut aliquid cogitet. Nam quod testificor, me expertem belli fuisse; etsi id re perspectum est, tamen eo scripsi, quo in suadendo plus auctoritatis haberem; eodémque pertinet, quod causam ejus probo. Sed quid hæc nunc? utinam aliquid profectum esset. Næ ego istas literas in concione recitari velim; si quidem ille ipse ad eundem scribens in publico proposuit epistolam illam, in qua est, [2] *pro tuis rebus gestis amplissimis:* amplioribúsne, quàm suis, quàm Africani? Ita tempestas ferebat. 9

1. *Quâ autem est*] Quâ autem epistolæ meæ parte scriptum est id, quod sequitur. Corradus.

2. *Pro tuis*] Vide lib. VII. ep. 24.

Si quidem etiam [3] vos duo tales ad quintum milliarium. Quid [4] nunc ipſum unde ſe recipienti? quid agenti? quid acturo? Quanto autem ferociùs ille cauſæ ſuæ confidet, cùm vos, cùm veſtri ſimiles non modò frequentes, ſed læto vultu gratulantes viderit? [5] Num igitur peccamus? Minimè vos quidem. Sed tamen ſigna [6] conturbantur, quibus voluntas à ſimulatione diſtingui poſſet. [7] Quæ verò ſenatus-conſulta video? Sed [8] apertiùs, quàm propoſueram. Ego *Arpini volo eſſe pridie Kal.* deinde circum villulas noſtras errare, quas viſurum me poſtea deſperavi. [9] Εὐγενῆ tua conſilia, & tamen pro temporibus non incauta, mihi valde probantur. Lepido quidem (nam ferè [10] συνδιημερεύουεν: quod gratiſſimum illi eſt) nunquam placuit ex Italia exire; [11] Tullo multò minùs. Crebrò enim illius literæ ab aliis ad nos commeant. Sed me illorum ſententiæ minùs movebant: minùs multa dederant illi Reipublicæ pignora. Tua mehercule auctoritas vehementer movet: affert enim & reliqui temporis recuperandi rationem, & præſentis tuendi. Sed, obſecro te, quid hoc miſerius, quàm [12] alterum plauſus in fœdiſſima cauſa quærere, alterum offenſiones in optima? alterum exiſtimari conſervatorem inimicorum, alterum deſertorem amicorum? Et mehercule quamvis amemus Cnæum noſtrum; ut & facimus, & debemus; tamen hoc, quòd talibus viris non ſubvenit, laudare non poſſum. Nam ſive timuit; quid ignavius? ſive, ut quidam putant, meliorem ſuam cauſam illorum cæde fore putavit; quid injuſtius? Sed hæc omittamus: augemus enim dolorem retractando. Sexto Kalend. veſperi Balbus minor ad me venit, occultâ viâ currens ad Lentulum Coſ. miſſu Cæſaris, cum literis, cum mandatis, cum promiſſione provinciæ, Romam ut redeat: cui perſuaderi poſſe non arbitror, [13] niſi erit conventus. Idem aiebat, nihil malle Cæſarem, quàm ut Pompeium *aſſequeretur*, id credo; & *rediret in gratiam*, id non

3. *Vos duo*] Tu, & Sex. Peducæus: qui Cæſari Romam venienti obviam prodire ad quintum milliarium cogitatis. MAN.

4. *Nunc ipſum*] Hoc ipſo tempore. *Nunc ipſum* enim plus valet ad indicandum, quàm *Nunc*. IDEM.

5. *Num igitur*] Ego Atticus, &c.

6. *Conturbantur*] Quæ ſigna voluntatem à ſimulatione diſtinguerent, ea ita conturbantur hoc officio *gratulationis*, ut internoſcendi facultas non detur. MAN.

7. *Quæ verò*] Video fore, ut S. C. fiat, cujusmodi Cæſar voluerit. IDEM.

8. *Apertiùs*] Supple, ſcribo. CORRAD.

non credo: & metuo, ne omnis hæc clementia ad unam illam crudelitatem colligatur. Balbus quidem major ad me ſcribit, nihil malle Cæſarem, quàm principe Pompeio ſine metu vivere. Tu, puto, hæc credis. Sed, cùm hæc ſcribebam v Kal. Pompeius jam Brunduſium veniſſe poterat. Expeditus enim anteceſſerat legiones Luceriâ. Sed hoc [14] τέρας horribili vigilantiâ, celeritate, diligentiâ eſt. Planè, quid futurum ſit, neſcio.

9. Εὐγενῆ] Generoſa, nobilia.
10. Συνδιημερεύομεν] *Diem ſimul conterimus.*
11. *Tullo*] L. Volcatio Tullio, qui conſul fuit cum M' Æmilio Lepido. MAN.
12. *Alterum plauſus*] Cæſarem.
13. *Niſi*] Jocus in Lentulum, qualis Plautinus in Congrionem in Aul. *te ſcio facilè abſtinere poſſe, ſi nihil obviam eſt.* Perinde ac ſi dicat: ſi conventus erit, arbitror poſſe perſuaderi. CORRAD.
14. Τέρας] *monſtrum.* Cæſar.

CICERO ATTICO SAL.

DIONYSIUS cùm ad me præter opinionem meam veniſſet, locutus ſum cum eo liberaliſſimè: tempora expoſui: rogavi, ut diceret quid haberet in animo: me nihil ab ipſo invito contendere. Reſpondit, ſe, quod in nominibus haberet, neſcire quo loci eſſet: alios non ſolvere, aliorum diem nondum eſſe, dixit: etiam alia quædam de ſervulis ſuis: quare nobiſcum eſſe non poſſet. Morem geſſi: dimiſi à me, ut magiſtrum Ciceronum, non lubenter; ut hominem ingratum, non invitus. Volui te ſcire, quid ego de ejus facto judicarem. 10

CICERO ATTICO SAL.

QUOD me magno animi motu perturbatum putas; ſum equidem, ſed non tam magno, quàm tibi fortaſſe videor. Levatur enim omnis cura, cùm aut [1] conſiſtit conſilium, aut cogitando nihil explicatur. Lamentari autem licet. Illud tamen [2] totos dies, vereor, ne, nihil cùm proficiam, etiam dedeco- 11

1. *Conſiſtit*] Res deliberata eſt.
2. *Totos dies*] Lamentari. Poſt hæc duo verba, notam quietis vulgò appingunt: quàm malè, nemo non videt. Deinde omnes præter Lambinum ediderunt, *ſed vereor*; unde conjiciebat Gronovius pater, *ſubvereor*: quod minimè diſplicet. Poſtremò legendum eſſe *ſit*, non *ſim*, vis ipſa ſententiæ arguit. OLIVETUS.

ri sit studiis ac literis nostris. Consumo igitur omne tempus, considerans, quanta vis sit illius viri, quem nostris libris satis diligenter, ut tibi quidem videmur, expressimus. Tenésne igitur, moderatorem illum Reipublicæ quò referre velimus omnia? Nam sic quinto, ut opinor, in libro loquitur Scipio: *Ut enim gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria; sic huic moderatori Reipublicæ beata civium vita proposita est; ut opibus firma, copiis locuples, gloriâ ampla, virtute honesta sit. Hujus enim operis, maximi inter homines atque optimi, illum esse perfectorem volo.* Hoc Cnæus noster cùm antea nunquam, tum in hac causâ minimè cogitavit. Dominatio quæsita ab utroque est: non id actum, beata & honesta civitas ut esset. Nec verò ille urbem reliquit, quòd eam tueri non posset; nec Italiam, quòd eâ pelleretur: sed hoc à primo cogitavit, omnes terras, omnia maria movere, reges barbaros incitare, gentes feras armatas in Italiam adducere, exercitus conficere maximos. Genus illud Syllani regni jam pridem appetitur, multis, qui unà sunt, cupientibus. An censes, nihil inter [3] eos convenire? nullam pactionem fieri potuisse? Hodie potest: sed neutri [4] σκοπὸς est ille, ut nos beati simus; uterque repugnare vult. Hæc à te invitatus breviter exposui. Voluisti enim, me, quid de his malis sentirem, ostendere. [5] Προθεσπίζω igitur, noster Attice, non ariolans, ut illa, cui nemo credidit, sed conjecturâ prospiciens; [6] *Jámque mari magno.* Non multò, inquam, secùs possum vaticinari: tanta malorum impendet [7] Ἰλιάς. Atque hoc nostra gravior est causa, qui domi fumus, quàm illorum, qui unà transierunt, quòd illi quidem [8] alterum metuunt, nos utrumque. Cur igitur, inquis, remansimus? Vel tibi paruimus; vel non occurrimus; vel hoc fuit rectius. Conculcari, inquam, miseram Italiam videbis proxima æstate, & quati utriusque vi, mancipiis ex omni genere collectis: nec tam [9] proscriptio pertimescenda, quæ Luceriæ multis sermonibus

3. *Eos*] Pompeium, & Cæsarem.
4. Σκοπὸς] Etiam latinè *scopus*.
5. Προθεσπίζω] Præsagio.
6. *Jamqu. mari*] Hemistichium ex vetere poeta: cujus integri sunt versus, ex personâ Cassandræ vaticinantis, lib. I. de Divin. cap. 31. MANUTIUS.
7. Ἰλιάς] Ilias malorum, proverb.
8. *Alterum*] Cæsarem. CORRADUS.
9. *Proscriptio*] Victorius ita conjecit, atque edidit, cùm postrema tantùm syllaba extaret in mss. Alii malunt *irruptio*, alii *direptio*,

bus denuntiata est, quàm universus interitus: tantas in confligendo utriusque vires video futuras. Habes conjecturam meam. Tu autem consolationis fortasse aliquid expectasti; nihil invenio; nihil fieri potest miserius, nihil perditius, nihil fœdius. Quod quæris, quid Cæsar ad me scripserit: quod sæpe: gratissimum sibi esse, quòd quierim: orátque, in eo ut perseverem. Balbus minor hæc eadem mandata. Iter autem ejus erat ad Lentulum consulem *cum literis* Cæsaris, præmiorúmque promissis, si Romam *revertisset*. Verùm, cùm habeo rationem dierum, *antè puto transmissurum*, quàm potuerit conveniri. Epistolarum Pompeii duarum, quas ad me misit, negligentiam, meámque in scribendo diligentiam volui tibi notam esse: earum exempla ad te misi. Cæsaris hîc per Apuliam ad Brundusium cursus quid efficiat, expecto. Utinam aliquid simile [10] Parthicis rebus. Simul aliquid audiero, scribam ad te. Tu ad me velim bonorum sermones. Romæ frequentes esse dicuntur. Scio equidem, te in publicum non prodire: sed tamen audire te multa, necesse est. Memini librum tibi afferri à Demetrio Magnete, ad te missum, [11] περὶ Ὁμονοίας. Eum mihi velim mittas. Vides, quam causam mediter.

direptio, alii *sectio*. Quid voluerit Cicero, vident, ni fallor, omnes: quâ sit voce usus, nemo. Oliverus.

10. *Parthicis rebus*] Quarum exitus inanes. Nam, etsi Parthi, subito cursu in provincias irrumpentes, magnum inferunt terrorem: tamen haud magna calamitas consequitur, iisdem continuò discedentibus. Manutius.

11. Περὶ Ὁμονοίας] *De Concordiâ*. Vide G. J. Vossium de Historicis Græcis, I. 23.

Cn. Magnus Procos. S. D. M. Ciceroni Imp.

Quintus *Fabius ad me venit a. d.* ix. *Kalend. Febr. Is nuntiat* L. *Domitium cum suis cohortibus* xi, *& cohortibus* xiv, *quas Vibullius adduxit, ad me iter habere: habuisse in animo proficisci Corfinio, a. d. Id. Febr. C. Hirrum cum* v *cohortibus subsequi. Censeo ad nos Luceriam venias: nam te hîc tutissimè puto fore.*

M. Cicero Imp. S. D. Cn. Magno Procos.

Ante diem xv Kalend. Mart. Formiis accepi tuas literas: ex quibus ea, quæ in agro Piceno gesta erant, cogno-

vi commodiora esse multò, quàm ut erat nobis nuntiatum: Vibulliique virtutem, industriámque libenter agnovi. Nos adhuc in ea ora, ubi præpositi sumus, ita fuimus, ut navem paratam haberemus. Ea enim audiebamus, & ea verebamur, ut, quodcunque tu consilium præcepisses, id nobis persequendum putaremus. Nunc, quoniam auctoritate & consilio tuo in spe firmiore sumus; si teneri posse putas Tarracinam, & oram maritimam, in ea manebo: etsi præsidia in oppidis nulla sunt. Nemo enim nostri ordinis in his locis est, præter [1] M. Eppium, quem ego Minturnis esse volui, vigilantem hominem & industrium. Nam L. Torquatum, virum fortem & cum auctoritate, Formiis non habemus: ad te profectum arbitramur. Ego omnino, ut proximè tibi placuerat, Capuam veni eo ipso die, quo tu Teano Sidicino es profectus. Volueras enim, me, cum M. Considio Proprætore, illa negotia tueri. Cùm eò venissem, vidi T. Ampium delectum habere diligentissimè, ab eo accipere Libonem summâ item diligentiâ, & in illa colonia auctoritate. Fui Capuæ, quoad Consules. Iterum, ut erat dictum ab Consulibus, veni Capuam ad Nonas Februar. cùm fuissem triduum, recepi me Formias. Nunc quod tuum consilium, aut quæ ratio belli sit, ignoro. Si tenendam hanc oram putas, quæ & opportunitatem & dignitatem habet, & egregios cives, &, ut arbitror, teneri potest; opus est esse, qui præsit. Sin omnia in unum locum contrahenda sunt; non dubito, quin ad te statim veniam: quo mihi nihil optatius est: idque tecum, quo die ab urbe discessimus, locutus sum. Ego, si cui adhuc videor segnior fuisse, dum ne tibi videar, non laboro: & tamen, si, ut video, bellum gerendum est; confido me omnibus facilè satisfacturum. [2] M. Tullium, meum necessarium, ad te misi: cui tu, si tibi videretur, ad me literas dares.

CN.

---

1. *M. Eppium*] Hirtius de bello Afric. al. *M. Oppium*, unde quis fortasse legat: *M. Puppium*, ut M. Puppium Pisonem virum consularem significet, præsertim cùm, *nostri ordinis*, dicat, & L. Torquatum, qui erat & ipse consularis, addat, nisi quis *M. Opimium* malit legere ex Cæsare lib. III. de bello civ. MALASP.

2. *M. Tullium*] M. Tullius Laurea, scriba Ciceronis. ERNESTUS.

Cn. Magnus Procos. S. D. M. Ciceroni Imp.

SI vales, bene eſt. Tuas literas libenter legi. Recognovi enim tuam priſtinam virtutem etiam in ſalute communi. Conſules ad eum exercitum, quem in Apulia habui, venerunt. Magnopere te hortor pro tuo ſingulari perpetuóque ſtudio in Republica, ut te ad nos conferas; ut communi conſilio Reipublicæ afflictæ opem atque auxilium feramus. Cenſeo viâ Appiâ iter facias, & celeriter Brunduſium venias.

M. Cicero Imp. S. D. Cn. Magno Procos.

CUM ad te literas miſiſſem, quæ tibi Canuſii redditæ ſunt, ſuſpicionem nullam habebam, te Reipublicæ causâ mare tranſiturum; erámque in ſpe magna fore ut in Italia poſſemus aut concordiam conſtituere, quâ mihi nihil utilius videbatur, aut Rempublicam ſumma cum dignitate defendere. Interim, nondum meis literis ad te perlatis, ex his mandatis, quæ D. Lælio ad Conſules dederas, certior tui conſilii factus, non expectavi, dum mihi à te literæ redderentur: confeſtimque cum Quinto fratre, & cum liberis noſtris iter ad te in Apuliam facere cœpi. Cùm Teanum Sidicinum veniſſem, C. Meſſius familiaris tuus mihi dixit, aliíque complures, Cæſarem iter habere Capuam: & eo ipſo die manſurum eſſe Æſerniæ. Sanè ſum commotus; quòd, ſi ita eſſet, non modò iter meum interclusum, ſed meipſum planè exceptum putabam. Itaque tum Cales proceſſi, ut ibi potiſſimùm conſiſterem, dum certum nobis ab Æſernia de eo, quod audieram, referretur. At mihi cùm Calibus eſſem, affertur literarum tuarum exemplum, quas tu ad Lentulum conſulem miſiſſes. Hæ ſcriptæ ſic erant: *Literas tibi à L. Domitio a. d.* XIII *Kal. Mart. allatas eſſe;* earúmque exemplum ſubſcripſeras; *magníque intereſſe Reipublicæ* ſcripſeras, *omnes copias primo quoque tempore in unum locum convenire; & ut præſidii, quod ſatis eſſet, Capuæ relinqueret.* His ego literis lectis in eadem opinione fui, quâ reliqui omnes, te cum omnibus copiis ad Corfinium eſſe venturum: quo mihi, cùm Cæſar ad oppidum caſtra haberet, tutum iter eſſe non arbitrabar. Cùm res in ſumma expectatione eſſet, utrumque ſimul audi-

mus:

mus, & quæ Corfinii acta eſſent, & te iter Brunduſium facere cœpiſſe: cúmque nec mihi, nec fratri meo dubium eſſet, quin Brunduſium contenderemus; à multis, qui è Samnio Apuliáque veniebant, admoniti ſumus, ut caveremus, ne exciperemur à Cæſare; quòd is in eadem loca, quæ nos petebamus, profectus, celeriùs etiam, quàm nos poſſemus, eò, quò intenderat, venturus eſſet. Quod cùm ita eſſet; nec mihi, nec fratri meo, nec cuiquam amicorum placuit committere, ut temeritas noſtra non ſolùm nobis, ſed etiam Reipublicæ noceret; cùm præſertim non dubitaremus, quin, ſi etiam tutum nobis iter fuiſſet, te tamen jam conſequi non poſſemus. Interim accepimus tuas literas, Canuſio a. d. x Kalend. Mart. datas, quibus nos hortaris, ut celeriùs Brunduſium veniamus: quas cùm accepiſſemus a. d. III Kalend. Mart. non dubitabamus, quin tu jam Brunduſium perveniſſes; nobiſque iter illud omnino intercluſum videbatur: neque minùs nos eſſe captos, quàm qui Corfinii fuiſſent. Neque enim eos ſolos arbitrabamur capi, qui in armatorum manus incidiſſent, ſed eos nihilo minùs, qui regionibus excluſi intra præſidia, atque intra arma aliena veniſſent. Quod cùm ita ſit, maximè vellem primùm ſemper tecum fuiſſe; quod quidem tibi oſtenderam, cùm à me Capuam rejiciebam: quod feci non vitandi oneris causâ, ſed quòd videbam teneri illam urbem ſine exercitu non poſſe. Accidere autem mihi nolebam, quod doleo viris fortiſſimis accidiſſe. Quando autem tecum ut eſſem non contigit: utinam tui conſilii certior factus eſſem. Nam ſuſpicione aſſequi non potui; quòd omnia priùs arbitratus ſum fore, quàm ut hæc Reipublicæ cauſa in Italia non poſſet duce te conſiſtere. Neque verò nunc conſilium tuum reprehendo, ſed fortunam Reipublicæ lugeo: nec, ſi ego, quid tu ſis ſecutus, non perſpicio, idcirco minùs exiſtimo, te nihil niſi ſumma ratione feciſſe. Mea quæ ſemper fuerit ſententia, primùm de pace vel iniqua conditione retinenda, deinde

---

1. *Duxi meam rationem*] Hoc cogitavi; quid? non eſſe mihi faciendum, ut Cæſaris animum offenderem: itaque pacis auctor fui, vel cum iis conditionibus, quas ille ferret, qui bello civili nihil eſſe miſerius intelligerem: fecíque id eò libentiùs, quia, cùm ad pacis conditiones viderem à te honorificè, largéque reſponderi, meum conſilium non arbitrabar à tuâ ſententiâ diſcrepare. MAN.

deinde de urbe, (nam de Italia quidem nihil mihi unquam oſtenderas) meminiſſe te arbitror. Sed mihi non ſumo, ut meum conſilium valere debuerit: ſecutus ſum tuum; neque id Reipublicæ causâ, de qua deſperavi, quæ & nunc afflicta eſt, nec excitari ſine civili pernicioſiſſimo bello poteſt: ſed te quærebam; tecum eſſe cupiebam: neque ejus rei facultatem, ſi qua erit, prætermittam. Ego me in hac omni cauſa facilè intelligebam pugnandi cupidis hominibus non ſatisfacere. Primùm enim præ me tuli, me nihil malle quàm pacem; non quin eadem timerem, quæ illi: ſed ea bello civili leviora ducebam. Inde ſuſcepto bello, cùm pacis conditiones ad te afferri, à téque ad ea honorificè & largè reſponderi viderem, [1] duxi meam rationem; quam tibi facilè me probaturum pro tuo in me beneficio arbitrabar. Memineram me eſſe unum, qui pro meis maximis in Rempublicam meritis ſupplicia miſerrima & crudeliſſima pertuliſſem: me eſſe unum, qui, ſi offendiſſem ejus animum, cui tum, cùm jam in armis eſſemus, Conſulatus tamen alter, & triumphus ampliſſimus deferebatur, ſubjicerer [2] eiſdem præliis: ut mea perſona ſemper ad improborum civium impetus aliquid videretur habere [3] populare. Atque hæc non ego priùs ſum ſuſpicatus, quàm mihi palàm denuntiata ſunt: neque ea tam pertimui, ſi ſubeunda eſſent, quàm declinanda putavi, ſi honeſtè vitare poſſem. Quàm brevem illius temporis, dum in ſpe pax fuit, rationem noſtram vides; reliqui facultatem res ademit. Iis autem, quibus non ſatisfacio, facilè reſpondeo. Neque enim ego amicior C. Cæſari unquam fui, quàm illi: neque illi amiciores Reipublicæ quàm ego. Hoc inter me, & illos intereſt; quòd, cùm & illi cives optimi ſint, & ego ab iſta laude non abſim, ego conditionibus, quod idem te intellexeram velle, illi armis diſceptari maluerunt. Quæ quoniam ratio vicit; perficiam profectò, ut neque Reſpublica civis à me animum, neque tu amici deſideres.

2. *Eiſdem præliis*] Contentionibus quibus olim ſubjectus fui Clodio quidem auctore, ſed Cæſare impellente. Corrad.

3. *Populare*] Ut ep. 3. hujus libri. Hoc eſt, improbos homines, qui conſilium ineant perdendi rempublicam, ſemper ſe impetere, perſuaſos hac ratione ſe populum ſibi faventem reddere poſſe. Græv.

CICERO ATTICO SAL.

12 MIHI moleſtior lippitudo erat etiam, quàm antè fuerat. Dictare tamen hanc epiſtolam malui, quàm Gallo Fabio, amantiſſimo utriuſque noſtrûm, nihil ad te literarum dare. Nam pridie quidem, quoquo modo potueram, ſcripſeram ipſe eas literas, quarum vaticinationem falſam eſſe cupio. Hujus autem epiſtolæ non ſolùm ea cauſa eſt, ut ne quis à me dies intermittatur, quin dem ad te literas; ſed etiam hæc juſtior, ut à te impetrarem, ut ſumeres aliquid temporis; quo quia tibi perexiguo opus eſt, explicari mihi tuum conſilium planè volo, ut penitus intelligam. Omnia ſunt integra nobis: nihil prætermiſſum eſt, quod non habeat ſapientem excuſationem, non modò probabilem. Nam certè neque tum peccavi, cùm [1] imparatam Capuam, non ſolùm ignaviæ delectûs, ſed etiam perfidiæ ſuſpicionem fugiens, [2] accipere nolui; neque cùm poſt conditiones pacis per L. Cæſarem & [3] Fabatum allatas cavi, ne animum ejus offenderem, cui Pompeius jam armatus armato Conſulatum triumphúmque deferret. Nec verò hæc extrema quiſquam poteſt jure reprehendere, quòd mare non tranſirem. Id enim, etſi erat deliberationis, tamen obire non potui. Neque enim ſuſpicari debui; præſertim cùm ex ipſius Pompeii literis, idem quod video te exiſtimaſſe, non dubitarim, quin is Domitio ſubventurus eſſet. Et planè quid rectum, & quid faciendum mihi eſſet, diutiùs cogitare malui. Primùm igitur, hæc qualia tibi eſſe videantur, etſi ſignificata ſunt à te, tamen accuratiùs mihi perſcribas, velim: deinde aliquid etiam in poſterum proſpicias, fingáſque, quem me eſſe deceat, & ubi me pluri-

1. *Imparatam*] Ab exercitu. Alii (Man. & Lamb.) *imperatam*. CORRAD.

2. *Accipere nolui*] Cùm rejiciebam, *ep. ſup.* nam poſtea, quamvis invitè, cepi, *ep.* 3. *hujus libri*. Vide tamen, an totus hic locus ita legi debeat. *Imperatam Capuam, non ſolùm ignaviæ delictum, ſed etiam perfidiæ ſuſpicionem fugiens, accipere volui.* Niſi enim accepiſſet Cicero, ignavus, & in Pompeium perfidus videri potuiſſet. IDEM. Omnes editi libri retinent *delectûs*.

3. *Fabatum*] Is eſt L. Roſcius Fabatus, cujus & mentio in epiſtolâ Pollionis, & in argenteo nummo, in quo legitur: L. ROSCI FABATI. URSINUS.

plurimùm prodeſſe Reipublicæ ſentias; [4] ecquæ pacifica perſona deſideretur; an in bellatore ſint omnia. Atque ego, qui omnia officio metior, recordor tamen tua [5] conſilia; quibus ſi paruiſſem, triſtitiam illorum temporum non ſubiiſſem. Memini, quid mihi tum ſuaſeris per Theophanem, per Culeonem: idque ſæpè ingemiſcens ſum recordatus. Quare nunc ſaltem ad illos calculos revertamur, quos tum abjecimus; ut non ſolùm glorioſis conſiliis utamur, ſed etiam paulo ſalubrioribus. Sed nihil præſcribo: accuratè velim perſcribas tuam ad me ſententiam. Volo etiam exquiras, quàm diligentiſſimè poteris, (habebis autem, per quos poſſis) quid Lentulus noſter, quid Domitius agat, quid acturus ſit, quemadmodum nunc ſe gerant, num quem accuſent, num cui ſuccenſeant. Quid dico, num cui? num Pompeio? omnino culpam omnem Pompeius in Domitium confert: quod ipſius literis cognoſci poteſt: quarum exemplum ad te mitto. Hæc igitur videbis; &, quod ad te antè ſcripſi, Demetrii Magnetis librum, quem ad te miſit de concordia, velim mihi mittas.

4. *Ecquæ pacifica*] Utrùm me deceat in Italiâ remanere; quòd pacificam aliquam perſonam reſpublica videatur deſiderare, cujus auctoritate inter Cæſarem & Pompeium diſcordiæ ſedentur. Man.

5. *Conſilia*] Clodianis temporibus: cùm mihi ſuadebas, ne omnia officio metirer, ſed ſalutis ſimul rationem haberem, conſervandâ Cæſaris amicitiâ. Idem.

Cn. Magnus Procos. M. Marcello, L. Lentulo Coss. S. D.

Ego, *quòd exiſtimabam, diſperſos nos, neque Reipublicæ utiles, neque nobis præſidio eſſe poſſe, idcirco ad L. Domitium literas miſi, primùm utè ipſe cum omni copia ad nos veniret: ſi de ſe dubitaret, ut cohortes* XIX, *quæ ex Piceno ad me iter habebant, ad nos mitteret. Quod veritus ſum, factum eſt, ut Domitius implicaretur; neque ipſe ſatis firmus eſſet ad caſtra facienda, quòd meas* XIX, *& ſuas* XII *cohortes tribus in oppidis diſtributas haberet: nam partim Albæ, partim Sulmone collocavit: neque, ſi vellet, expedire poſſet. Nunc ſcitote, me eſſe in ſumma ſollicitudine. Nam & tot & tales viros periculo obſidionis liberare cupio: neque ſubſidio ire poſſum, quòd his duabus legionibus non puto eſſe committendam, ut illuc ducantur: ex quibus tamen non amplius* XIV *cohortes contrahere potui: quod*

Brunduſium præſidium miſi, neque Canuſium ſine præſidio, dum abeſſem, putavi eſſe dimittendum. D. Lælio mandaram, quòd majores copias ſperabam nos habituros, ut, ſi vobis videretur, alteruter veſtrûm ad me veniret: alter in Siciliam cum ea copia, quam Capuæ, & circum Capuam comparaſtis, & cum iis militibus, quos Fauſtus legit, proficiſceretur; Domitius cum XII *ſuis cohortibus eodem adjungeretur; reliquæ copiæ omnes Brunduſium cogerentur: & inde navibus Dyrrachium tranſportarentur. Nunc, cum hoc tempore nihilo magis ego, quàm vos, ſubſidio Domitio ire poſſim,* [1] *ſeu per montes explicare; non eſt nobis committendum, ut ad has* XIV *cohortes, quas ego dubio animo habeo, hoſtis accedere, aut in itinere me conſequi poſſit. Quamobrem placitum eſt mihi, ac ita video cenſeri Marcello, & cæteris noſtri ordinis, qui hîc ſunt, ut Brunduſium ducerem hanc copiam, quam mecum habeo. Vos hortor, ut quodcunque militum contrahere poteritis, contrahatis, & eòdem veniatis quamprimùm. Arma, quæ ad me miſſuri eratis, iis, cenſeo, armetis milites, quos vobiſcum habetis. Quæ arma ſuperabunt, ea ſi Brunduſium jumentis deportaritis, vehementer Reipublicæ profueritis. De hac re vellem noſtros certiores faciatis. Ego ad P. Lupum, & C. Coponium Prætores miſi, ut ſe nobis conjungerent; & militum quod haberent, ad vos deducerent.*

---

1. *Seu per montes*] Hoc nimirum dicit, Neque poſſum Domitio ſubſidio venire ut urbem teneat, neque per montes illum explicare & educere. POPMA.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

MIROR, te ad me nihil ſcribere, & potiùs ab aliis, quàm à te, de Republica me certiorem fieri. Nos, disjectâ manu, pares adverſariis eſſe non poſſumus. Contractis noſtris copiis, ſpero nos & Reipublicæ & communi ſaluti proderſe. Quamobrem cùm conſtituiſſes, ut Vibullius mihi ſcripſerat a. d. V *Id. Febr. Corfinio proficiſci cum exercitu, & ad me venire; miror quid cauſæ fuerit, quare conſilium mutaris. Nam illa cauſa, quam mihi Vibullius ſcribit, levis eſt, te propterea moratum eſſe, quòd audieris Cæſarem Firmo progreſſum in Caſtrum Truentinum veniſſe. Quanto enim magis appropinquare adverſarius cœpit, eo tibi celeriùs agendum erat, ut te mecum conjungeres priùs, quàm*

Cæſar

Cæsar aut tuum iter impedire, aut me abs te excludere posset. Quamobrem etiam & etiam te rogo & hortor, id quod non desisti superioribus literis à te petere, ut primo quoque die Luceriam advenires, antequàm copiæ, quas instituit Cæsar contrahere, in unum locum coactæ nos à nobis distrahant. Sed si erunt, [1] *qui te impediant, ut* [2] *illas suas servent, æquum est me à te impetrare ut cohortes, quæ ex Piceno & Camerino venerunt, quæ fortunas suas reliquerunt, ad me missum facias.*

1. *Qui te impediant*] Albani, Marsi, & Peligni duces, qui suas cohortes cum periculo ad Pompeium ire nollent. Circiter enim XV. cohortes Domitius coëgerat ex Albâ, Marsis, Pelignis, & finitimis regionibus. Manutius.

2. *Illas*] XI cohortes. Corradus. Mihi videtur legendum, *villas*. Grævius.

Cn. Magnus Procos. S. D. L. Domitio Procos.

Literas *abs te M. Calenius ad me attulit a. d.* XIV *Kalend. Mart. in quibus literis scribis, tibi in animo esse observare Cæsarem; &, si secundùm mare ad me ire cœpisset, confestim in Samnium ad me venturum; sin autem ille circum istæc loca commoraretur, te ei, si propiùs accessisset, resistere velle. Te animo magno & forti istam rem agere existimo: sed diligentiùs nobis est videndum, ne distracti pares esse adversario non possimus; cùm ille magnas copias habeat, & majores brevi habiturus sit. Non enim pro tua prudentia debes illud solùm animadvertere, quot in præsentia cohortes contra te habeat Cæsar, sed quantas brevi tempore equitum & peditum copias contracturus sit. Cui rei testimonio sunt literæ, quas Bussenius ad me misit; in quibus scribit, id quod ab aliis quoque mihi scribitur, præsidia Curionem, quæ in Umbria & Tuscis erant, contrahere, & ad Cæsarem iter facere. Quæ si copiæ in unum locum fuerint coactæ, ut pars exercitûs ad Albam mittatur, pars ad te accedat; ut non pugnet, sed locis suis repugnet, hærebis: neque solus cum ista copia tantam multitudinem sustinere poteris, ut frumentatum eas. Quamobrem te magnopere hortor, ut quamprimùm cum omni copia huc venias. Consules constituerunt idem facere. Ego* [1] *Metuscilio ad te mandata dedi, providendum esse, ne duæ legiones sine Picentinis cohortibus in conspectum Cæsaris committerentur. Quamobrem nolito commoveri, si audieris me regredi, si fortè Cæ-*

ſar ad me veniet. Cavendum enim puto eſſe, ne implicatus hæream. Nam neque caſtra, propter anni tempus & militum animos, facere poſſum: neque ex omnibus oppidis contrahere copias expedit; ne [1] *receptum amittam. Itaque non amplius* XIV *cohortes Luceriam coëgi. Conſules præſidia omnia deducturi ſunt, aut in Siciliam ituri. Nam aut exercitum firmum habere oportet, quo confidamus perrumpere nos poſſe; aut regiones ejuſmodi obtinere, è quibus repugnemus. Id quod neutrum nobis hoc tempore contingit: quòd & magnam partem Italiæ Cæſar occupavit; & nos non habemus exercitum tam amplum, neque tam magnum, quàm ille. Itaque nobis providendum eſt, ut ſummam Reipublicæ rationem habeamus. Etiam atque etiam te hortor, ut cum omni copia quamprimùm ad me venias. Poſſumus etiam nunc Rempublicam erigere, ſi communi conſilio negotium adminiſtrabimus: ſin diſtrahemur, infirmi erimus. Mihi hoc conſtitutum eſt.*

His literis ſcriptis, Sica à te mihi literas attulit & mandata. Quod me hortare, ut iſtuc veniam, id me facere non arbitror poſſe; quòd non magnopere his legionibus confido.

---

1. *Metuſcilio*] Alii, M. *Tuſcilio*.
2. *Receptum*] Ipſa oppida, quò receptum habemus, quibus amiſſis, quò nos reciperemus, non eſſet. IDEM.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

LITERÆ *mihi à te redditæ ſunt a. d.* XIII *Kal. Mart. in quibus ſcribis, Cæſarem apud Corfinium caſtra poſuiſſe. Quod putavi & præmonui, fit, ut nec in præſentia committere tecum prœlium velit; &, omnibus copiis conductis, te implicet, ne ad me iter expeditum tibi ſit: atque iſtas copias conjungere optimorum civium poſſis cum his legionibus, de quarum voluntate dubitamus: quo etiam magis tuis literis ſum commotus. Neque enim eorum militum, quos mecum habeo, voluntati ſatis confido, ut de omnibus fortunis Reipublicæ dimicem: neque etiam, qui ex delectibus conſcripti ſunt à Conſulibus, convenerunt. Quare da operam, ſi ulla ratione etiam nunc efficere potes, ut te explices, huc quamprimùm venias, antequàm omnes copiæ adverſariùm conveniant. Neque enim celeriter ex delectibus huc homines convenire poſſunt: &, ſi convenirent, quantum iis committendum ſit, quòd inter ſe ne noti quidem ſunt, contra veteranas legiones, non te præterit.*

CICE-

Cicero Attico Sal.

Lippitudinis meæ signum tibi sit librarii manus, & ea- 13
dem causa brevitatis: etsi nunc quidem, quod scriberem, nihil erat. Omnis expectatio *nostra* erat in nuntiis Brundusinis. Si nactus hic esset Cnæum *nostrum*, spes dubia pacis: sin ille antè [1] *transmisisset*, exitiosi belli metus. Sed vidésne, [2] *in quem hominem* inciderit Respublica? quàm acutum, quàm *vigilantem*, quàm paratum? Si mehercule neminem occiderit, nec cuiquam quidquam ademerit, ab his, qui eum maximè timuerant, maximè diligetur. Multùm mecum municipales homines loquuntur, multùm rusticani. Nihil prorsus aliud curant nisi agros, nisi villulas, nisi nummulos suos. Et vide, quàm conversa res est. Illum, quo antea confidebant, metuunt; hunc amant, quem timebant. Id quantis nostris peccatis vitiisque evenerit, non possum sine molestia cogitare. Quæ autem *impendêre* putarem, scripseram ad te; & jam tuas literas expectabam.

1. *Transmisisset*] Mare transisset. Corr. 2. *In quem hominem*] Cæsarem. Idem.

Cicero Attico Sal.

Non dubito, quin tibi odiosæ sint epistolæ quotidianæ, 14
cùm præsertim neque nova de re aliqua certiorem te faciam, neque novam denique jam reperiam scribendi ullam sententiam. Sed si, deditâ operâ, cùm causa nulla esset, tabellarios ad te cum inanibus epistolis mitterem; facerem ineptè. Euntibus verò, domesticis præsertim, ut nihil ad te dem literarum, facere non possum: & simul (crede mihi) requiesco paulum in his miseriis, cùm quasi tecum loquor: cùm verò tuas epistolas lego, multo etiam magis. Omnino intelligo, nullum *fuisse* tempus post has fugas & formidines, quod magis debuerit mutum esse à literis: propterea quòd neque Romæ quidquam auditur novi: nec in his locis, quæ à Brundusio absunt propiùs, quàm tu, biduum, aut triduum. Brundusii autem

autem omne certamen vertitur hujus primi temporis: qua quidem expectatione torqueor: sed omnia antè nos sciemus. Eodem enim die video Cæsarem à Corfinio post meridiem profectum esse, id est [1] Feralibus, quo Canusio manè Pompeium: eo modo autem ambulat Cæsar, & iis [2] diariis militum celeritatem incitat, ut timeam, ne citiùs ad Brundusium, quàm opus sit, accesserit. Dices: *Quid igitur proficis, qui* anticipes ejus rei molestiam, quam triduo *scitùrus sis? Nihil equidem.* Sed, ut suprà dixi, tecum perlibenter *loquor: & simul scito, labare* meum consilium, illud quod satis jam fixum *videbatur: non* mihi satis idonei sunt auctores ii, qui à te probantur. Quod enim unquam eorum in Republica forte factum extitit? aut quis ab his ullam rem laude dignam desiderat? Nec mehercule laudandos existimo, qui trans mare belli parandi causâ profecti sunt: (quanquam hæc ferenda non erant) video enim quantum id bellum, & quàm pestiferum futurum sit. Sed me movet unus vir; cujus fugientis comes, Rempublicam recuperantis socius videor esse debere. Totiésne igitur sententiam mutа? Ego tecum, tanquam mecum loquor. Quis autem est, tanta quidem de re, quin variè secum ipse disputet? Simul & elicere cupio sententiam tuam; si manet, ut firmior sim; si mutata est, ut tibi assentiar. Omnino ad id, de quo dubito, pertinet, me scire, quid Domitius acturus sit, quid noster Lentulus. De Domitio varia audimus, modò esse [3] in Tiburtino Lepidi; modò cum Lepido accessisse ad urbem: quod item falsum video esse. Ait enim Lepidus, eum nescio quò [4] penetrasse itineribus; occultandi sui causâ, an maris [5] apiscendi, ne id quidem scit. Ignorat enim de filio. Addit illud, sanè molestum; pecuniam Domitio satis grandem, quam is Corfinii habuerit, non

1. *Feralibus*] Cicero ex Fastis veterum Pontificum Feralia retulit in octavum Kalendas Martias, quo die Canusio decessit Pompeius, ut idem confirmat epistolâ primâ libri sequentis. At Ovidius & alii posteriores alios Fastos sequuti, nempe eos qui à C. Cæsare & Augusto posteà correcti fuerunt, eum diem festum triduo antè collocant; ei enim assignant undecimum Kal. Mart. Bosius.

2. *Diariis*] Cum Manutio interpretandum, in singulos dies majore stipendio & præmiis. Grævius. Malebat *dictis* Bosius: sed non audiendus est.

3. *In Tiburtino*] Lambini lectio, fortasse non verior, sed planior cæteris.

4. *Penetrasse itineribus*] Videtur desiderari epithetum, quod cohæreat cum voce, *itineribus*, fortè *occultis*, seu *deviis*. Lambin. Voluisset Muretus, *nescio quo penetrasse itineris*, &c.

5. *Apiscendi*] Vict. pro *adipiscendi*.

non esse redditam. De Lentulo autem nihil audimus. Hæc velim exquiras, ad méque perscribas.

6. *Redditam non esse*] Redditam esse tradit Cæsar lib. I. de Bello civili.

Cicero Attico Sal.

Ante diem v. Non. Mart. epistolas mihi tuas Ægypta reddidit, unam veterem IV. Kal. quam te scribis dedisse Pinario, quem non vidimus; in qua expectas, quidnam præmissus agat Vibullius; qui omnino non est visus à Cæsare: (in altera epistola video te scire ita esse) & quemadmodum redeuntem excipiam Cæsarem; quem omnino vitare cogito: & [1] aut Hæmonis fugam tendis, commutationémque vitæ tuæ; quod tibi puto esse faciendum: &, ignoras, Domitius [2] cum fascibúsne sit; quod cùm scies, facies ut sciamus. Habes ad primam epistolam. Secutæ sunt duæ, pridie Kal. ambæ datæ, quæ me convellerunt de pristino statu, jam tamen, ut antè ad te scripsi, labantem. Nec me movet, quod scribis, [3] *Jovi ipsi iniquum*: nam periculum in utriusque iracundia positum est: victoria autem ita incerta, ut deterior causa paratior mihi esse videatur. Nec me Consules movent, qui ipsi plumâ aut folio faciliùs moventur. Officii me deliberatio cruciat, cruciavítque adhuc. Cautior certè est mansio: honestior existimatur trajectio. Malo interdum, multi me non cautè, quàm pauci non honestè feciisse existiment. De Lepido & Tullo quod quæris; illi verò non dubitant, quin Cæsari præstò futuri, in Senatúmque venturi sint. Recentissima tua est epistola Kal. data; in qua 15

1. *Aut Hæmonis fugam tendis*] Ita Vict. Man. Lamb. Hæc esse corrupta satis constat. Malaspina emendabat, *Tu autem Hæmonis fugam tendis*: vel, *ad Hæmonis fugam intendis*. Faerni enim liber habet *intendis*. Hoc est, Tu autem in Epirum navigare cogitas, & ab his rerum tumultibus te subducere: quemadmodum è bello Thebano Hæmon aufugit. E sexcentis aliis conjecturis Grævianam Mongaltus noster seligit, ut non pessimam. Ille autem scribendum censuit, *an tu ad Chaoniam fugam intendis*. Chaonia enim, pars Epiri, in quâ possessiones Attici erant. Leviori tamen mutatione, non *Chaoniam*, sed *Hæmoniam* legeris: nam Græciæ vetus fuit nomen. Olivetus.

2. *Cum fascibus*] Quia Proconsul.

3. *Jovi ipsi iniquum*] Id est, vehementer iratum, & exasperatum, ut nec Diis nec hominibus parcat. Victorius.

optas congreſſum, pacémque non deſperas. Sed ego, cùm hæc ſcribebam, nec illos congreſſuros, nec, ſi congreſſi eſſent, Pompeium ad ullam conditionem acceſſurum putabam. Quod videris non dubitare, ſi Conſules tranſeant, quid nos facere oporteat; certè tranſeunt: vel, quo modo nunc eſt, tranſierunt. Sed memento, præter [4] *Appium*, neminem eſſe ferè, qui non jus habeat tranſeundi. Nam aut cum imperio ſunt, ut Pompeius, ut Scipio, [5] Setenas, Fannius, *Voconius*, *Sextius*, ipſi Conſules; quibus more majorum conceſſum eſt vel omnes adire provincias: aut legati ſunt eorum. Sed nihil [6] deſidero: quid placeat tibi, & quid propemodum rectum ſit, intelligo. Plura ſcriberem, ſi ipſe poſſem: ſed, ut mihi videor, potero biduo. Balbi Cornelii literarum exemplum, quas eodem die accepi, quo tuas, miſi ad te, ut meam vicem doleres, cùm me derideri videres.

4. *Appium*] Jus tranſeundi non habebat, quoniam Cenſor erat, nec cum imperio, ut proconſul Pompeius Hiſpaniarum, Scipio Syriæ, &c. POPMA.

5. *Setenas*] Pighius, ad ann. 703. legendum cenſet *Sufenas*, & intelligit *M. Nonium Sufenatem*, qui eo anno Cretam & Cyrenen obtinuit.

6. *Deſidero*] Lamb. Grut. *Diſſero*.

BALBUS CICERONI IMP. S.

OBSECRO *te*, *Cicero*, *ſuſcipe curam & cogitationem dignißimam tuæ virtutis*, *ut Cæſarem & Pompeium*, *perfidiâ hominum diſtractos*, *rurſus in priſtinam concordiam reducas*. *Crede mihi*, *Cæſarem non ſolùm fore in tua poteſtate*, *ſed etiam maximum beneficium te ſibi dediſſe judicaturum*, *ſi huc te rejicis*. *Velim*, *idem Pompeius faciat*: *qui ut adduci tali tempore ad ullam conditionem poſſit*, *magis opto*, *quàm ſpero*. *Sed cùm conſtiterit*, *& timere deſierit*, *tum incipiam non deſperare tuam auctoritatem plurimum apud eum valituram*. *Quòd Lentulum Coſ. meum voluiſti hîc remanere*, *Cæſari gratum*, *mihi verò gratiſſimum mediusfidius feciſti*: *nam illum tanti facio*, [1] *qui non Cæſarem magis diligam*: *qui ſi paſſus eſſet*, *nos ſecum*, *ut conſueramus*, *loqui*; *& non ſe totum etiam & etiam ab ſermone noſtro avertiſſet*, *minùs miſer*, *quàm ſum*, *eſſem*. *Nam cave putes hoc tempore*

1. *Qui non Cæſarem*] Ut non, dixiſſet Cicero. CORRADUS.

pore plus me quemquam cruciari, quòd eum, quem ante me diligo, video in Consulatu quidvis potiùs esse, quàm Consulem. Quòd si voluerit tibi obtemperare, & nobis de Cæsare credere, & Consulatum reliquum Romæ peragere, incipiam sperare, etiam consilio Senatûs, auctore te, illo relatore, Pompeium & Cæsarem conjungi posse. Quod si factum erit, me satis vixisse putabo. Factum Cæsaris de Corfinio totum [2] *me probaturum scito: quo modo in hujusmodi re, commodiùs cadere non potuit, quàm ut res sine sanguine confieret. Balbi mei tuique adventu delectatum te valde gaudeo. Is quæcunque tibi de Cæsare dixit, quæque* [3] *Cæsar scripsit, scio, re tibi probabit, quæcunque fortuna ejus fuerit, verissimè scripsisse.*

2. *Me probaturum scito*] Ostendam rectè factum à Cæsare. Manut. Vetus liber *te probaturum scio.* Ursinus.

3. Cæsar] Id ex præcedentibus verbis irrepsit. Locum enim nullum habet; Omnia sunt liquida, si deles. Hoc vult: Se tibi non os subleviſſe, sed vera esse quæcunque tibi coràm aut literis de Cæsaris animo in republicâ, déque ejus ad pacem propensione promisit. Grævius.

Cicero Attico Sal.

Omnia mihi provisa sunt, præter occultum, & tutum iter ad mare superum. Hoc enim mari uti non possumus hoc tempore anni. Illuc autem, quò spectat animus, & quò res vocat, quà veniam? cedendum enim est celeriter; ne fortè quâ re impediar, atque alliger. Nec verò ille me ducit, qui videtur: quem ego hominem [1] ἀπολιτικώτατον omnium jam antè cognoram; nunc verò etiam ἀστρατηγικώτατον. Non me igitur is ducit, sed sermo hominum, qui ad me à Philotimo scribitur. Is enim me ab optimatibus ait conscindi. Quibus optimatibus, dii boni? qui nunc quo modo occurrunt, quo modo autem se venditant Cæsari? Municipia verò [2] Deum: nec simulant, ut cùm [3] de illo ægroto vota faciebant: sed planè, quidquid mali hic Pisistratus non fecerit, tam gratum est, quàm si 16

1. Ἀπολιτικώτατον] Gubernandæ Reipublicæ maximè imperitum. Ἀστρατηγικώτατον, imperatoriæ artis maximè ignarum.

2. *Deum*] Ut Deum Cæsarem colunt, divinis honoribus prosequuntur. Manut.

3. *De illo*] Pompeio, ægrotante Neapoli. Vide Tuscul. I. 35.

alium facere prohibuerit. Hunc propitium sperant, illum hostem putant. Quae fieri credis? *[illegible]* ea oppida? quos honores? Metuunt, inquies: credo; sed nehercule illum magis. Huius infidelis clementiâ delectantur: illius iucundiam formidant. Judices sexti, qui praecipuè Caeco nostro delectabantur, ex quibus quotidie aliquem vides, nescio quae eius Lucretiae horrent. Itaque quaeso, qui sint isti optimates, qui me excurbent, cùm ipsi domi maneant. Sed tamen, quicumque sint, *[illegible]* Isti, qui sint proficiscar, videro; conjungique me cum homine magis ad vastandam Italiam, quàm ad vincendum parato: demum, quem expecto.... Et quidem, cùm hac scribebam ex. Nonas, jam expectabam aliquid à Brundusio. Quid autem aliquid? quam inde turpiter fugisse, & victor hic qui se referret, & quo. Quod ubi audissem, si ille Appiâ veniret, ego Arpinum cogitabam.

---

a. *[illegible]* | [illegible]

b. *[illegible]* | [illegible]

c. *[illegible]* | Vide lib. II. epist. 5.

d. *[illegible]* | [illegible]

EPISTO-

EPISTOLARUM AD ATTICUM

LIBER IX.

CICERO ATTICO SAL.

TSI, cùm tu has literas legeres, putabam fore ut scirem jam quid Brundusii actum esset; (nam Canusio VIII Kal. profectus erat Cnæus; hæc autem scribebam pridie Nonas XIV die postquam ille Canusio moverat) tamen angebar singularum horarum expectatione: mirabárque nihil allatum esse ne rumoris quidem. Nam erat mirum silentium. Sed hæc fortasse [1] κενόσπουδα sunt: quæ tamen jam sciantur necesse est. Illud molestum, me adhuc investigare non posse, ubi P. Lentulus noster sit, ubi Domitius. Quæro autem, quò faciliùs scire possim, quid acturi sint; iturine ad Pompeium; &, si sunt, quà, quandóve ituri sunt. Urbem quidem jam refertam esse optimatium audio; Sosium & Lupum, quos Cnæus noster antè putabat Brundusium venturos esse quàm se, [2] jus dicere. Hinc verò vulgò [3] vadunt. Etiam M' Lepidus, quocum diem conterere solebam, cras cogitabat. Nos autem in Formiano morabamur, quò citiùs [4] audiremus: deinde Arpinum

1

1. *Κενόσπουδα*] Inanis curæ plena.

2. *Jus dicere*] Erant enim Prætores C. Sosius & P. Rutilius Lupus: quorum meminit ep. 6. & 12. lib. VIII. & Rutilius jam antè Tarracinâ cum tribus cohortibus profugerat: sequenti anno Achaiam, missus à Pompeio, obtinuit, ut scribit Cæsar lib. I. & III. POPMA.

3. *Vadunt*] Ex hic locis ubi nunc ago; gregatim proficiscuntur in urbem. GRÆVIUS.

4. *Audiremus*] Quid Brundusii actum.

pinum volebamus. Inde, iter quà maximè [5] ἀναπάυτηλον eſſet, [6] ad mare ſuperum, remotis, ſive omnino miſſis lictoribus. Audio enim bonis viris, [7] qui & nunc, & ſæpè antea magno præſidio Reipublicæ fuerunt, hanc cunctationem noſtram non probari, multáque in me, & ſeverè in conviviis [8] tempeſtivis quidem diſputari. Cedamus igitur; &, ut boni cives ſimus, bellum Italiæ terrâ marique inferamus; & odia improborum rurſus in nos, quæ jam extincta erant, incendamus; & Lucceii conſilia, ac Theophani [9] perſequamur. Nam Scipio vel in Syriam proficiſcitur ſorte; vel cum genero honeſtè; vel Cæſarem fugit iratum. Marcelli quidem, niſi gladium Cæſaris timuiſſent, manerent. Appius & eodem timore, & inimicitiarum recentium; & tamen præter hunc, & C. Caſſium, reliqui legati; Fauſtus Proquæſtor: ego unus, cui utrumvis liceret. Frater accedet; quem ſocium hujus fortunæ eſſe [10] non erat æquum: cui magis etiam Cæſar iraſceretur: ſed impetrare non poſſum ut maneat. Dabimus hoc Pompeio, quod debemus. Nam me quidem alius nemo movet; non ſermo bonorum, qui nulli ſunt; non cauſa, quæ acta timidè eſt, agetur improbè. Uni, uni hoc damus, ne id quidem roganti, nec ſuam cauſam ([11] ut ait) agenti, ſed publicam. Tu quid cogites de tranſeundo in Epirum, ſcire ſanè velim.

CICE-

---

5. Ἀναπάυτηλον] Remotum ab omni occurſu.

6. *Ad mare ſuperum*] Ut in Græciam tranſmitteret. Ep. 3. MANUTIUS.

7. *Qui & nunc*] Quomodo nunc præſidio reipublicæ cùm domi maneant? aliud fortaſſe dicit, aliud intelligit, εἰρωνικῶς. Ep. 16. lib. VIII. & 3. lib. IX. IDEM.

8. *Tempeſtivis*] Hoc eſt, quæ de die ante ſtatam cœnæ horam, inibantur, quæ vitio vertebantur. Vide Cl. Salmaſ. ad Fl. Vopiſci Tacitum, qui eruditiſſimè refellit errorem vulgarem de *intempeſtivis conviviis*, oſtenditque ubique in priſcis ſcriptoribus legendum eſſe *tempeſtivis conviviis*, ſícque vocari ad quæ maturiùs conveniebatur ſolitâ horâ, licet extraherentur in noctem intempeſtam, aut ad luciferum uſque. GRÆVIUS.

9. *Perſequamur*] Stomachosè in Pompeium, qui, ſuadentibus L. Lucceio, & Theophane Mitylenæo, pernicioſum reipublicæ bellum ſuſcepiſſet. *Perſequamur*, faciamus quod Lucceio & Theophani placet. MAN. *Theophani*, pro *Theophanis*, antiquè, ut alibi non rarò.

10. *Non erat æquum*] Quia Cæſaris legatus fuit in Galliâ, neque Pompeio debet æquè atque ego. MANUT.

11. *Ut ait*] Ait ſe publicam cauſam agere, non ſuam. Quaſi dicat: ſecus eſt. Et quodam modo ſignificat, Pompeium, non tam reipublicæ quàm ſuâ cauſâ motum, arma cepiſſe. IDEM.

Cicero Attico Sal.

ETsi Nonis Mart. [1] die tuo, ut opinor, expectabam epi- 2
ſtolam à te longiorem; tamen ad eam ipſam brevem, quam III Nonas [2] ὑπὸ τὴν διάλυψιν dediſti, reſcribendum putavi. Gaudere ais te, manſiſſe me; & ſcribis in ſententia te manere: mihi autem ſuperioribus literis videbare non dubitare, quin [3] cederem, ita, ſi & Cnæus bene comitatus [4] conſcendiſſet, & Conſules tranſiſſent. Utrùm hoc tu parum commeminiſti, an ego non ſatis intellexi, an mutaſti ſententiam? Sed aut ex epiſtola, quam expecto, perſpiciam, quid ſentias; aut alias abs te literas eliciam. Brunduſio nihil dum erat allatum. O rem difficilem, planéque perditam! quàm nihil prætermittis in conſilio dando! quàm nihil tamen, quod tibi placeat, explicas! Non eſſe me unà cum Pompeio gaudes: ac proponis quàm ſit turpe me [5] adeſſe, cùm quid de illo detrahatur, nec fas eſſe approbare. Certè [6] contrà igitur? Dii, inquis, averruncent. Quid ergo fiet, ſi in altero [7] ſcelus eſt, in altero ſupplicium? Impetrabis, inquis, à Cæſare, ut tibi abeſſe liceat, & eſſe otioſo. Supplicandum igitur? Miſerum. Quid ſi non impetraro? Et de triumpho erit, inquis, integrum. Quid ſi hoc ipſo premar? Accipiam? quid fœdius? Negem? repudiari ſe totum, magis etiam quàm [8] olim in XX-viratu putabit. Ac ſolet, cùm ſe purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me ſibi fuiſſe inimicum, ut ne honorem quidem à ſe accipere vellem. Quanto nunc hoc idem accipiet aſperiùs? tanto ſcilicet, quanto

1. *Die tuo*] Die quartanæ. Ep. 8. lib. VII. & 4. lib. X. Manutius.

2. *Ὑπὸ τὴν διάλυψιν*] Sub ipſam acceſſionem febris.

3. *Cederem*] Satis conſtat, *Italiâ*, ſubaudiri. Nam id, quod ſequitur, *Ita ſi & Cnæus*, valet, eâ tamen conditione, ſi & Cnæus. Manutius.

4. *Conſcendiſſet*] Scilicet navem. Sic ſimpliciter hac utebantur voce. Cicero in lib. XI. *Quamobrem conſcende nobiſcum, & quidem ad puppim: una navis eſt jam bonorum omnium.* Id. ad Q. Fr. *Tu velim quàm primùm conſcendas, ad méque venias.* Sic & alibi. Grævius.

5. *Adeſſe*] In ſenatu. Epiſt. 5. lib. IX. Manutius.

6. *Contrà*] Detrahentes diſputem? Id.

7. *Scelus*] Si approbo, quæ dicuntur in Pompeium. *Supplicium*: ſi contra eos, qui in ſenatu detrahant, diſputem. Idem.

8. *Olim*] Clodianis temporibus, cùm in locum Coſconii mortui eſt invitatus. Ep. 10. lib. II. Idem.

quanto & honor hic illo est amplior, & ipse robustior. Nam quòd negas te dubitare, quin magna in offensa sim apud Pompeium hoc tempore, non video causam, cur ita sit, hoc quidem tempore. Qui enim amisso Corfinio denique certiorem me sui consilii fecit, is queretur Brundusium me non venisse, cùm inter me & Brundusium Cæsar esset? deinde, etiam scit suam esse in ea causa querelam [9] ἀπαῤῥησίαστον; me putat de municipiorum imbecillitate, de delectibus, de pace, de urbe, de pecunia, de Piceno occupando plus vidisse, quàm se. Sin cùm potuero, non venero, tum erit inimicus: quod ego non eò vereor, ne mihi noceat: (quid enim faciet?

[10] Τίς δ' ἔστι δοῦλος, τῷ θανεῖν ἄφοβος ὢν;)

sed quia ingrati animi crimen horreo. Confido igitur adventum nostrum illi, quoquo tempore fuerit, ut scribis, [11] ἀσμένιστον fore. Nam quod ais, si hic temperantiùs egerit, consideratius consilium te daturum; quî hic potest se gerere non perditè? vita, mores, antè facta, ratio suscepti negotii, socii, vires bonorum, aut etiam [12] constantia. Vix dum epistolam tuam legeram, cùm ad me currens ad illum Postumus Curtius venit, nihil nisi classes loquens & exercitus: eripiebat Hispanias: tenebat Asiam, Siciliam, Africam, Sardiniam: confestim in Græciam persequebatur. Eundum igitur est, nec tam ut belli, quàm ut fugæ socii simus. Nec enim ferre potero sermones istorum quicunque sunt. Non sunt enim certè, ut appellantur, boni. Sed tamen id ipsum scire cupio, [13] quid loquantur; idque ut exquiras, méque certiorem facias, te vehementer rogo. Nos adhuc, quid Brundusii actum esset, planè nesciebamus. Cùm sciemus, tum ex re, & ex tempore consilium capiemus; sed utemur tuo.

CICE-

---

9. Ἀπαῤῥησίαστον] *Impeditam, & reprehendendi licentia carentem.*

10. Τίς δ' ἔστι δοῦλος] *Quis est servus, de morte securus qui sit?* Euripidis senarius, auctore Plutarcho in Commentario *de audiendis Poetis.* Ad hujus versûs sententiam existimo allusisse Didonem, IV. Æneid. *Quem timui moritura?* VICTOR.

11. Ἀσμένιστον] Jucundissimum.

12. *Constantia*] In sententiis dicendis, & Cæsari, si quid reipublicæ noxium esset facturus, se opponendi. GRÆVIUS.

Cicero Attico Sal.

Domitii filius transiit Formias VIII Id. currens ad matrem Neapolim, mihique nuntiari jussit, patrem ad urbem esse; cùm de eo curiosè quæsisset servus noster Dionysius. Nos autem audieramus eum profectum, sive ad Pompeium, sive in Hispaniam. Id cujusmodi sit, scire sanè velim. Nam ad id, quod delibero, pertinet, si ille certè nusquam discessit, intelligere Cnæum, non esse faciles nobis ex Italia exitus, cùm ea tota armis, præsidiisque teneatur, hieme præsertim. Nam, si commodius anni tempus esset, vel infero mari liceret uti. Nunc nihil potest, nisi supero, transmitti; quo iter intercluſum est. Quæres igitur & de Domitio, & de Lentulo. A Brundusio nulla adhuc fama venerat: & erat hic dies VII Id. quo die suspicabamur, aut pridie Brundusium venisse Cæsarem: nam Kal. [1] Arpis manserat. Sed si Postumum audire velles, persecuturus erat Cnæum. [2] Transisse enim jam putabat, conjecturâ tempestatum ac dierum. Ego nautas [3] eum non putabam habiturum: ille confidebat, & eo magis, quòd audita navicularii hominis liberalitas esset. Sed tota res Brundusina jam quo modo habeat se, diutiùs nescire non possum.

1. *Arpis manserat*] Hoc est, pernoctaverat. *Manere* sæpe est pernoctare. Hinc *mansio*, locus ubi pernoctamus. *Arpi* oppidum Apuliæ mediterraneum ad fluvium Cerbalum. Hodie ruinæ tantùm supersunt, retinentes vetus nomen. Vide Cluv. Ital. antiq. lib. IV. c. 12. Grævius.

2. *Transisse*] Pompeium. Corrad.

3. *Eum*] Cæsarem: ut persequi posset. Manutius.

Cicero Attico Sal.

Ego etsi tam diu requiesco, quàm diu aut ad te scribo, aut tuas literas lego: tamen & ipse egeo argumento epistolarum, & tibi idem accidere certò scio. Quæ enim soluto animo familiariter scribi solent, temporibus his excluduntur. Quæ autem sunt horum temporum, ea jam contrivimus. Sed tamen, ne me totum ægritudini dedam, sumpsi mihi quasdam tanquam θέσεις, quæ & politicæ sunt, & temporum horum; 4

ut & abducam animum ab querelis, & in eo ipso, de quo agitur, exercear. Eæ sunt hujusmodi. [1] Εἰ μενετέον ἐν τῇ πατρίδι τυραννουμένῃ. Τυραννουμένης δ' αὐτῆς, εἰ παντὶ τρόπῳ τυραννίδος καταλυσιν πραγματευτέον, κἂν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύσειν. [2] Εἰ εὐλαβητέον τὸν καταλύοντα, μὴ αὐτὸς ἄρηται. [3] Εἰ πειρατέον ἀρήτειν τῇ πατρίδι τυραννουμένῃ καιρῷ ἢ λόγῳ μᾶλλον, ἢ πολέμῳ. [4] Εἰ πολιτικὸν τὸ ἡσυχάζειν, ἀναχωρήσαντά μοι, τῆς πατρίδος τυραννουμένης. Εἰ διὰ παντὸς ἰτέον κινδύνου τῆς ἐλευθερίας πέρι. [5] Εἰ πόλεμον ἐπακτέον τῇ χώρᾳ, καὶ πολιορκητέον ταύτῃ τυραννουμένῃ. [6] Εἰ ἢ μὴ δοκιμάζοντα τὴν διὰ πολέμου κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, συναπογραπτέον ὅμως τοῖς ἀρίστοις. [7] Εἰ τοῖς εὐεργέταις, ἢ φίλοις συγκινδυνευτέον ἐν τοῖς πολιτικοῖς, κἂν μὴ δοκῶσιν εὖ βεβουλεῦσθαι περὶ τῶν ὅλων. [8] Εἰ ὁ μεγάλα τὴν πατρίδα εὐεργετήσας, δι' αὐτό τε τοῦτο ἀνήκεστα παθὼν, ἢ φθονηθεὶς, κινδυνεύσειεν ἂν ἐθελοντὴς ὑπὲρ τῆς πατρίδος. [9] Εἰ ἐφετέον αὐτῷ ἑαυτοῦ πόλει, ἢ τῶν οἰκειοτάτων ποιεῖσθαι πρόνοιαν ἀφεμένῳ τὰς πρὸς τοὺς ἰσχύοντας διαπολιτείας. In his ego me consultationibus exercens, & differens in utramque partem tum Græcè, tum Latinè, & abduco parumper animum à molestiis, & [10] τὸ πρᾶγμα τι delibero. Sed vereor ne tibi [11] ἄκαιρος sim: si enim rectè ambulaverit is, qui hanc epistolam tulit, in ipsum [12] tuum diem incidit.

CICE-

1. An manendum in patriâ tyrannide oppressâ: eâ verò tyrannide oppressâ, an quovis modo tyrannidis eversio molienda est, etiamsi civitas propter id de summâ rerum periculum subitura sit.

2. An cavendum sit, ne qui tyrannidem evertit, ipse evehatur.

3. An tentandum sit opem ferre patriæ tyrannide oppressæ verbis & rei opportunitate potiùs quàm bello.

4. Utrùm civis boni sit, secedentem aliquò, quiescere oppressâ à tyranno patriâ, an quodcunque subeundum discrimen pro libertate.

5. An bellum inferendum regioni, eáque sit obsidenda, si à tyranno opprimatur.

6. An etiam is, qui non probet, ut bello tyrannis evertatur, tamen nomen suum profiteri cum fortissimis viris debeat.

7. An cum bene meritis & amicis unà subeunda sint pericula in rebus, quæ pertinent ad rempublicam, etiamsi illi minùs rectè de summâ rerum consuluisse videantur.

8. Utrùm de patriâ bene meritus, ob eámque causam gravissima quæque passus & invidiâ oppressus ultrò pro patriâ discrimen subire debeat.

9. An permittendum ei, ut sui ipsius interdum & carissimarum personarum rationem habeat, dimissis adversùs potentes concertationibus reipublicæ.

10. Τὸ πρᾶγμα τι] Aliquid ex iis quæ ad rem pertinent.

11. Ἄκαιρος] Intempestivus.

12. *Tuum diem*] Quartanæ.

Cicero Attico Sal.

NAtali die tuo ſcripſiſti epiſtolam ad me plenam conſilii, ſummæque cùm benevolentiæ, tum etiam prudentiæ: eam mihi Philotimus poſtridie quàm à te acceperat, reddidit. Sunt iſta quidem quæ *diſputas difficillima*, iter ad ſuperum, navigatio *infero*, *diſceſſus Arpinum*, ne hunc fugiſſe; manſio Formiis, *ne obtuliſſe nos* [1] gratulationi videamur: ſed miſerius *nihil*, *quàm* ea videre, quæ tamen jam, jam, inquam, videnda erunt. Fuit apud me Poſtumus: ſcripſi ad te [2] quàm gravis. Venit ad me etiam Q. Fufius, quo vultu! quo ſpiritu! properans Brunduſium, ſcelus accuſans Pompeii, levitatem & ſtultitiam Senatûs. Hæc qui in mea villa non feram, [3] Curtium in curia potero ferre? Age, finge me quamvis [4] εὐστομάχως hæc ferentem: quid illa, [5] *Dic*, *M. Tulli*, quem habebunt exitum? Et omitto cauſam Reipublicæ, quam ego amiſſam puto cùm *vulneribus* ſuis, tum medicamentis iis, quæ parantur. De Pompeio quid agam? cui planè (quid enim hoc negem?) ſuccenſui. [6] Semper enim cauſæ eventorum magis movent, quàm ipſa eventa. Hæc igitur mala, (quibus majora eſſe quæ poſſunt?) conſiderans, vel potiùs judicans ejus operâ accidiſſe & culpâ, *inimicior eram huic*, quàm ipſi Cæſari. Ut majores noſtri funeſtiorem diem eſſe *voluerunt* Alienſis pugnæ, quàm urbis captæ; quòd hoc malum ex illo; itaque alter religioſus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus: ſic ego, decem annorum

1. *Gratulationi*] Cæſaris ob victoriam Brunduſinam. Corrad.

2. *Quàm gravis*] Aut, *Gravis*, moleſtus mihi, qui de Cæſare jactaret ea quæ minimè vellem; aut, *Gravis*, qui nimium magna loqueretur, claſſes, exercitus, provincias. Manut.

3. *Curtium*] M. Curtium intelligit, de quo ſic idem ſcribit epiſtolâ ſequenti, *quovis potiùs certè quàm ut Curtium videat, quem ego patronus adſpicere non poſſum.* De hoc Curtio epiſt. 47. lib. XII. & ep. 9. lib. XIV. Bosius.

4. Εὐστομάχως] Bono ſtomacho.

5. *Dic*, *M. Tulli*] Cùm ſententiam rogabor in ſenatu non tam de Republicâ quàm de ipſo Pompeio, quid dicam? quomodo me explicabo? Ep. 7. lib. VII. Man.

6. *Semper enim cauſæ eventorum magis movent*, *quàm ipſa eventa*] Fortè: *Semper enim* me *cauſæ eventorum magis movent*, *quàm ipſa eventa.* Nam in genere minùs vera ſententia eſt. Casaub. Significat, Pompeii culpâ in eam calamitatem incidiſſe Rempubl cam; qui per decem annos Cæſaris potentiam auxerat: ut ſit inimicus Cæſari ob eventa, ſed inimicior Pompeio ob cauſas eventorum. Manut.

peccata recordans, in quibus inerat ille etiam annus, qui nos, hoc non defendente, ne dicam graviùs, afflixerat; præsentisque temporis cognoscens temeritatem, ignaviam, negligentiam, succensebam. Sed ea jam mihi exciderunt. Beneficia ejusdem cogito; cogito etiam dignitatem. Intelligo seriùs equidem quàm vellem, propter epistolas sermonésque [7] Balbi; sed video planè nihil aliud agi; *nihil actum ab initio*, quàm ut [8] hunc occideret. Ego igitur, si quis apud *Homerum*, cùm ei & mater & dea dixisset,

[9] Αὐτίκα γάρ τοι ἔπειτα μετ' Ἔκτορα πότμος ἑτοιμος:

matri ipse respondit,

[10] Αὐτίκα τεθναίην, ἐπεὶ ὄφρ' ἔμελλον ἑταίρῳ

Κτεινομένῳ ἐπαμῦναι: quid si non ἑταίρῳ tolùm, sed etiam εὐεργέτῃ? adde, tali viro, talem causam agenti: & ego verò hæc officia [11] mercanda vitâ puto. Optimatibus verò tuis nihil confido, nihil jam ne inservio quidem. Video ut se huic dent, ut daturi sint. Quidquam tu illa putas fuisse de valetudine decreta municipiorum præ his de victoria gratulationibus? Timent, inquies. At ipsi [12] tum se timuisse dicunt. Sed videamus quid actum sit Brundusii. Ex eo fortasse mea consilia nascentur, aliæque literæ.

7. *Balbi*] Cui fidem habui, affirmanti Cæsarem optimo esse animo erga Pompeium, & concordiam cupere. Ep. 9. & 15. lib. VIII. IDEM.

8. *Hunc occideret*] Pompeium Cæsar. Ep. 21 lib. VII. CORRAD.

9. Αὐτίκα] *Statim enim tibi deinde post Hectorem mors parata.* Iliad. Σ. 98.

10. Αὐτίκα τεθναίην] *Utinam statim moriar, quando quidem sodali, cùm interficeretur, non eram opem laturus.* Ibid.

11. *Mercandâ vitâ*] Id est, ut hæc officia constent, vel ut his officiis ne desis, animam impendendam puto. Virgil. *Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.* J. F. GRONOV.

12. *Tum se timuisse*] Cùm decreta de Pompeii valetudine faciebant. CORRAD.

CICERO ATTICO SAL.

6 NOs adhuc Brundusio [1] nihil. Româ scripsit Balbus, putare jam Lentulum Cos. transmisisse, nec eum à minore Balbo

1. *Nihil*] Supple, accepimus.

2. *Balbo*] Cæsaris nomine rogaturo, ut in Italiâ maneret. Vide ep. 9. lib. VIII. MANUTIUS.

[2] Balbo conventum; [3] quòd is hoc jam Canusii audisset: inde ad se eum scripsisse, cohortésque sex, quæ Albæ fuissent, ad Curium via Minuciâ transisse: id Cæsarem ad se scripsisse, & brevi tempore eum ad urbem futurum. Ergo utar tuo consilio; neque me Arpinum hoc tempore abdam: etsi Ciceroni meo togam puram cùm dare Arpini vellem, hanc eram ipsam excusationem relicturus ad Cæsarem: sed fortasse in eo ipso offendetur, cur non *Romæ potiùs*. Sed tamen si est conveniendus, hîc potissimùm. *Tum reliqua videbimus*, id est, & quò, & quà, & *quando*. Domitius, ut audio, [4] in Cosano, & quidem, *ut aiunt*, paratus ad navigandum: si in Hispaniam, non probo: si ad Cnæum, laudo: quovis potius certè, quàm ut Curtium videat; quem [5] ego patronus aspicere non possum. Quid alios? Sed, opinor, quiescamus; ne nostram culpam coarguamus, qui, dum urbem, id est patriam, amamus, dúmque rem conventuram putamus, ita nos gessimus, ut planè intercluſi captique simus. Scriptâ jam epistolâ, Capuâ literæ sunt allatæ hoc exemplo. *Pompeius mare transiit cum omnibus militibus, quos secum habuit. Hic numerus est hominum millia* XXX. *Et* [6] *Consules duo, & Tribuni plebis, & Senatores, qui fuerunt cum eo, omnes cum uxoribus & liberis. Conscendisse dicitur a. d.* IV. *Nonas Mart. Ex ea die fuere* [7] *Septemtriones venti. Naves, quibus usus non est, omnes aut præcidisse, aut incendisse dicunt. De hac re literæ L. Metello Tribuno plebis Capuam allatæ sunt ab Clodia socru, quæ ipsa transiit.* Antè sollicitus eram & angebar, sicut res scilicet ipsa cogebat, cùm consilio explicare nihil possem: nunc autem, postquam Pompeius & Consules ex

3. *Quòd is*] Quòd Balbus minor Canusii audisset Lentulum consulem transmisisse: qui ad Balbum patrem Canusio id scripsit. Idem.

4. *In Cosano*] Agro vel littore, in quo naves Domitius paraverat, ut refert Cæsar lib. I. Cosa urbs Etruriæ: cui erant objectæ Igilium & Dianium insulæ, quarum meminit Plinius lib. III. cap. 6. Virgil. Æneid. X:

Quique urbem liquere Cosas. Popma.

5. *Ego patronus*] Qui Tribunatum ei à Cæsare petii. Ep. 13. lib. II. Corrad.

6. *Consules duo, & tribuni plebis*] *Duo*, fortasse glossema fuit antecedentis verbi. Aut legendum, ut homo eruditus existimat, *Et duo Tribuni plebis*. Manut. Sed movendam esse tantùm distinctionem alii existimant, ut paulisper quiescas post *Consules*, ac deinde, *duo & Tribuni* continuetur.

7. *Septemtriones venti*] Plin. lib. II. cap. 47. qui contrarii sunt navigantibus Brundusio in Græciam. Corrad.

Italia exierunt, non angor, ſed ardeo dolore: [8] οὐδέ μοι ἦτορ Ἔμπεδον, ἀλλ' ἀλαλύκτημαι.

Non ſum, inquam, mihi crede, mentis compos; tantum mihi dedecoris admiſiſſe videor. Me non primùm cum Pompeio, qualicunque conſilio uſo, deinde cum bonis eſſe, quamvis causâ temerè inſtitutâ? præſertim cùm ii ipſi, quorum ego causâ timidiùs me fortunæ committebam, uxor, filia, Cicerones pueri, me illud ſequi mallent? hoc turpe, & me indignum putarent? Nam Quintus quidem frater, quidquid mihi placeret, id rectum ſe putare aiebat, id animo æquiſſimo ſequebatur. Tuas nunc epiſtolas [9] à primo lego. Hæ me paulùm recreant. Primæ monent & rogant, ne me projiciam; proximæ te gaudere oſtendunt, me remanſiſſe. Eas cùm lego, minùs mihi turpis videor, ſed tam diu dum lego: deinde emergit rurſum dolor, & [10] αἰσχρᾶ φαντασία. Quamobrem obſecro te, mi Tite, eripe mihi hunc dolorem, aut minue ſaltem, aut conſolatione, aut conſilio, aut quacunque re potes. Quid tu autem poſſis? aut quid homo quiſquam? vix jam Deus. Equidem illud molior, quod tu mones, ſperáſque fieri poſſe, ut mihi Cæſar concedat ut abſim, cùm aliquid in Senatu contra Cnæum agatur. Sed timeo ne non impetrem. Venit ab eo Furnius: ([11] ut quidem ſcias, quos ſequamur) Q. Titinii filium cum Cæſare eſſe nuntiat: [12] ſed illum majores mihi [13] gratias agere, quàm vellem. Quid autem me roget, (paucis ille quidem verbis, ſed [14] ἐν δυνάμει) cognoſce ex ipſius epiſtola. Me miſerum, quòd tu non valuiſti. Unà fuiſſemus: conſilium certè non defuiſſet, [15] Σύνδε δύ' ἐρχομένω. Sed acta ne agamus: reliqua paremus

8. Οὐδέ μοι] *Neque mihi pectus firmum, ſed conſternato ſum animo.* Iliad. K'. 93.

9. *A primo*] A primo tempore, ab initio. Sic epiſtolâ 11. libri VIII. *Sed hoc à primo cogitavit, omnia maria movere.* Bosius. Pro *à primo* vulgò dicitur per ellipſin *primò*. Vide Gronov. ad Senec. de Vit. Beat. 7. & Gaſp. Sciopp. in Paradoxis literariis ep. 1. Græv.

10. Αἰσχρᾶ φαντασία] Turpitudinis imago.

11. *Ut quidem ſcias*] Ut intelligas, quo loco ſint Pompeii res: cùm etiam Q. Titinii filius, amici noſtri, qui bonum ſe civem eſſe præ ſe fert, cum Cæſare ſit. Ep. 21. lib. V. & 24. lib. IX. Man.

12. *Sed illum*] Quia, præter propoſitum, interpoſuerat de Titinii filio, omiſſum reprehendit hac particulâ, *Sed*, ad connectendum aptâ, & uſitatâ. *Illum*, autem, Cæſarem. Idem.

13. *Gratias*] Quòd mare non tranſierim. *Quàm vellem*: pœnitet enim. Idem.

14. Ἐν δυνάμει] Cum vi, & efficacia.

15. Σύνδε δύ' ἐρχομένω] *Utroque noſtrûm, quid optimum factu, cogitante.* Iliad. K'. 224. Refertur idem *Fam.* IX. 7.

mus. Me adhuc hæc duo fefellerunt, initio ſpes compoſitionis, quâ factâ volebam uti [16] populari vitâ, & ſollicitudine ſenectutem noſtram liberari: deinde bellum crudele, & exitioſum ſuſcipi à Pompeio [17] intelligebam. Melioris mediusfidius civis, & viri putabam, quovis ſupplicio affici, quàm illi crudelitati non ſolùm præeſſe, verùm etiam intereſſe. Videtur vel mori ſatius fuiſſe, quàm eſſe cum *iis*. Ad hæc igitur cogita, mi Attice, vel potius excogita. Quemvis eventum fortiùs feram, quàm nunc dolorem.

16. *Populari vitâ*] Popularis vita Ciceroni eſt, quâ populus utitur ſine honoribus & dignitatibus vivens in otio. Græv.

17. *Intelligebam*] Arbitror legendum, *non intelligebam*. Quod & aliis (nempe Corrado) videtur. Lambin.

Cæsar Imp. S. D. Ciceroni Imp.

Cum Furnium noſtrum tantùm vidiſſem; neque loqui, neque audire meo commodo potuiſſem; properarem, atque eſſem in itinere, præmiſſis jam legionibus; præterire tamen non potui, quin & ſcriberem ad te, & illum mitterem, gratiáſque agerem: & ſi hoc & feci ſæpè, & ſapiùs mihi facturus videor; ita de me mereris. In primis à te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo conſilio, gratiâ, dignitate, ope omnium rerum uti poſſim. Ad propoſitum revertar: feſtinationi meæ, brevitatíque literarum ignoſces. Reliqua ex Furnio cognoſces.

Cicero Attico Sal.

Scripseram ad te epiſtolam, quam darem IV Id. ſed eo die is, cui dare volueram, non eſt profectus. Venit autem eo ipſo die ille [1] celeripes, quem Salvius dixerat: attulit uberrimas tuas literas, quæ mihi quiddam quaſi animulæ reſtillarunt. Recreatum enim me non queo dicere: ſed planè [2] τὸ συνέχον

1. *Celeripes*] Quidam tabellarius. *Celeripes* eſt ut *loripes*, *tardipes*, &c. Græv.

2. Τὸ συνέχον] *Argumentum firmiſſimum ad meam manſionem defendendam.* Sic alii explanant, ex Quintiliano, cap. ultimo lib. III. ſed potiùs videtur ſic explanandum: Effeciſti *quod proximum* erat, cùm non poſſes recreare. Manutius.

συνέχον effecisti. Ego enim non jam id ago, mihi crede, ut prosperos exitus consequar: sic enim video, nec duobus his vivis, nec, hoc uno, nos unquam Rempublicam habituros. Ita neque de otio nostro spero jam, nec ullam acerbitatem recuso. Unum illud extimescebam, ne quid turpiter facerem, vel, dicam, jam effeciissem. Sic ergo habeto, salutares te mihi literas misisse: neque solùm has *longiores, quibus nihil* potest esse explicatius, nihil perfectius; sed *etiam illas breviores, in* quibus hoc mihi jucundissimum fuit, *consilium factúmque nostrum* [3] à Sexto probari: pergratúmque mihi tu fecisti, à *quo diligi me*, &, quid rectum sit, intelligi scio. Longior verò tua epistola non me solùm, sed meos omnes ægritudine levavit. Itaque utar tuo consilio, & ero in Formiano; ne aut ad urbem [4] ἀπάντησις mea animadvertatur; aut si nec hîc, nec illic eum videro, devitatum se à me putet. Quod autem suades ut ab eo petam, ut mihi concedat, [5] ut idem tribuam Pompeio, quod ipsi tribuerim: id me jam pridem agere intelliges ex literis Balbi & Oppii: quarum exempla tibi misi: misi etiam Cæsaris ad eos sanâ mente scriptas, [6] quo modo in tanta insania. Sin mihi Cæsar hoc non concedat; video tibi placere illud, me [7] πολίτευμα de pace suscipere: in quo non extimesco periculum. Dùm enim tot impendeant, cur non honestissimo depaciscì velim? Sed vereor ne Pompeio quid oneris imponam;

[8] Μή μοι γοργείλω κεφαλὴν δεινοῖο πελώρου

intorqueat. Mirandum enim in modum Cnæus noster Syllani regni similitudinem concupivit. [9] Εἰδὼς σοι λέγω. Nihil ille unquam minùs obscurè tulit. Cum hócne igitur, inquies, esse vis? Beneficium sequor, mihi crede, non causam, ut in Milone, ut in... Sed hæc hactenus. Causa igitur non bona est? immo optima: sed agetur (memento) fœdissimè. Primum consilium est suffocare urbem & Italiam fame; deinde agros vastare,

3. *A Sexto*] Sext. Peduceo.

4. Ἀπάντησις] Obviam itio.

5. *Ut idem*] Ne Pompeium ullâ re lædam, neque adsim, cùm in senatu contra illum agetur. MANUT.

6. *Quo modo in tantâ insaniâ*] Sanâ mente scriptas, quo modo in tantâ insaniâ scribi potuit. Ut non prorsus sanâ mente scriptas affirmet: sed præ insania illius, sanâ mente. MALASPINA.

7. Πολίτευμα] Curam publicam.

8. Μή μοι γοργείλω] *Ne mihi Gorgoneum caput horrendi & gravis monstri.* Odyss. Λ'. 633. Inerat enim Pompeio honor eximiæ

re, urere, pecuniis locupletum non abſtinere. Sed cùm eadem metuam ab hac parte; ſi illinc beneficium non ſit, rectius putem quidvis domi perpeti. Sed ita meruiſſe illum de me puto, ut [10] ἀχαριστίας crimen ſubire non audeam. Quanquam à te ejus quoque rei juſta defenſio eſt explicata. De triumpho tibi aſſentior: quem quidem totum facilè & libenter abjecero. Egregiè probo fore ut, dum agamus, [11] ὁ πλοῦς ὡραῖος obrepat: ſi modò, inquis, ſatis *ille erit firmus*. Eſt firmior etiam, quàm putabamus. *De iſto licet* bene ſperes. Promitto tibi, ſi valebit, *tegulam illum in* Italia nullam relicturum. Téne igitur ſocio? *Contra* mehercule meum judicium, & contra omnium antiquorum auctoritatem: nec tam ut illa adjuvem, quàm ut hæc ne videam, cupio diſcedere. Noli enim putare tolerabiles horum inſanias, nec uniuſmodi fore. Etſi quid te horum fugit? legibus, judiciis, Senatu ſublato, libidines, audacias, ſumptus, egeſtates tot egentiſſimorum hominum, nec privatas poſſe res, nec Rempublicam ſuſtinere. Abeamus igitur inde qualibet navigatione: etſi id quidem, ut tibi videbitur: ſed certè abeamus. *Sciemus enim*, id quod expectas, quid Brunduſii actum ſit. *Bonis viris* quòd ais probari, quæ adhuc fecerimus, ſcirique ab iis nos non profectos, valde gaudeo; ſi eſt nunc ullus gaudendi locus. De Lentulo inveſtigabo diligentiùs: id mandavi Philotimo, homini forti, ac [12] nimiùm optimati. Extremum eſt, *ut tibi argumentum* ad ſcribendum fortaſſe jam deſit. Nec enim alia de re *nunc ulla* ſcribi poteſt; & de hac quid jam amplius inveniri poteſt? Sed quoniam & ingenium ſuppeditat, (dico mehercule, ut ſentio) & amor, quo & meum ingenium incitatur; perge, ut facis, & ſcribe quantum potes. In Epirum quòd me non invitas, comitem non moleſtum, ſubiraſcor: ſed vale. Nam, ut tibi [13] ambulandum, ungendum, ſic mihi dormiendum. Etenim literæ tuæ mihi ſomnum attulerunt.

miæ frontis, auctore Plin. lib. VII. cap. 12. quamvis eſſet aſpectu populari gratiæ accommodato. *Plut.* Corrad.

9. Εἰδώς σοι λέγω] Sciens tibi dico.

10. Ἀχαριστίας] Ingrati animi.

11. Ὁ πλοῦς] Navigatio tempeſtiva.

12. *Nimiùm optimati*] Pompeii partium ſtudioſo, & ſæpe pro Pompeio mentienti. Nec ſine ironiâ dictum de liberto. Man.

13. *Ambulandum, ungendum*] Quæ laborantibus quartanâ præcipiuntur à medicis. Idem.

BALBUS, ET OPPIUS, S. D. M. CICERONI.

NEDUM *hominum humilium, ut nos sumus, sed etiam amplissimorum virorum consilia ex eventu, non ex voluntate, à plerisque probari solent. Tamen freti tua humanitate, quod verissimum nobis videbitur, de eo, quod ad nos scripsisti, tibi consilium dabimus: quod si non fuerit prudens, at certè ab optima fide & optimo animo proficiscetur. Nos nisi id, quod nostro judicio Cæsarem facere oportere existimamus, ut, simul Romam venerit, agat de reconciliatione gratiæ suæ & Pompeii, id eum facturum ex ipso cognovissemus, te hortari desineremus, ut velles iis rebus interesse, quò faciliùs, & majore cum dignitate per te, qui utrique es conjunctus, res tota conficeret: aut, si ex contrario putaremus Cæsarem id non facturum, & eum velle cum Pompeio bellum gerere, sciremus; nunquam tibi suaderemus, contra hominem optimè de te meritum arma ferres; sicuti te semper oravimus, ne contra Cæsarem pugnares. Sed cùm etiamnum, quid facturus Cæsar sit, magis opinari, quàm scire possimus: non possumus nisi hoc; non videri eam tuam esse dignitatem, neque fidem omnibus cognitam, ut contra alterutrum, cùm utrique sis maximè necessarius, arma feras: & hoc non dubitamus quin Cæsar pro sua humanitate maximè sit probaturus. Nos tamen (si tibi videbitur) ad Cæsarem scribemus, ut nos hac re certiores faciat quid acturus sit: à quo si erit nobis rescriptum, statim, quæ sentiemus, ad te scribemus: & tibi fidem faciemus nos ea suadere, quæ nobis videntur tuæ dignitati, non Cæsaris rationi esse utilissima: & hoc Cæsarem pro sua indulgentia in suos probaturum putamus.*

BALBUS CICERONI IMP. S.

SI *vales, bene est. Postea quàm literas communes cum Oppio ad te dedi, ab Cæsare epistolam accepi, cujus exemplum tibi misi;* [1] *ex quibus perspicere poteris, quàm cupiat concordiam, &*

---

1. *Ex quibus*] Σολοικοφανές. Nam, *ex quibus*, refertur ad epistolam. Credo, cùm & literas, & epistolam Balbus nominasset: eâdem diversorum nominum significatione deceptum, illud, *Ex quibus*, ut de literis, non ut de epistolâ, protulisse. MAN.

& Pompeium reconciliare, & quàm remotus sit ab omni crudelitate: quod eum sentire, ut debeo, valde gaudeo. De te & tua fide, & pietate idem mehercule, mi Cicero, sentio, quod tu; non posse tuam famam & officium sustinere, ut contra eum arma feras, à quo tantum beneficium te accepisse prædices. Cæsarem hoc idem probaturum, exploratum pro singulari ejus humanitate habeo: eique cumulatissimè satisfacturum te certò scio, cùm nullam partem belli contra eum suscipias, neque socius ejus adversariis fueris. Atque hoc non solùm in te, tali & tanto viro, satis habebit, sed etiam mihi ipse sua concessit voluntate, ne in iis castris essem, quæ contra Lentulum, aut Pompeium futura essent; quorum beneficia maxima haberem: sibíque satis esse dixit, si rogatus urbana officia sibi præstitissem; quæ etiam illi, id si vellem, præstare possem. Itaque nunc Romæ omnia negotia Lentuli procuro, sustineo; meúmque officium, fidem, pietatem his præsto. Sed mehercule rursus jam abjectam compositionis spem non desperatissimam esse puto; quoniam Cæsar est ea mente, quâ optare debemus. Hac re mihi placet, si tibi videtur, te ad eum scribere, & ab eo præsidium petere, ut petisti à Pompeio, me quidem approbante, temporibus [2] Milonianis. Præstabo (si Cæsarem bene novi) eum priùs tuæ dignitatis, quàm suæ utilitatis rationem habiturum. Hæc quàm prudenter tibi scribam, nescio: sed illud certè scio, me ab singulari amore ac benevolentiâ, quæcunque scribo, tibi scribere: quòd te, ita incolumi Cæsare moriar, tanti facio, ut paucos aquè ac te caros habeam. De hac re cùm aliquid constitueris, velim mihi scribas. Nam non mediocriter laboro, ut utrique, ut vis, tuam benevolentiam præstare possis: quam mehercule te præstaturum confido. Fac ut valeas.

---

2. *Milonianis*] Cùm reum Milonem in judicio defendisti. Idem. Id penè significant ipsius orationis pro Milone verba illa: *arma, centuriones, cohortes præsidium denunciant.* Corr.

Cæsar Oppio, Cornelio S.

Gaudeo mehercule vos significare literis, quàm valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta. Consilio vestro utar libenter, & hoc libentiùs, quòd mea sponte facere constitueram, ut quàm lenissimum me præberem; & Pompeium darem operam

ut reconciliarem. Tentemus hoc modo, si possumus omnium voluntates recuperare, & diuturnâ victoriâ uti: quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutiùs tenere, præter unum L. *Syllam, quem imitaturus non sum. Hæc nova sit ratio vincendi; ut misericordiâ & liberalitate nos muniamus. Id quemadmodum fieri possit, non nullâ mi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt. De his rebus rogo vos ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeii præfectum, deprehendi. Scilicet meo instituto usus sum, & eum statim missum feci. Jam duo præfecti fabrûm Pompeii in meam potestatem venerunt, & à me missi sunt. Si volent grati esse, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus, quàm his, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificiis effectum est, ut Respublica in hunc statum perveniret.*

CICERO ATTICO SAL.

8 COENANTIBUS II Idus nobis, ac noctu quidem, Statius à te epistolam brevem attulit. De Lucio Torquato quod modò quæris, non modò Lucius, sed etiam Aulus [1] profectus est; [2] alter multos dies. De Reatinorum [3] corona quod scribis, molestè fero. In agro Sabino sementem fieri proscriptionis, senatores multos esse Romæ, nos quoque audieramus. Ecquid potes dicere cur [4] exierint? in his locis opinio est, conjecturâ magis, quàm nuntio, aut literis, Cæsarem Formiis a. d. XI Kal. Apr. fore. Hìc ego vellem habere Homeri illam Minervam simulatam Mentori, [5] cui dicerem:

[6] Μέντορ πῶς τ' ἄρ ἴω, πῶς τ' ἄρ προσπτύξομαι αὐτὸν;

Nullam rem unquam difficiliorem cogitavi; sed cogito tamen; nec

---

1. *Profectus*] Ad Pompeium. MAN.

2. *Alter*] Torquatorum alter, nempe Lucius, multos jam dies profectus. BOSIUS.

3. *Corona*] Dolet Sabinos in circulis ac coronis jacere sermones de proscriptione, quam forsitan non cogitet Cæsar, cùm adhuc clementiam in victos ostenderit. MANUT.

4. *Exierint*] Obviam Cæsari, Brundusio redeunti. IDEM.

5. *Cui dicerem*] Quam rogarem, quo modo redeuntem Brundusio Cæsarem exciperem, & amplexarer: sicuti rogat eam, facie Mentori simulatam, Telemachus Ulyssis filius. IDEM.

6. Μέντορ] *Mentor, quónam modo adeam, quónam modo amplexabor illum?* Odyss. Γ. 22.

nec ero ut in malis imparatus. Sed cura ut valeas: puto enim diem tuum heri fuisse.

Cicero Attico Sal.

Tres epistolas tuas accepi postridie Idus: erant autem IV, III, pridie Idus datæ: igitur antiquissimæ cuique primùm respondebo. Assentio tibi ut in Formiano potissimùm commorer; etiam de supero mari; [1] palpabóque, ut antea ad te scripsi, ecquónam modo possim voluntate ejus nullam Reipublicæ partem attingere. Quod laudas, quia obliviscì me scripsi antè facta & delicta nostri amici: ego verò ita facio. Quin ea ipsa, quæ à te commemorantur secus ab eo in me ipsum facta esse, non memini: tanto plus ad me valere beneficii gratiam, quàm injuriæ dolorem volo. Faciamus igitur, ut censes, colligamúsque nos. [2] Σοφιστεύω enim, simul ut rus decurro, atque in decursu [3] θέσεις meas commentari non desino. Sed sunt quædam earum perdifficiles ad judicandum. De optimatibus sit sanè ita ut vis, sed nosti illud, [4] Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ. Titinii filius apud Cæsarem est. Quod autem quasi vereri videris, ne mihi tua consilia displiceant; me verò nihil delectat aliud, nisi consilium & literæ tuæ. Quare fac, ut ostendis, ne destiteris ad me, quidquid tibi in mentem venerit, scribere. Mihi nihil potest esse gratius. Venio ad alteram nunc epistolam. Rectè non credis 9

1. *Palpabo*] Blandiendo, adulandóque leviter tentabo, & experiar. Bosius.

2. Σοφιστεύω] Declamo.

3. Θέσεις] *Quæstiones*. Vide ep. 4.

4. Διονύσιος] Superbienti Philippo, Lacedæmonii rescripsere suo more breviter: *Dionysius Corinthi*. Id in proverbium abiit. Quid eo velit Cicero, solus vidit Mongaltus, quem sequor. Alios si audimus, significat vereri se, ne tam sit inglorius ac ridiculus, quàm optimates ii, de quibus scripserat Atticus, Romæ tam vacuos vivere, ut scholas habere possent, ut habuerat Corinthi Dionysius, Siracusis pulsus, & regiâ exutus potestate. Atqui hoc Lacedæmonii cùm scriberent, non insultabant ludi magistro, olim regi: sed Philippum admonebant, ne secundis rebus insolesceret; esse enim fortunam mutabilem, quæ posset ipsum quoque, utì Dionysium, de gradu dejicere. Hujus ergo loci sententia hæc est: Ais probari optimatibus, qui Romæ sunt, consilium manendi in Italiâ meum; nempe quoniam præpollet nunc Cæsar: at non ignoras mutari fortunam posse: si se reddiderit Pompeio, & hic Rempublicam recuperarit, quid me fiet? Vide suprà, VIII. 3. infrà, X. 8. quibus in locis hæc eadem narrat. Olivetus.

credis de numero militum. Ipso dimidio plus scripsit [5] Clodia. Falsum etiam [6] de corruptis navibus. Quòd Consules laudas; ego quoque animum laudo, sed consilium reprehendo. [7] Discessu enim illorum, actio de pace sublata est; quam quidem ego meditabar. Itaque postea Demetrii librum de concordia tibi remisi, & Philotimo dedi. Nec verò dubito, quin exitiosum bellum impendeat, cujus initium ducetur à fame. Et me tamen doleo non interesse huic bello; in quo tanta vis sceleris futura est, ut, cùm parentes non alere nefarium sit, nostri principes antiquissimam & sanctissimam parentem patriam fame necandam putent. Atque hoc non opinione timeo, sed interfui sermonibus. Omnis hæc classis Alexandriâ, Colchis, Tyro, Sidone, Arado, Cypro, Pamphyliâ, Lyciâ, Rhodo, Chio, Byzantio, Lesbo, Smyrnâ, Mileto, Coo, ad intercludendos commeatus Italiæ, & ad occupandas frumentarias provincias comparatur. At quàm veniet iratus! & iis quidem maximè, qui eam maximè salvam volebant, quasi relictus ab iis quos reliquit. Itaque mihi dubitanti, quid me facere par sit, permagnum pondus affert benevolentia erga illum; quâ demptâ, perire melius esset in patria, quàm patriam servando evertere. [8] De Septentrione planè ita est. Metuo, ne vexetur [9] Epirus. Sed quem tu locum Græciæ non direptum iri putas? Prædicat enim palàm, & militibus ostendit, se largitione ipsâ superiorem, [10] quàm hunc, fore. Illud me præclarè admones, [11] cùm illum videro, ne nimis indulgenter, & ut cum gravitate potiùs loquar. Planè sic faciendum. Arpinum, cùm eum convenero, cogito, ne fortè aut absim cùm veniet, aut cursem huc illuc viâ deterrimâ. Bibulum,

5. *Clodia*] Socrus L. Metelli. Vide ep. 4. hujus libri. CORRADUS.

6. *De corruptis navibus*] Præcisis, aut incensis. Ibid. IDEM.

7. *Discessu*] Plerique alii, *Dispersu.*

8. *De septentrione*] Ἀπηρκτικῶς intelligo. Cic. ep. 6. hujus libri dixerat septentriones flasse, qui solvere cupientes Italiâ in Epirum impediebant. Atticus erat aliquid jocatus, & dixerat, se valdè vereri ne septentriones vastaturi sint Epirum, intelligens exercitum Pompeii. CASAUB. Aliter tamen Mongaltus noster. Hæc enim vult intelligi de Consulum discessu, qui, etsi septentriones flarent, in navem nihilo minùs conscendisse tunc dicebantur.

9. *Epirus*] Ubi res habes tuas. CORR.

10. *Quàm hunc*] Quàm Cæsarem. ID.

11. *Cùm illum videro*] Cæsarem Brundusio revertentem. Vide ep. 7. IDEM.

12. *Iste*] Consules aberant Lentulus, & Marcellus. Agebatur ergo, quis haberet comitia designandis in proximum annum consulibus. Si extaret Attici epistola, nomen haud ignoraremus. MANUTIUS. *Iste*, M. ut puto, Lepidus, non ille consularis

bulum, ut ſcribis, audio veniſſe, & rediſſe pridie Idus. Philotimum, ut ais epiſtolâ tertiâ, expectabas: at ille Idib. à me profectus eſt: eo ſeriùs ad tuam illam epiſtolam, cui ego ſtatim reſcripſeram, redditæ ſunt meæ literæ. De Domitio ut ſcribis, ita opinor eſſe, ut & in Coſano ſit, & conſilium ejus ignoretur. [12] Iſte omnium turpiſſimus & ſordidiſſimus, qui Conſularia comitia à Prætore ait haberi poſſe, eſt ille quidem, qui ſemper in Republica fuit. Itaque nimirum hoc illud eſt, quod Cæſar ſcribit in ea epiſtola, cujus exemplum ad te miſi, ſe velle uti *conſilio meo*: age, eſto hoc [13] commune: *gratiâ*: ineptum id quidem; ſed, puto hoc ſimulat ad quaſdam Senatorum ſententias: *dignitate*, fortaſſe [14] ſententiâ Conſularis. Illud extremum eſt, *ope omnium rerum*. Id, ego ſuſpicari cœpi tum ex tuis literis, aut hoc ipſum eſſe, aut non multo ſecus: nam permagni ejus intereſt, rem ad interregnum non venire. Id aſſequitur, ſi per Prætorem Conſules creantur. [15] Nos autem in libris habemus non modò Conſules à Prætore, ſed ne Prætores quidem creari jus eſſe, idque factum eſſe nunquam. Conſules, eo non eſſe jus, quòd majus imperium à minore rogari non ſit jus: Prætores autem, cùm ita rogentur ut [16] collegæ Conſulum ſint, quorum eſt majus imperium. Aberit non longè, quin hoc à me decerni velit, neque ſit contentus Galba, Scævola, Caſſio, Antonio. [17] Τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών. Sed quanta tempeſtas impendeat, vides. Qui [18] tranſierint Senatores, ſcribam ad te, cùm certum habebo. De re frumentaria rectè intelligis; quæ nullo modo adminiſtrari ſine vectigalibus poteſt: nec ſine cauſa & eos, qui circum illum ſunt, omnia poſtulantes,

---

ſularis (ep. 11. lib. VII.) ſed Prætor, qui paucis pòſt menſibus Cæſarem abſentem Dictatorem dixit. Corrad.

13. *Commune*] Ita, ut nemo ſicut aliorum conſilio uti poſſit: vel *commune* de omnibus rebus, non ſolùm de comitiis. Idem.

14. *Sententiâ Conſularis*] Scilicet, ad acta ſua ſpecioſiora reddenda, ſi meâ Conſularis viri ſententiâ fuiſſent probata. Græv. Sed & Vict. & Boſius ediderunt *ſententiæ*. Utrumvis elige.

15. *Nos autem*] Augures. Corrad.

16. *Collegæ conſulum*] Si enim creantur prætores, ut collegæ conſulum ſint, creari à prætore non poſſunt. Non enim collegæ conſulum dicerentur, creati ab eo, cujus imperium conſulari imperio minus eſt, ideóque à conſule creantur. Gellius lib. XIII. cap. 14. Manut.

17. Τότε μοι] *Tunc mihi dehiſcat lata tellus.* Subaudi, cùm à me decernetur quid tale. *Iliad.* θ. 182.

18. *Tranſierint*] Cum Pompeio.

ſtulantes, & bellum nefarium times. Trebatium noſtrum, etſi, ut ſcribis, nihil bene ſperat, tamen videre ſanè velim: quem fac horteris, ut properet: opportunè enim ad me ante adventum Cæſaris venerit. De [19] Lanuvino ſtatim ut audivi Phameam mortuum, optavi, ſi modò eſſet futura Reſpublica, ut id aliquis emeret meorum: neque tamen de te, qui maximè meus, cogitavi. Sciebam enim [20] te quoto anno, & quantum in ſolo, ſolere quærere: neque ſolum Romæ, ſed etiam Deli tuum digamma videram. Verumtamen ego illud, quanquam eſt bellum, minoris æſtimo, quàm æſtimabatur Marcellino Conſule, cùm ego iſtos hortulos propter domum, Antii quam tum habebam, jucundiores mihi fore putabam, & minore impensâ, quàm ſi Tuſculanum refeciſſem. Volui H-S quingentis: [21] egi per prædem, illi daret, Antii cùm haberet [22] venale: noluit: ſed nunc omnia iſta jacêre puto propter nummorum caritatem. Mihi quidem erit aptiſſimum, vel nobis potiùs, ſi tu emeris. Sed ejus [23] dementias cave contemnas. Valde eſt venuſtum. Quanquam mihi iſta omnia jam addicta vaſtitati videntur. Reſpondi epiſto-

---

19. *Lanuvino*] Fundo, cujus dominus Phameas. Alii, pro *Lanuvino*, ſcribunt *Lanvino*. Neutrum malè.

20. *Te quoto anno*] Indicat Cicero his verbis ſummum ſtudium Attici in quæſtu faciendo, qui, quòd majorem fructum perciperet ex fœtu pecuniæ, quàm ex agrorum proventu, malebat nummos fœnori collocare, quàm iis prædia comparare. Eum porrò tradit mirè cautum fuiſſe in nominibus faciendis. Primùm enim quæſiiſſe *quoto anno* ſortem reddituri eſſent qui fœnori pecunias ſumebant, id eſt, quamdiu eſſent fœnebribus nummis uſuri; tum *quantum* iidem *in ſolo* haberent, hoc eſt, quo pretio cenſerentur eorum prædia, & res ſoli: ne ſcilicet ii diutiùs nummos retinerent, quàm ut bonorum prædiorum æſtimatio ſatis eſſe poſſet omnibus uſuris cum ſorte perſolvendis. Eſt ergo *Digamma*, ut rectè Turnebus explicat, fœnus, ita dictum, à primâ ejus vocis literâ, quæ eſt digamma Æolicum. Sic libro XV. δάνειον, τὸ Δ notavit. Cæterùm Atticus Romæ pecunias fœnori occupare conſueverat, utebatúrque in eâ re operâ quorumdam argentariorum, quos Cicero obſcurè in his epiſtolis Oppios Velienſes appellat. Deli etiam fœnebrem pecuniam habebat, ubi celeberrimus fuit mercatus, quemadmodum refert Strabo lib. XIV. Bosius.

21. *Egi per prædem, illi daret*] Quid? ſatis venditori cautum non fuit præde, ut rem emptori concrederet: niſi ipſimet prædi, quoad ſoluta res eſſet, quaſi depoſitum traderet? Id mihi prædi cogitandum fuiſſe, non venditori videtur. Ego cum manuſcriptis libris, Antoniano, Faerni, Poggii, Maffei omnibus, *Ille* malim legere, hoc ſenſu: Ego hortos à Phameâ H-S. Q. emere volui: & ut eò libentiùs deſcenderet, egi per ipſum prædem, mihi ille ut daret. Noluit. Ita enim dicimus, *Egi daret*, ut, *Egi ut daret*. Malasp.

22. *Venale*] Cùm Phamea Lanuvinum Antii proſcripſiſſet. Manutius.

23. *Dementias*] Sumptus immenſos factos in ædificando & exornando Lanuvino, unde impenſiùs vænibat. Bosius.

epistolis tribus: sed expecto alias: nam me adhuc tuæ literæ sustentarunt. Data [24] Liberalibus.

24. *Liberalibus*] Hoc est, xv. Kal. Aprilis. Corradus. Ex hac epistolâ, Pompeium profectum esse, constat. Quomodo igitur dicit Plutarchus, eum profectum esse Liberalibus? Nimirum errare potuit. Homo enim fuit. Nec alibi non erravit. Manutius.

Cicero Attico Sal.

Nihil habebam, quod scriberem: neque enim novi quidquam audieram, & ad tuas omnes rescripseram pridie. Sed cùm me ægritudo non solùm somno privaret, verùm ne vigilare quidem sine summo dolore pateretur, tecum ut quasi loquerer, in quo uno acquiesco, hoc nescio quid, nullo argumento proposito, scribere institui. Amens mihi fuisse videor à principio, & me una hæc res torquet, quòd non omnibus in rebus labentem, vel potiùs ruentem Pompeium tanquam unus manipularis secutus sim. Vidi hominem xiv Kal. Febr. plenum formidinis: illo ipso die sensi quid ageret. Nunquam mihi postea placuit; nec unquam aliud in alio peccare destitit. Nihil interim ad me scribere, nihil nisi fugam cogitare. Quid quæris: sicut [1] ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς alienant immundæ, insulsæ, indecoræ: sic me illius fugæ negligentiæque deformitas avertit ab amore. Nihil enim dignum faciebat, quare ejus fugæ comitem me adjungerem. Nunc emergit amor; nunc desiderium ferre non possum; nunc mihi nihil libri, nihil literæ, nihil doctrina prodest: ita dies & noctes tanquam [2] avis illa [3] mare prospecto; evolare cupio. Do, do pœnas temeritatis meæ: etsi quæ fuit illa temeritas? quid feci non consideratissimè? Si enim nihil præter fugam quæreretur, fugissem libentissimè: sed genus belli crudelissimi & maximi, quod nondum vident homines quale futurum sit, perhorrui. Quæ minæ municipiis? quæ nominatim 10

1. Ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς] In amatoriis.

2. *Avis illa*] De quâ scis à Platone scribi in epistolâ ad Dionis propinquos, cùm se à Dionysii tyranni custodibus observatum, ne horto regiæ domui conjuncto egredi posset, extrà spectare, tanquam avem è caveâ dicit. Manut.

3. *Mare*] Ut ad Pompeium navigem. In.

viris bonis? quæ denique omnibus, qui remansissent? [4] quàm crebrò illud: *Sylla potuit, ego non potero?* Mihi autem [5] hæserunt illa: malè Tarquinius, qui [6] Porsenam, qui Octavium Mamilium contra patriam; impiè Coriolanus, qui auxilium petiit à Volscis: rectè Themistocles, qui mori maluit; nefarius Hippias, Pisistrati filius, qui in Marathonia pugna cecidit, arma contra patriam ferens. At Sylla, at Marius, at Cinna [7] rectè? immo jure fortasse: sed quid eorum victoriâ crudelius? quid funestius? Hujus belli genus fugi; & eo magis, quòd crudeliora etiam cogitari, & parari videbam. Me, quem nonnulli conservatorem istius urbis, quem parentem esse dixerunt, Getarum, & Armeniorum, & Colchorum copias ad eam adducere? me meis civibus famem, vastitatem inferre Italiæ? Hunc primùm mortalem esse, deinde etiam multis modis posse extingui, cogitabam: urbem autem, & populum nostrum servandum ad immortalitatem, quantum in nobis esset, putabam; & tamen spes quædam me obtentabat fore, ut [8] aliquid conveniret potiùs, quàm aut [9] hic tantum sceleris, aut ille tantum flagitii admitteret. Alia res nunc tota est, alia mea. Sol, ut est in tua quadam epistola, excidisse mihi è mundo videtur. Ut ægroto dum anima est, spes esse dicitur; sic ego, quoad Pompeius in Italia fuit, sperare non destiti. Hæc, hæc me fefellerunt; &, ut verum loquar, ætas jam à diuturnis laboribus devexa ad otium, domesticarum me rerum delectatione molliit. Nunc, si vel periculo experiundum erit, experiar certè, ut hinc avolem. Antè oportuit fortasse; sed ea, quæ scripsi, me tardarunt, & auctoritas maximè tua. Nam cùm ad hunc locum veniissem,

4. *Quàm crebrò illud*] Quàm sæpe auditus est, cùm diceret, Cur ego non potero, quod potuit Sylla, regnare, dominari? Suprà, ep. 7. *Mirandum in modum Cnæus noster Syllani regni similitudinem concupivit. Nihil ille unquam minùs obscurè tulit.* Olivetus.

5. *Hæserunt*] Altè infixa in animo.

6. *Porsenam*] De Porsenâ, & Octavio Mamilio *Livius*, lib. II. Dionysius Halic. lib. V.

7. *Rectè? immo jure fortasse*] Affirmarit-ne Cicero, aut concesserit, *rectè* Syllam feciisse, Marium, Cinnam, movendis armis civilibus? Equidem non arbitror. Quare post *rectè* notam interrogationis posui, quæ à cæteris editionibus abest. Id fit *rectè*, quod nullâ reprehendi ex parte potest. Quod non sine causâ fit, quæ sit probabilis, id *jure* factum videtur. Causas verò idoneas habuisse illi videbantur duces bellorum civilium, quas rerum Romanarum scriptores fusè narrarunt, Florus breviter exposuit *lib.* III. *cap.* 21. Olivet.

veniſſem, evolvi volumen epiſtolarum tuarum, quod ego [10] ſub ſigno habeo, ſervóque diligentiſſimè. Erat igitur in ea, quam x Kalend. Febr. dederas, hoc modo, *Sed videamus & Cnæus quid agat, & illius rationes quorſum fluant. Quòd ſi iſte Italiam relinquet; faciet omnino malè, &, ut ego exiſtimo,* [11] *ἀλογίςως. Sed tum demum conſilia noſtra commutanda erunt.* Hoc ſcribis poſt diem quartum, quàm ab urbe diſceſſimus. Deinde VIII Kalend. Febr. tantummodo, *Cnæus noſter, ne, ut urbem ἀλογίςως reliquit, ſic Italiam relinquat.* Eodem die das alteras, quibus mihi conſulenti planiſſimè reſpondes: eſt enim ſic, *Sed venio ad conſultationem tuam. Si Cnæus Italiâ cedit, in urbem redeundum puto: quæ enim finis peregrinationis?* Hoc mihi planè hæſit: & nunc ita video, infinitum bellum junctum miſerrimâ fugâ; quam tu peregrinationem [12] ὑποπτοείζη. Sequitur [13] χρησμὸς VI Kalend. Febr. *Ego, ſi Pompeius manet in Italia, nec res ad pactionem venit, longius bellum puto fore: ſin Italiam relinquit, ad poſterum bellum* [14] *ἄσπονδον ſtrui exiſtimo.* Hujus igitur belli ego particeps, & ſocius, & adjutor eſſe cogor; quod & *ἄσπονδον*, & cum civibus. Deinde VII Idus Febr. cùm jam plura audires de Pompeii conſilio, concludis epiſtolam quandam hoc modo: *Ego quidem tibi non ſim auctor, ſi Pompeius Italiam relinquit, te quoque profugere: ſummo enim periculo facies, nec Reipublicæ proderis; cui quidem poſteriùs poteris prodeſſe, ſi manſeris.* Quem [15] φιλόπατρειν, ac [16] πολιτικὸν hominis prudentis & amici, tali admonitu, non moveret auctoritas? Deinceps tertio Idus Februarias iterum mihi reſpondes conſulenti ſic, *Quod quæris à me* [17] *fugámne fidam, an moram deſerendam*

8. *Aliquid conveniret*] Aliquâ ratione res componeretur. Manutius.

9. *Hic*] Cæſar. *Ille*, Pompeius.

10. *Sub ſigno habeo*] Alibi: *ſub ſigno clauſtríſque.* Sic Horatius de ſuo libro loquens extr. epiſt. lib. I. *Odiſti claves & grata ſigilla pudico.* Unde apparet ſcripta & chartas caras ſub ſigno clauſtríſque fuiſſe ſolita ſervari. Casaub.

11. Ἀλογίςως] Abſque ratione.

12. Ὑποπτοείζη] Honeſto nomine appellas.

13. Χρησμὸς] Oraculum.

14. Ἄσπονδον] Æternum, inexpiabile.

15. Φιλόπατρειν] Studioſum patriæ.

16. Πολιτικὸν] Reipublicæ. deditum.

17. *Fugámne fidam*] Quid ſi corrigatur: *fugámne fœdam, an moram deſidem*, &c. Manut. Alii aliter mutant. Conſultius autem duxi & hoc loco veterum codicum corruptam lectionem dare cum Victorio, & Manutio, quàm incertas conjecturas pro Attici verbis venditare. Græv. Vide, ſi vacat, Turnebi Adverſaria, lib. I. cap. 21.

ſerendam utiliorem putem, ego verò in præſentia ſubitum diſceſſum, & præcipitem profectionem cùm tibi, tum ipſi Cnæo inutilem, & periculoſam puto: & ſatius eſſe exiſtimo, vos diſpertitos, & in ſpeculis eſſe. Sed medius fidius turpe nobis puto eſſe de fuga cogitare. Hoc turpe Cnæus noſter biennio antè cogitavit, ita [18] ſyllaturit animus ejus, & proſcripturit diu. Inde, ut opinor, cùm tu ad me quædam [19] γενικώτερον ſcripſiſſes, & ego mihi à te quædam ſignificari putaſſem, ut Italiâ cederem; deteſtaris hoc diligenter XI Kalendas Martias, *Ego verò nullâ epiſtolâ ſignificavi, ſi Cnæus Italiâ cederet, ut tu unà cederes: aut ſi ſignificavi; non dico fui inconſtans, ſed demens.* In eadem epiſtola alio loco, *Nihil relinquitur niſi fuga: cui te ſocium neutiquam puto eſſe oportere, nec unquam putavi.* Totam autem hanc deliberationem evolvis accuratiùs in literis VIII Kalendas Martias datis: *Si M' Lepidus, & L. Volcatius remanent, manendum puto, ita ut, ſi ſalvus ſit Pompeius, & conſiliterit alicubi, hanc* [20] *νεκύαν relinquas, & te in certamine vinci cum illo facilius patiaris, quàm cum hoc, in ea, quæ perſpicitur futura, colluvie regnare.* Multa diſputas huic ſententiæ convenientia. Inde ad extremum; *Quid ſi*, inquis, *Lepidus, & Volcatius diſcedunt? planè* [21] *ἀπορῶ. Quod evenerit igitur, & quod egeris, id* [22] *σκεπτέον putabo.* Si tum dubitares, nunc certè non dubitas, iſtis manentibus. Deinde in ipſa fuga V Kalendas Martias, *Interea non dubito, quin in Formiano manſurus ſis. Commodiſſimè enim* [23] *τὸ μέλλον ibi παραδοκήσεις.* Ad Kalendas Martias cùm ille quintum jam diem Brunduſii eſſet, *Tum poterimus deliberare, non ſcilicet integrâ re, ſed certè minùs infractâ, quàm ſi unà*

---

18. *Syllaturit*] Genus illud Syllani regni appetit. *Proſcripturit*: proſcribere cupit. Vide lib. VIII. ep. 11. CORRAD.

19. Γενικώτερον] *Generaliùs*, ut γνωικῶς ep. 11 lib. I. vel potiùs, *magis generosè*. Nam Suidas γνωικῶς, γνωσίως, καὶ ἰσχυρῶς exponit. Et Plat. in Theæt. γνωικὸν ἄνδρα vocat. Atque Atticus Ciceronem γνωικώτερον hortatus fuerat ad memoriam factorum, dictorum, & ſcriptorum: epiſt. 2. lib. VIII. Quin Cicero ipſe εὐγνωῦ quædam Attici conſilia vocat epiſt. 9. lib. VIII. CORRADUS.

20. Νεκύαν] Mortuorum turbam, hoc eſt, flagitioſum Cæſaris comitatum: quòd ad Cæſarem egentiſſimus, & perditiſſimus quiſque ita confluxerat, ut ad Ulyſſem, cùm ad inferos deſcendiſſet, confluxiſſe ſcribit Homerus. Odyſſ. A. Vide Tuſc. I. cap. 16. MANUTIUS.

21. Ἀπορῶ] Dubius ſum.

22. Σκεπτέον] Probandum.

23. Τὸ μέλλον] Quod futurum eſt: παραδοκήσεις, expectabis.

unà projeceris te. Deinde IV Nonas Martias, [24] ὑπὸ τὴν λῆψιν cùm breviter ſcriberes, tamen ponis hoc, *Cras ſcribam plura, & ad omnia. Hoc tamen dicam, non pœnitere me conſilii de tua manſione, &, quanquam magnâ ſollicitudine, tamen, quia minùs mali puto eſſe, quàm in illa profectione, maneo in ſententia, & gaudeo te manſiſſe.* Cùm verò jam angerer, & timerem, ne quid à me dedecoris eſſet admiſſum, III Nonas Martias: *Tamen te non eſſe unà cum Pompeio non fero moleſtè. Poſtea ſi* [25] *opus fuerit, non erit difficile; & illi, quoquo tempore fiet, eri* [26] ἀσμένισον. *Sed hoc ita dico, ſi hic, quâ ratione initium fecit, eâdem cætera aget, ſincerè, temperatè, prudenter; valde videro & conſideratiùs utilitati noſtræ conſuluero.* VII Idus Martias ſcribis Peduceo quoque noſtro probari, quòd quierim, cujus auctoritas multum apud me valet. His ego tuis ſcriptis me conſolor, ut nihil à me adhuc delictum putem. Tu modò auctoritatem tuam defendito; adversùs me nihil opus eſt: ſed conſciis egeo aliis. Ego, ſi nihil peccavi, reliqua tuebor. Ad ea tute hortare, & me omnino tuâ cogitatione adjuva. Hìc nihil dum de reditu Cæſaris audiebatur. Ego his literis hoc tamen profeci; perlegi omnes tuas, & in eo acquievi.

24. Ὑπὸ τὴν λῆψιν] Sub ipſam febris acceſſionem.

25. *Opus*] Te eſſe cum Pompeio.

26. Ἀσμένισον] Jucundiſſimum.

Cicero Attico Sal.

Lentulum noſtrum ſcis Puteolis eſſe: quod cùm è viatore quodam eſſet auditum, qui ſe diceret eum in Appia, cùm is paulùm lecticam aperuiſſet, cognoſſe; etſi vix veriſimile, miſi tamen Puteolos pueros, qui perveſtigarent, & ad eum literas. Inventus eſt vix in hortis ſuis ſe occultans, literaſque mihi remiſit, mirificè gratias agens [1] Cæſari: de ſuo autem [2] conſilio C. Cæcio mandata ad me dediſſe. Eum ego hodie

1. *Cæſari*] A quo Corſinii captus, incolumis eſſet dimiſſus. Ep. 10. Manut.

2. *Conſilio*] Id eſt, quod ipſe conſtituerit in poſterum facere, id mihi ſignificare voluiſſe per C. Cæcium, ſive Cæcium: nam ita legit Fulvius Urſinus ex gente Caſſiâ: in cujus nummis invenit *Caſſius Cæcianus.* J. F. Gronov.

expectabam, id est XIII Kal. April. Venit etiam ad me Matius [3] Quinquatribus, homo mehercule, ut mihi visus est, temperatus & prudens; existimatus quidem est semper auctor otii. Quàm ille hæc non probare mihi quidem visus est! quàm illam [4] νεκύαν, ut tu appellas, timere! Huic ego in [5] multo sermone epistolam ad me Cæsaris ostendi, eam, cujus exemplum ad te antea misi; rogavique, ut interpretaretur, quid esset quod ille scriberet, *consilio meo* se uti velle, *gratiâ*, *dignitate*, *ope rerum omnium*. Respondit, se non dubitare quin & opem & gratiam meam ille ad pacificationem quæreret. Utinam aliquod in hac miseria Reipublicæ [6] πολιτικὸν opus efficere & navare mihi liceat. Matius quidem & illum in ea sententia esse confidebat, & se auctorem fore pollicebatur. Pridie autem apud me Crassipes fuerat, qui se pridie Nonas Mart. Brundusio profectum, atque ibi Pompeium reliquisse dicebat: quod etiam qui VIII Idus illinc profecti erant, nuntiabant: illa verò omnes, in quibus etiam Crassipes, ([7] quâ prudentiâ, potes attendere) sermones minaces, inimicos optimatium, municipiorum hostes, meras proscriptiones, meros Syllas: quæ Lucceium loqui? quæ totam Græciam? quæ verò Theophanem? & tamen omnis spes salutis in illis est; & ego excubo animo, nec partem ullam capio quietis; & ut [8] has pestes effugiam, cum dissimillimis nostri esse cupio. Quid enim tu illic Scipionem, quid Faustum, quid Libonem prætermissurum sceleris putas? quorum creditores [9] convenire dicuntur. Quid eos autem, cùm vicerint, in cives effecturos? quam verò [10] μακροψυχίαν Cnæi nostri

3. *Quinquatribus*] Festis Minervæ diebus, qui Græcis erant Παναθηναῖα: Latinis, *Quinquatria*, & *Quinquatrus*, ut mox ep. 13.

4. Νεκύαν] Vide superiorem ep.

5. *Multo*] Fortè, *mutuo*. CASAUB.

6. Πολιτικὸν] Civile, Reipublicæ utile.

7. *Quâ prudentiâ, potes*] Quâ prudentiâ scilicet hæc jactent palàm. Locum corruptum sic emendavit Grævius. Quòd si Tullii verba non habes, at sententiam habes aliquam, cùm nulla ex vulgatis elici possit. Præeunte igitur Mongalto nostro, Grævium sequor. OLIVETUS.

8. *Has pestes*] Cæsarianos. MANUTIUS.

9. *Convenire*] In urbe: ut eorum bona vendant. IDEM.

10. Μακροψυχίαν] Longanimitas, si Latinum verbum Græco par fingere velis, significatur, & infinita quædam & obstinata ratio obsistendi. VICTORIUS. Nihil certius emendatione Magnuli apud Manutium, qui legendum censet μικροψυχίαν. Hoc enim sensus postulat. Tam abjecto & demisso animo est Pompeius, inquit Cicero, ut non solùm metu Cæsaris ex urbe & Italiâ excesserit, sed quòd ne in Epiro audeat manere, sed fugam moliatur in longissimè remotas regiones Arabiam, Mesopotamiam, Ægyptum, omissâ Hispa-

noſtri eſſe? Nuntiant Ægyptum, & Arabiam [11] εὐδαίμονα, & Μεσοποταμίαν cogitare, Hiſpaniam abjeciſſe. Monſtra narrant; quæ falſa eſſe poſſunt. Sed certè & [12] hæc perdita ſunt, & illa non ſalutaria. Tuas literas jam deſidero. [13] Poſt fugam noſtram nunquam jam noſtrarum intervallum fuit. Miſi ad te exemplum literarum mearum ad Cæſarem; quibus me aliquid profecturum puto.

Hiſpaniâ ſuâ *provinciâ in quâ habet exercitum.* Hæc μικροψυχία eſt, quam in tot *epiſtolis exagitat* Cicero. Faceſſat igitur *hinc* μακροψυχία, unde malum pedem intulit in codices. Græv.

11. Εὐδαίμονα] Felicem.

12. *Hæc*] Cæſariana: *illa*, Pompeiana.

13. *Poſt fugam noſtram*] A quo tempore diſceſſi ab urbe. Deinde Muretus malebat, *nunquam jam* tantum *earum intervallum fuit.* Græv.

Cicero Imp. S. D. Cæsari Imp.

UT legi tuas literas, quas à Furnio noſtro acceperam, quibus mecum agebas, ut ad urbem eſſem; te velle uti conſilio & dignitate mea, minùs ſum admiratus: de gratia, & de ope quid ſignificares mecum ipſe quærebam: ſpe tamen deducebar ad eam cogitationem, ut te pro tua admirabili ac ſingulari ſapientia de otio, de pace, de concordia civium agi velle arbitrarer: & ad eam rationem exiſtimabam ſatis aptam eſſe & naturam & perſonam meam. Quod ſi ita eſt; & ſi qua de Pompeio noſtro tuendo, & tibi ac Reipublicæ reconciliando cura te attingit; magis idoneum, quàm ego ſum, ad eam cauſam profectò reperies neminem: qui & illi ſemper, & Senatui, cùm primùm potui, pacis auctor fui; nec, ſumptis armis, belli ullam partem attigi, judicavíque eo bello te violari, contra cujus honorem, populi Romani beneficio conceſſum, inimici atque invidi niterentur. Sed ut eo tempore non modò ipſe fautor dignitatis tuæ fui, verùm etiam cæteris auctor ad te adjuvandum; ſic me nunc Pompeii dignitas vehementer movet: aliquot enim ſunt anni, cùm vos duo delegi, quos præcipuè colerem, & quibus eſſem, ſicut ſum, amiciſſimus. Quamobrem à te peto, potiùs omnibus precibus oro & obteſtor, ut in tuis maximis curis aliquid impertias temporis huic quoque cogitationi, ut tuo beneficio bonus vir, gratus, pius denique eſſe in maximi beneficii memoria poſſim; quæ ſi tantum ad me ipſum pertine-

pertinerent, ſperarem me à te tamen impetraturum. Sed, ut arbitror, & ad tuam fidem, & ad Rempublicam pertinet, me è paucis, & ad utriuſque veſtrûm, & ad civium concordiam, per te quàm accommodatiſſimum conſervari. Ego, cùm antea tibi de Lentulo gratias egiſſem, cùm ei ſaluti, qui mihi fuerat, fuiſſes: tamen *lectis ejus literis*, quas ad me gratiſſimo animo de tua liberalitate *beneficióque miſit*, eandem me ſalutem à te accepiſſe putavi, quam *ille: in quem ſi me intelligis* eſſe gratum; cura, obſecro, ut etiam *in Pompeium eſſe poſſim.*

CICERO ATTICO SAL.

12 LEGEBAM tuas literas XIII Kalend. cùm mihi epiſtola affertur à Lepta, circumvallatum eſſe Pompeium; ratibus etiam exitus portûs teneri. Non medius fidius præ lacrymis poſſum reliqua nec cogitare, nec ſcribere. Miſi ad te exemplum. Miſeros nos! cur non omnes fatum illius unà executi ſumus? Ecce autem à Matio & Trebatio eadem: quibus Minturnis obvii Cæſaris tabellarii. Torqueor infelix, ut jam illum [1] Mucianum exitum exoptem. At quàm honeſta, at quàm expedita tua conſilia, quàm evigilata [2] tuis cogitationibus, quà itineris, quà navigationis, quà congreſſus, ſermoníſque cum Cæſare? Omnia tum honeſta, tum cauta. In Epirum verò invitatio quàm ſuavis, quàm liberalis, quàm fraterna? De [3] Dionyſio ſum admiratus: qui apud me honoratior fuit, quàm apud Scipionem Panætius: à quo impuriſſimè hæc noſtra fortuna deſpecta eſt. Odi hominem, & odero: utinam ulciſci poſſem: ſed illum ulciſcentur mores ſui. Tu, quæſo, nunc vel maximè quid agendum nobis ſit, cogita. Populi Romani exercitus Cn. Pompeium circumſidet; foſsâ & vallo ſeptum tenet; fugâ prohibet; nos vivimus, & ſtat urbs iſta? Prætores jus dicunt? Ædiles ludos parant? [4] viri boni uſuras perſcribunt? ego ipſe ſedeo? Coner

1. *Mucianum*] Q. Mucius Scævola juſſu Marii junioris tum Conſulis trucidatus eſt in curiâ Hoſtiliâ. POPMA.

2. *Tuis*] Lambinus conjicit, *Quàm evigilatæ tuæ cogitationes.*

3. *Dionyſio*] Ep. 4. lib. VII.

4. *Viri boni*] Non ſunt hoc loco optimates; ſed ut mille aliis in locis harum epiſto-

ner illuc ire, ut insanus? implorare fidem municipiorum? boni non sequentur; leves irridebunt; rerum novarum cupidi, victores præsertim & armati, vim & manus afferent. Quid censes igitur? ecquidnam est tui consilii [5] ad fines hujus miserrimæ vitæ? Nunc doleo, nunc torqueor, cùm quibusdam aut sapiens videor, quod unà non ierim, aut felix fuisse. Mihi contrà. Nunquam enim illius victoriæ socius esse volui; calamitatis mallem fuisse. *Quid ego nunc tuas literas, quid tuam prudentiam, aut benevolentiam implorem?* Actum est. Nulla re jam *possum juvari*, qui, ne quid optem quidem, jam habeo, *nisi ut aliquâ* inimici misericordiâ liberetur. [6] Οὐκ ἔς' ἔτυμος λόγος, ut opinor, [7] ille de ratibus. Quid enim est, quòd Dolabella his literis, quas III Idus Mart. à Brundusio dedit, hanc [8] εὐημερίαν quasi Cæsaris scriberet, Pompeium in fuga esse? eúmque primo vento navigaturum? quod valde discrepat ab iis epistolis, quarum exempla antea ad te misi. Hìc quidem [9] mera scelera loquuntur: sed non erat nec recentior auctor, nec hujus rei quidem [10] melior Dolabellâ.

epistolarum, viri locupletes, fœneratores, qui pecuniam sub usuris elocant. Vide Gronov. IV. Observ. 9. Græv.

5. *Ad fines*] Id est; suppetit-ne tibi aliquid consilii, quo perducar *ad fines*, ad metas hujus infeliciſſimæ vitæ, & in aliam beatiorem migrem? Bosius.

6. Οὐκ ἔς' ἔτυμῳ λόγῳ] *Non est verus sermo.* Principium est palinodiæ illius, quam fecit Stesichorus, cùm Helenæ maledixisset, eóque nomine oculis privatus esset. Ponit autem Plato in Phædro, his verbis, τὸ δὲ ἀμμάτων, &c. id est, *nam cùm oculis orbatus esset Stesichorus, propterea quòd Helenæ maledixerat, non ignoravit, quemadmodum Homerus: sed, utpote qui musicus esset, causam ejus rei intellexit, & continuò hoc carmen fecit: Non verus ille est sermo: nunquam navibus vecta est velivolis opulentæ ad Pergama Trojæ.* Absolutâ igitur totâ illâ, quæ appellatur, palinodiâ, sensum oculorum statim recuperavit. Lambin.

7. *Ille*] A Lepta scriptus. Corrad.

8. Εὐημερίαν] Prosperum diei factum.

9. *Mera scelera*] De consilio Cæsaris intercludendæ Pompeio fugæ. Manut.

10. *Melior*] Ut præsens, & Cæsarianus.

Cicero Attico Sal.

Tuas XI Kalend. accepi literas, quibus omnia consilia differs in id tempus, cùm scierimus, quid actum sit: & certè ita est: nec interim potest quidquam statui, sed ne cogitari quidem. Quanquam hæ mihi literæ Dolabellæ jubent ad 13

[1] priſtinas cogitationes reverti. Fuit enim pridie Quinquatrûs egregia tempeſtas, quâ ego illum uſum puto. [2] Συναγωγὴ conſiliorum tuorum non eſt à me collecta ad querelam, ſed magis ad conſolationem meam. Nec enim me tam hæc mala angebant, quàm ſuſpicio culpæ, ac temeritatis meæ: eam nullam puto eſſe; quoniam cum conſiliis tuis mea facta & conſilia conſentiunt. Quòd mea prædicatione factum eſſe ſcribis magis, quàm illius merito, ut tantum ei *debere viderer*; eſt ita. Ego illa extuli ſemper, & eo quidem magis, *ne quid ille* [3] ſuperiorum meminiſſe me putaret: quæ ſi maximè *meminiſſem*; *tamen* illius temporis [4] ſimilitudinem jam ſequi deberem. *Nihil me adjuvit*, cùm poſſet: & poſtea fuit amicus, [5] etiam valde: ecquam ob cauſam, planè neſcio. Ergo ego quoque illi. Quin etiam illud par in utroque noſtrûm, quod ab eiſdem illecti ſumus. Sed utinam tantum ego ei prodeſſe potuiſſem, quantum mihi ille potuit. Mihi tamen, quod fecit, gratiſſimum: nec ego nunc eum juvare quâ re poſſim, ſcio: nec, ſi poſſem, cùm tam peſtiferum bellum pararet, adjuvandum putarem. Tantùm offendere animum ejus hîc manens nolo. Nec mehercule iſta videre

1. *Priſtinas cogitationes*] De profectione meâ ad Pompeium: quem cùm ſcripſerit Dolabella primo vento navigaturum, navigaſſe puto; quoniam pridie Quinquatrus tempeſtas fuit ad navigandum maximè idonea. At quomodo hoc jubent literæ, Dolabellæ, qui Cæſaris in præſidiis erat? *Jubent*, dixit, pro, efficiunt: cùm navigaſſe Pompeium ſignificent. MAN.

2. Συναγωγὴ] *Collectio.* Intelligit illa conſilia, quæ ex variis literis Attici collecta conjecerat in epiſtolam 10. hujus libri. GRÆVIUS.

3. *Superiorum*] Superioris injuriæ, cùm me, ſuum præſidium contra meos inimicos implorantem, deſeruit. Vide ſuprà epiſt. 4. hujus libri. MANUTIUS.

4. *Similitudinem*] Primò me deſeruit, cùm patriâ pulſus ſum: deinde adjuvit, ut reſtituerer: item ego, quod ante omiſi, nunc facere debeo, ut eum adjuvem. IDEM.

5. *Etiam valde*] Conjiciebat Muretus, *& quàm valde, & quam ob cauſam.*

6. Ἐλάπιζεν] *Oſtentabat*, ſupra veritatem narrabat.

7. *Peditum* ccIↃↃ] Id eſt, peditum decem millia, equitum ſex millia. BOSIUS.

8. Λάπισμα] *Oſtentatio.*

9. *Vectigal*] Vectigalia provinciarum, quæ ſibi pendi jubebit Pompeius, tanquam imperatori ſenatûs populique Romani. Provinciæ pleræque, præcipuè Orientales erant à partibus Pompeii. Cæſar verò habebat bona civium, urbem tenens & Italiam. GRÆVIUS.

10. *Ac vellem, ſcribis*] Fortè Cicero ſcripſit: *ac vellem quinam hi ſignificaſſes.* Valde abſurdè *ſcribis*, quod tertio abhinc verbo præceſſerat, repetitur. Quod vitio librarii tribuendum. Sententia ſic erit aperta. Multi optimates oderunt *hunc*, qui ludendus erit, ludum, *ut tu ſcribis*, propter incertos belli eventus, metuentes ſibi à Cæſare, quem ſibi meritò putant iratum. Ac vellem addidiſſes, quinam hi ſint optimates, qui hunc ludum oderunt. GRÆVIUS. Fortè legendum: *Ut tu ſcribis, lugent,*

re, quæ tu potes jam animo providere, nec intereſſe iſtis malis poſſem. Sed eo tardior ad diſcedendum fui, quòd difficile eſt de diſceſſu voluntario ſine ulla ſpe reditûs cogitare. Nam ego hunc ita paratum video peditatu, equitatu, claſſibus, auxiliis Gallorum, quos Matius [6] ἐλάπιζεν, ut puto; ſed certè dicebat, [7] peditum cclɔɔ, equitum ſex polliceri ſumptu ſuo annos decem. Sed ſit hoc [8] λάπισμα. Magnas habet certè copias: & habebit non, ut ille, [9] vectigal, ſed civium bona. Adde confidentiam hominis; adde imbecillitatem bonorum virorum; qui quidem, quòd illum ſibi meritò iratum putant, oderunt, ut tu ſcribis, ludum: [10] ac vellem, ſcribis, quiſnam hic ſignificaſſet. [11] Sed & iſte, quia plus oſtenderat, quàm fecit; & vulgò illum, qui amarunt, non amant. Municipia verò, & ruſtici Romani illum metuunt, hunc adhuc diligunt. Quare ita paratus eſt, ut, etiam ſi vincere non poſſit, quo modo tamen ipſe vinci poſſit non videam. Ego autem non tam [12] γοητείαν hujus timeo, quàm [13] πειθανάγκην. Αἱ γὰρ τῶν τυράννων δεήσεις, inquit Πλάτων, οἶσθ' ὅτι μεμιγμέναι ἀνάγκαις. Illa [14] ἀλίμενα video tibi non probari: quæ ne mihi quidem placebant: ſed habebam in illis & [15] occultationem, & [16] ὑπηρεσίαν fidelem:

lugent, ac vellent ſcilicet. Quis non hoc ſignificat? Lugent, deplorant infelicitatem Pompeii. *Vellent* ſcilicet eum lugere jure, nempe mortuum. J. F. Gron.

11. *Sed & iſte*] Omnino *amatur* excidiſſe cenſeo, quia ſtatim bis illud idem verbum ſequitur. Nam & in hoc genere ſæpe librarii errarunt ut idem verbum ſemel iterúmque in eadem periodo repetendum ſemel tantùm ſcripſerint, & interdum cum illo, quod iterandum erat, totos verſus omiſerint. Nullus dubito quin Cicero ſcripſerit: *Sed & iſte, quia plus oſtenderat, quàm fecit, amatur, & vulgò illum qui amarunt non amant.* Cæſar amatur, quia non tantum mali importat, quantum præ ſe ferebat, cùm bellum inferret Urbi & Italiæ: lenem enim ſe præbet & clementem non ſolùm erga eos, qui quieſcunt, ſed & qui arma contra illum tulerunt, ſi in ejus incidunt manus, ut oſtendere illi, quos Corfinii cepit, cives Pompeianarum partium. Pompeium verò multi non amant, qui antè amici ejus erant, & quòd Urbem & Italiam deſeruerit, & quòd eis famem & vaſtitatem minetur, peſtiferúmque bellum adductis barbaris cogitet, multáque alia in ſe admittat, quæ in bonorum odium eum adducunt. Muretus reſcribebat: *ſed & iſtum, quia plus oſtenderat, quàm fecit, amant, & vulgò illum, qui amarunt, non amant.* Verùm J. Fr. Gronovius leg. ſuſpicabatur: *ſe dat iſte*; hoc eſt ſe venditat, amabilem facit. Ep. 5. hujus libri: *Vide ut ſe huic dent, ac daturi ſint.* Grævius.

12. Γοητείαν] Præſtigias.

13 Πειθανάγκην &c.] Suaſionem violentam. Nam tyrannorum preces, inquit Plato, permiſtæ ſunt, ut ſcis, neceſſitatibus.

14. Ἀλίμενα] Loca portu carentia.

15. *Occultationem*] Ne laurus hæc noſtra in oculos, & in voculas malevolorum incurreret. Corrad.

16. Ὑπηρεσίαν] Comitatum, miniſtrorum obſervantiam.

quæ si mihi Brundusii suppetant, mallem: sed ibi occultatio nulla est. Verùm ut scribis, cùm [17] scierimus. Viris bonis me non nimis excuso. Quas enim eos cœnas & facere & obire scripsit ad me [18] Sextus? quàm lautas? quàm tempestivas? Sed sint quamvis boni, non sunt meliores quàm nos: moverent me, si essent fortiores. De Lanuvino Phameæ erravi: [19] Trojanum somniabam. Id ego [20] *volui Q. sed* [21] *pluris est.* Istud tamen cuperem emeres, si ullam spem *fruendi viderem.* Nos quæ monstra quotidie intelligamus, [22] ex *illo libello, qui in epistolam* conjectus est. Lentulus noster Puteolis est [23] ἀδημονῶν, *ut Cæcius* narrat. Quid agat? [24] διατροπὴν Corfiniensem *reformidat:* [25] Pompeio nunc putat satisfactum: beneficio Cæsaris movetur; sed tamen movetur magis [26] perspectâ re. Téne [27] hæc ferre posse? Omnia misera; sed hoc nihil miserius: Pompeius Cn. Magium de pace misit; & tamen oppugnatur; quod ego [28] non credebam: sed habeo à Balbo literas, quarum ad te exemplum misi: lege, quæso, & illud infimum caput ipsius Balbi optimi, cui Cnæus noster locum, ubi hortos ædificaret, dedit: quem cui nostrûm non sæpe prætulit? itaque [29] miser torquetur. Sed, ne

17. *Scierimus*] Quid Brundusii actum sit, num Pompeius classe abierit. MAN.

18. *Sextus*] Peduceus. Ep. 12. lib. VII.

19. *Trojanum*] Lanuvinum & Trojanum erant duo prædia Phameæ: utrumque vicinum agro Antiati. Itaque cùm Phameas Lanuvinum Antii proscripsisset, Cicero falsò crediderat esse illius Trojanum: cui nomen à Trojâ, loco in agro Laurente finitimo Antiati, Ardeati, Lanuvino: in quo primus in Italiâ Æneas cum suis constitit. Festus, & Cato in Originibus. POPMA.

20. *Volui Q.*] Quingentis millibus emere. Vide ep. 8. MANUTIUS.

21. *Pluris est*] Cariùs venditur. *Esse* sæpe est venalem esse. GRÆVIUS.

22. *Ex illo libello*] Intelliges. CORRAD. Videtur ista ellipsis dura & parum usitata. Si manuscripti annuerent, legerem potiùs: *Nos quæ monstra quotidie intelligimus ex illo libello, qui in epistolam conjectus est!* GRÆVIUS.

23. Ἀδημονῶν] *Mœroris plenus.* Lentulus, inquit, Puteolis curis & mœrore se ipsum exedit, ut ex Cæcio audivi. *Quid agat miser?* non audet ire ad Pompeium, propter dedecus, quod deditione Corfinii suscepit. GRÆV.

24. Διατροπὴν] Dedecus, infamiam, cujus pudeat. *Corfiniensem*, qualem Corfinii captus sibi videtur subiisse. CORRAD.

25. *Pompeio*] Cujus culpâ captus est, quamvis Pompeius eam in Domitium conferat. Ep. 16. lib. VIII. IDEM.

26. *Perspectâ re*] Hoc est, postquàm cognovit infirmitatem partium Pompeianarum. GRÆVIUS.

27. *Hæc*] Pars hæc epistolæ ex intervallo adscripta post acceptas à Balbo, & à Dolabella literas. Cùm enim oppugnari Pompeium cognovisset; dolore percitus, *Mén'*, (alii, *Tén'*) inquit, *hæc ferre posse?* aut est initium epistolæ. MAN.

28. *Non credebam*] Putans fore, ut potiùs per Pompeium, quàm per Cæsarem staret, ne pax fieret. Ep. 23. lib. VIII. CORRADUS.

29. *Miser torquetur*] Εἰρονικῶς. Ut & illud, *Balbi optimi*, proximè dictum. MAN.

ne bis eadem legas, ad ipſam te epiſtolam rejicio. Spem autem pacis habeo nullam. Dolabella ſuis literis, Idibus Mart. datis, merum bellum loquitur. Maneamus ergo in illa eadem [30] ſententia miſera & deſperata: quando [31] hoc miſerius eſſe nihil poteſt.

30. *Sententia*] Diſcedendi. Corr. 31. *Hoc*] Hac manſione. Idem.

Balbus Ciceroni Imp. S.

Cæsar nobis literas perbreves miſit, quarum exemplum ſubſcripſi. Brevitate epiſtolæ ſcire poteris eum valde eſſe diſſentum, qui tanta de re tam breviter ſcripſerit. Si quid præterea novi fuerit, ſtatim tibi ſcribam.

Cæsar Oppio, Cornelio. S.

„ A. d. VII Id. Mart. Brunduſium veni: ad murum caſtra „ poſui. Pompeius eſt Brunduſii. Miſit ad me Cn. Magium de „ pace. Quæ viſa ſunt reſpondi. Hoc vos ſtatim ſcire volui. „ Cùm in ſpem venero de compoſitione aliquid me conficere, „ ſtatim vos certiores faciam.

Quomodo me nunc putas, mi Cicero, torqueri, poſtquam rurſus in ſpem pacis veni, ne qua res eorum compoſitionem impediat? Namque, quod abſens facere poſſum, opto. Quòd ſi unà eſſem, aliquid fortaſſe proficere poſſem videri. Nunc expectatione crucior.

Cicero Attico Sal.

MIseram ad te IX Kalend. exemplum epiſtolæ Balbi ad me, & Cæſaris ad eum: ecce tibi eodem die Capuâ literas accepi ab Q. Pedio, Cæſarem ad ſe pridie Idus Mart. miſiſſe hoc exemplo: *Pompeius ſe oppido tenet. Nos ad portas caſtra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris. Sed tamen nihil eſt, quod potiùs faciamus. Ab utroque portûs cornu moles jacimus, ut aut illum quàm primùm trajicere quod habet Brunduſii copiarum cogamus,* 14

aut exitu prohibeamus. Ubi est illa pax, de qua Balbus scripserat torqueri se? ecquid acerbius? ecquid crudelius? Atque eum loqui quidam [1] αὐθεντικῶς narrabant; [2] Cn. Carbonis, M. Bruti se pœnas persequi, omniúmque eorum, in quos Sylla crudelis hoc socio fuisset: nihil Curionem se duce facere, quod non hîc Syllâ duce fecisset: [3] ad ambitionem, quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset; ab illo patriæ proditores de exilio reductos esse: queri de Milone [4] per vim expulso: neminem tamen se violaturum, nisi qui [5] arma. [6] Hæc contra Bæbius quidam, à Curione III Id. profectus, homo non infans, [7] sed quis, ulli non dicat. Planè nescio quid agam. [8] Illinc equidem Cnæum profectum puto. Quidquid est biduo sciemus.

A

1. Αὐθεντικῶς] Certo autore.

2. *Cn. Carbonis, M. Bruti*] Quos Pompeius, Syllæ socius, occiderat. Appianus, Plutarchus, alii. MANUT.

3. *Ad ambitionem*] In locis corruptis aliud est sententiam videre, aliud verba restituere. Ego hîc, quid Cicero dicat, intelligo: sic enim opinor: quibus verbis dicat, divinare non possum. Duæ sunt comparationes, una Curionis & Cæsaris cum Pompeio & Sylla; altera Pompeii cum Sylla. In priore non Curionem crudeliter improbéque se duce facere, utì fecerit Pompeius duce Syllâ, significat; sed, ut sibi Curio rebus in omnibus obsequatur, itidem Pompeium, quascumque res Sylla imperaverit, aut voluerit, in iis rebus dedisse operam ut illi planè satisfaceret. Non igitur facta Curionis cum Pompeii factis comparat; ne & se Syllæ, & Curionem Pompeio similes in crudelitate faciat, sed voluntatem confert cum voluntate, obsequium cum obsequio. Posterior comparatio Pompeium & Syllam æquè indicat iniquè fecisse: cùm Sylla victor proditores patriæ reduxerit, Pompeius consul III. lege de ambitu latâ in exilium ejecerit eos, quibus veteres leges damnatis de ambitu exilium non irrogabant. Itaque Syllæ primùm viventis imperio, deinde mortui exemplo fecit improbè Pompeius. Constat, opinor, satis de sententiâ: verba consideremus. *Ad ambitionem*, mendosè dictum. *Ab illo*, non est quo referatur, nec dubito, quin desit, *Ab hoc*. Ut sit; *Ab hoc*, à Pompeio: *Ab illo*, à Sylla. *Reductos*, postulat alterum participium, hujusmodi scilicet, *Ejectos*, aut, *Expulsos*: ut hoc totum aut his fortasse, aut similibus certè verbis Cicero scripserit: *Ab hoc lege de ambitu novâ, quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset, ejectos; ab illo patriæ proditores de exilio reductos esse.* De ambitu quidem legem Pompeiam significat; de quâ Pedianus, & Cæsar ipse lib. III. de bello civili. IDEM.

4. *Per vim*] Quasi judices eum Pompeii consulis metu condemnassent: quia, cùm judicium Milonis ageretur, exercitum in foro, & omnibus in templis, quæ circa forum sunt, collocaverat. Quod Cæsar *ibid.* reprehendit. IDEM.

5. *Arma*] Tulisset. Pompeius autem omnibus minabatur, qui ipsius in præsidiis non fuisset. IDEM.

6. *Hæc contra*] Subaudi, narrabat Cæsarem talia non loqui. POPMA. Fortè, *Hæc coràm Bævius*, &c. J. F. GRONOV.

7. *Sed quis*] Hoc sensu: Non infans ille quidem est, sed ita obscurus, ut, quis sit, nemini possit dicere. IDEM. Scribe: *sed quis illa non dicat?* hoc est non inscius narrandi & augendi quæ audierit: sed adeò palàm ostendit Cæsar, se hoc agere, & acturum esse, ut nemo tam puer & ignarus rerum dicendique sit, qui non eadem quasi ab eo dicta fingere & jactare posset. J. F. GRONOV.

8. *Illinc*] Brundusio. CORRAD.

A te nihil, ne[9] Anteros quidem, qui à te, literarum: nec mirum. Quid enim est quod scribamus? ego tamen nullum diem prætermitto. Scriptâ epistolâ, literæ mihi ante lucem à Lepta Capuâ redditæ sunt Idib. Mart. Pompeium à Brundusio conscendisse, at Cæsarem a. d. VII Kal. Apr. Capuæ fore.

9. *Anteros*] Libertus fuit Attici, cujus mentio fit epistolâ primâ *libri* XI. Sensus autem horum verborum *est: à te nihil attulit literarum*, ne Anteros quidem, qui à te venit. Bosius.

Cicero Attico Sal.

Cum dedissem ad te literas, ut scires Cæsarem Capuæ VII Kalend. fore, allatæ mihi Capuâ sunt literæ eum in Albano apud Curionem V Kalend. fore. Eum cùm videro, Arpinum pergam. Si mihi[1] veniam, quam peto, dederit, utar illius conditione: sin minùs, impetrabo aliquid à me ipso. Ille, ut ad me scripsit, legiones singulas posuit Brundusii, Tarenti, Siponti. Claudere mihi videtur maritimos exitus: & tamen ipse Græciam spectare potiùs, quàm Hispanias. Sed hæc longiùs absunt. Me nunc & congressus hujus stimulat; (is verò adest) & primas ejus actiones horreo. Volet enim credo senatus-consultum facere: volet[2] Augurum decretum: [3] rapiemur, aut *absentes vexabimur: vel* ut Consules roget Prætor, vel Dictatorem dicat: quorum neutrum jus est. Sed, si Sylla potuit efficere ab Interrege ut Dictator diceretur, cur hic non possit? [4] Nihil expedio, nisi ut aut ab hoc, tanquam Q. Mucius, aut ab illo, tanquam L. Scipio. Cùm tu hæc leges, ego illum fortasse convenero. [5] Τέτλα, κύντερον. Ne illud quidem nostrum proprium 15

1. *Veniam*] Ut absim, cùm aliquid in senatu contra Pompeium agetur. Epistolâ 6. Manutius.

2. *Augurum decretum*] Ut augures decernant, licere prætori comitia consularia habere, aut dictatorem dicere. Ep. 8. Idem.

3. *Rapiemur*] Romam, ut augur, & senator id decernam: aut, si recusabimus ire, vexabimur. Idem.

4. *Nihil expedio*] Cogitatione nihil explico, nihil assequor nisi hoc, exitum mihi impendêre aut Q. Mucii, qui est à Mario juniore occisus; aut L. Scipionis, quem Sylla proscripsit. Idem.

5. Τέτλα, κύντερον] *Perser: gravius*, supple *tulisti*. Odyss. Cùm scilicet lege Clodiâ pulsus indignissimè exulasti. Tibi, inquit, illud nostrum, Attice, gravius videtur: mihi contrà. Proprium enim non erat, hoc est non ejusmodi, ut idem semper futurum esset, quod mutari non posset.

proprium: erat enim ſpes propinqui reditus; erat hominum querela. Nunc exire cupimus; qua ſpe reditûs mihi quidem nunquam in mentem venit. Non modò autem nulla querela eſt municipalium hominum, ac ruſticorum, ſed contrà metuunt ut crudelem, iratum. Nec tamen mihi quidquam eſt miſerius, quàm remanſiſſe; nec optatius, quàm evolare, non tam ad belli, quàm ad fugæ ſocietatem. Sed tu omnia conſilia differebas in id tempus, cùm ſciremus, quæ Brunduſii acta eſſent. Scimus nempe: hæremus nihilo minus. Vix enim ſpero mihi hunc [6] veniam daturum, etſi multa affero juſta ad impetrandum. Sed tibi omnem illius meúmque ſermonem, omnibus verbis expreſſum, ſtatim mittam. Tu nunc omni amore enitere, ut nos cura tuâ & prudentiâ juves. Ita ſubitò accurrit, ut ne [7] T. Rebillum quidem, ut conſtitueram, poſſim videre. Omnia nobis imparatis agenda. Sed tamen, [8] ἄλλα μὲν αὐτὸς, ut ait ille, Ἄλλα δὲ κεν δαίμων ὑποθήσεται. Quidquid egero, continuò ſcies. [9] Mandata Cæſaris ad Conſules & ad Pompeium, quæ rogas, nulla habeo; quæ Ægypta attulit, illa è via miſi ad te antè: è quibus mandata puto intelligi poſſe. Philippus Neapoli eſt, Lentulus Puteolis. De Domitio, ut facis, ſciſcitare ubi ſit, quid cogitet. Quod ſcribis, aſperiùs me, quàm mei patiantur mores, de Dionyſio ſcripſiſſe, vide quàm ſim [10] antiquorum hominum. Te medius fidius hanc rem graviùs putavi laturum eſſe, quàm me. Nam præterquàm quòd te moveri arbitror oportere

poſſet. Id enim valet *Proprium*. Ad locum Homeri de Ulyſſe reſpexit. Quæ verba Horatius, Ulyſſem cum Tireſia loquentem inducens, ita vertit Sat. 5. lib. II.

Fortem hoc animum tolerare jubebo:
Et quondam majora tuli. IDEM.

6. *Veniam daturum*] Conceſſurum, ut abſim, cùm in ſenatu contra Pompeium agetur. Epiſt. hujus lib. 6. IDEM.

7. *T. Rebillum*] Titus Caninius Rebillus dicebatur. BOSIUS.

8. Ἄλλα μὲν αὐτὸς] *Alia quidem ipſe, alia vel Deus ſuggeret.* Verba Homeri ex III. lib. Odyſſeæ, quæ Minerva Mentorem referens pronunciat, hortans Telemachum, ut abſque timore Neſtorem alloquatur. VICTORIUS.

9. *Mandata*] De pace. CORRADUS.

10. *Antiquorum hominum*] Græci item ἀρχαίους appellant rudes, & ſtultos homines, & propter eandem cauſam εὐήθεις eoſdem quoque vocant. Miratur Cicero, ſéque nimiæ ſimplicitatis damnat, quòd Atticus juſtam ſuam in Dionyſium iracundiam reprehenderit, ſéque magnopere ſtultitiâ ſuâ & nimiâ bonitate deceptum dicit, putaſſe graviùs illum laturum, quæ Dionyſius improbè fecerat, quàm ſe, duabus de cauſis: & quia amicum offenderat, debemus autem injuriis amicorum commoveri: & quia judicium ac teſtimonium, quod de illo apud ſe fecerat, fefellerat. VICTORIUS.

oportere injuriâ, quæ mihi à quoquam facta sit; præterea, te ipsum quodam modo hic violavit, cùm in me tam improbus fuit. Sed tu id quanti æstimes, tuum judicium est. Nec tamen in hoc tibi quidquam oneris impono. Ego autem illum malè sanum semper putavi; nunc etiam impurum & sceleratum puto: nec tamen mihi inimiciorem, quàm sibi. [11] Philargyro bene: causam certè *habuisti* & veram, & bonam; relictum esse me potiùs, *quàm reliquisse*. Cùm dedissem jam literas a. d. VIII *Kalend.* [12] *quos* cum Matio pueri, & Trebatio miseram, *epistolam mihi* attulerunt hoc exemplo.

11. *Philargyro bene*] Sic omnes veteres & novi codices: quare nihil mutavimus. Quamvis alii, *de Philargyro* legant. Putamus autem de Dionysii injuriâ adhuc Ciceronem loqui. Cùm enim (ut opinor) de hac re Philargyrus sermonem haberet cum Attico, Ciceronémque fortasse accusaret, planum ei fecit Atticus rem aliter se habere, atque ille putaret. Credebat enim Philargyrus Dionysium esse relictum, & ejectum, cùm ipse potiùs improbè Ciceronem reliquisset. Ideóque dicit illum habuisse causam & veram & bonam: res enim ita se habebat. Facilè autem Ciceroni videbatur defensio sua suscipi, & ad exitum perduci posse, ut scilicet in eo negotio *nihil culpæ* admisisse probaretur. Existimamus autem *intelligi* debere, *Respondisti*, seu aliquod simile verbum. Victor. Pro *respondisti*, Bosius ex suis MSS. reponit *curasti*, quam deinde vocem in contextum Gruterus & Grævius intruserunt. Cùm huic loco non satis apta videretur, malui Victorium, Manutium, ac Lambinum sequi. Olivetus.

12. *Quos cum Matio*] Malim *Quos Matio* inductâ præpositione. Quî enim cum Matio & Trebatio miserit, qui & Trebatium neget se vidisse: & ab eo Matióque literas acceperit? Itaque puto Ciceronem ut Trebatium alloqueretur, ante congressum cum Cæsare, ad eum pueros misisse: quos ait, jam datis literis, ad VIII. Kal. rediisse: nec dubito, quin proximas superiores intelligat. Trajecta forsan dictio est, legíque oportet, *Pueri quos Matio & Trebatio miseram*. Malasp. Assentior Malaspinæ, rectè hunc locum emendanti. Grævius. Potest manere incolumi sensu præpositio *cum*. Quippe collocutus cum Cicerone Matius, se ad Trebatium retulerat: cum illo pueros miserat Cicero, qui ab utroque afferrent literas. Mongaltus.

Matius et Trebatius Ciceroni Imp. S.

Cum Capuâ exissemus, in itinere audiimus Pompeium Brundusio a. d. XVI *Kalend. April. cum omnibus copiis, quas habuerit, profectum esse: Cæsarem postero die in oppidum introisse; concionatum esse; inde Romam contendisse; velle ante Kalend. esse ad urbem, & paucos dies ibi commorari, deinde in Hispanias proficisci. Nobis non alienum visum est, quoniam de adventu Cæsaris pro certo habebamus, pueros ad te remittere, ut id tu quamprimùm scires. Mandata tua nobis curæ sunt, eáque, ut tem-*

tempus poſtularit, agemus. Trebatius Scævola [1] *facit ut antecedat. Epiſtolâ conſcriptâ, nuntiatum eſt nobis, Cæſarem a. d.* VIII. *Kalend. April. Beneventi manſurum, a. d.* VII *Capuæ, a. d.* VI *Sinueſſæ. Hoc pro certo putamus.*

1. *Facit ut antecedat*] Romana lepidáque dicendi ratio, quâ tempus actióque deſcribitur. *Facit* enim *ut antecedat*, idem valet quod, antecedit. Sic infrà, lib. XI: *Eo feci, ut celeriter eunti darem*: pro eo quod eſt, Dedi. Item Ampio Balbo, libro epiſt. ad Torquatum: *Planè ita faciunt, ut me unicè diligant*: quod eſt: Me unicè diligunt. MALASP. *Antecedat* hîc propriè accipitur, pro, prior iter ineat ad te, quàm ego, qui ſequar; ac priùs ad vos veniat, quàm ipſe Cæſar, ut tuo deſiderio cum illo loquendi ante congreſſum tuum cum Cæſare ſatisfiat. GRÆVIUS.

CICERO ATTICO SAL.

16 CUM, quod ſcriberem ad te, nihil haberem; tamen, ne quem diem intermitterem, has dedi literas. A. d. VI. Kal. Cæſarem Sinueſſæ manſurum nuntiabant. Ab eo mihi literæ redditæ ſunt a. d. VII Kal. quibus jam [1] *opes* meas, non, ut ſuperioribus literis, *opem*, expectat. Cùm ejus clementiam Corfinienſem illam per literas collaudaviſſem, reſcripſit hoc exemplo.

1. *Opes meas*] Ex ambiguo, perinde ac ſi dicat, res meas. CORRAD.

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S. D.

RECTE *auguraris de me, (bene enim tibi cognitus ſum) nihil à me abeſſe longiùs crudelitate. Atque ego cùm ex ipſa re magnam capio voluptatem: tum meum factum probari abs te, triumpho gaudio: neque illud me movet, quòd ii, qui à me dimiſſi ſunt, diſceſſiſſe dicuntur, ut mihi rurſus bellum inferrent: nihil enim malo, quàm & mei ſimilem eſſe, & illos ſui. Tu velim mihi ad urbem præſto ſis, ut tuis conſiliis, atque opibus, ut conſuevi, in omnibus rebus utar. Dolabellâ tuo nihil ſcito mihi eſſe jucundius. Hanc adeò habebo* [1] *gratiam illi: neque enim aliter facere poterit: tanta ejus humanitas, is ſenſus, ea in me eſt benevolentia.* CICE-

1. *Gratiam*] Hanc verò gratiam habebo genero tuo, quòd tecum ager, ut ad urbem mihi præſtò ſis. Neque aliter tibi ſuadere poterit. Et verò Dolabella hoc ſuaſit, & Cæſar de eo gratias illi egit. Ep. 4. lib. X. POPMA.

CICERO ATTICO SAL.

TREBATIUM v Kal. quo die has literas dedi, expectabam. 18
Ex ejus nuntio, Matiique literis meditabor, quomodo cum illo loquar. O tempus miserum! nec dubito quin à me contendat, ad urbem veniam. *Senatum* enim Kalend. velle se frequentem adesse, *etiam Formiis* proscribi jussit. Ergo ei negandum est? *Sed* [1] *quid* præripi? statim ad te perscribam omnia. *Ex illius* sermone statuam, Arpinúmne mihi eundum sit, *an quò aliò*. Volo Ciceroni meo togam puram dare. [2] Istic puto. Tu, quæso, cogita quid deinde: nam me hebetem molestiæ reddiderunt. A Curio velim scire ecquid ad te scriptum sit de Tirone. Ad me enim ipse Tiro ita scripsit, ut verear quid agat. Qui autem veniunt [3] inde, [4] id modò nuntiant. Sanè in magnis curis etiam hæc me sollicitat. In hac enim fortuna, perutilis ejus & opera, & fidelitas esset.

1. *Quid præripi*] Scilicet, necesse est: statim ut cum eo locutus ero, perscribam quæcunque fecero. Non oportet hæc anticipare, & antè, quàm gesta sint, velle explicare. Eodem hoc verbo, eodem significatu utitur primâ sequentis libri epistolâ: *Nisi si tu aliter censeas, & hinc abero, & filii: sed alterum mihi est certius, nec præripiam tamen: expectabo tuum consilium.* VICTORIUS. Faernus ex corruptâ scripturâ *præcipit*, quæ est in libris manuscriptis, primus *præcipio* legendum conjecit. URSINUS. Lege: *Sed quid præripis?* hoc sensu: sed quid anticipas & ante tempus quid aves ista scire, quæ posteaquàm convenero Cæsarem, ad te perscribam? TURNEB. *Adverss.* lib. XXI. Mihi Faerni conjectura maximè probatur. Nam & Balliol. & Helmst. *quid præcipit* scribunt. Hinc nihil faciliùs, nihil ad hanc sententiam accommodatiùs fingi potest, quàm *quid præcipio?* GRÆVIUS.

2. *Istic puto*] Romæ. CORRADUS.

3. *Inde*] Patris. IDEM.

4. *Id modò nuntiant. Sanè*] Putamus ita legi posse: *id modò nuntiant sanum*: hoc est, nuntiant illi quidem sanum: sed nihil addunt, unde probent, id verum esse. IDEM. Cæteri nescio quid nugarum. Grævio probabilis videtur Corradi conjectura: sed Victorii tamen retinenda lectio, donec è Mss. verior eruatur. OLIVET.

CICERO ATTICO SAL.

UTRUMQUE ex tuo consilio: nam & [1] oratio fuit ea nostra, ut bene potiùs ille de nobis existimaret, quàm gratias ageret: & in eo mansimus, ne ad urbem. Illa fefellerunt, 19

1. *Oratio*] Cum Cæsare. MANUTIUS.

facilem quòd putaramus. Nihil vidi minùs. Damnari se nostro judicio, tardiores fore reliquos, si nos non venerimus, dicere. Ego, dissimilem illorum esse causam. Cùm multa; Veni igitur, & age de pace. Meóne, inquam, arbitratu? An tibi, inquit, ego præscribam? Sic, inquam, agam: Senatui non placere in Hispanias iri, nec exercitus in Græciam transportari; multáque, inquam, de Cnæo deplorabo. Tum ille, Ego verò ista dici nolo. Ita putabam, *inquam: sed ego eò nolo adesse, quòd aut sic mihi dicendum est, multáque, quæ nullo modo possem silere, si adessem, aut non veniendum. Summa fuit*, ut ille quasi [2] exitum quærens, [3] ut deliberarem. *Non fuit negandum.* Ita discessimus. Credo igitur hunc me non amare. At ego me amavi; quod mihi jam pridem usu non venit. Reliqua, ô dii, qui comitatus! quæ, ut tu soles dicere, [4] *νεκύα*! in qua erat [5] Eros Celeris. O [6] rem perditam! ô copias desperatas! Quid, quòd Servii filius? quòd Titinii? quot in his castris [7] fuerunt, quibus Pompeius circumsideretur? sex legiones. [8] Multùm vigilat, audet: nullum video finem mali. Nunc certè promenda tibi sunt consilia. Hoc fuerat [9] extremum. *Illa* tamen [10] *κατακλεὶς* illius est odiosa, quam penè præterii; *Si sibi consiliis nostris uti non liceret, usurum, quorum posset, ad omniáque esse descensurum.* [11] Vidisti igitur virum? ut scripseras. Ingemuisti? certè. Cedo reliqua. Quid? continuò ipse in Pedanum, ego Arpinum. Inde expecto quidem [12] *λαλαγεῦσαν* illam tuam.

2. *Exitum*] Sermonis. IDEM.

3. *Ut deliberarem*] Subaudi, diceret. ID.

4. *Νεκύα*] *Funus*. Vide ep. 12. huj. libri.

5. *Eros Celeris*] Ita dictum est, ut Davus Chremetis. Hìc enim subintelligitur, libertus, aut, servus. Fuerat enim Eros quidam L. Metelli Celeris libertus. LAMBIN. Fortè Cicero scripsit, in quo erat *ἔρος scelerum*, desiderium, cupiditas turpiter faciendi. J. F. GRONOVIUS.

6. *Rem perditam*] Et perdita Cæsaris causa, & copiæ ejusmodi, ut sperare nihil possis. MANUTIUS.

7. *Fuerunt*] Quia Brundusio redibant. Et cum admiratione protulit: quasi vix credibile videatur, tot homines convenisse ad Cn. Pompeium circumsidendum. IDEM.

8. *Multùm*] Hoc est, acerrimus est Cæsar & audacissimus. GRÆVIUS.

9. *Extremum*] Extremum vocat, postrema verba quæ Cæsar ipsi dixerat, ut scilicet deliberaret. BOSIUS.

10. *Κατακλεὶς*] Clausula, conclusio.

11. *Vidisti*] Sermocinatio brevis. Quærit Atticus, *Vidisti igitur virum?* respondet Cicero, *Ut scripseras*, puta cum auctoritate quasi dominum se gerentem. Rursus Atticus, *Ingemuisti?* Cicero affirmat, *Certè*. Demum Atticus, *Cedo reliqua*: Cicero, *Quid?* continuò ipse in Pedanum, scilicet agrum vel prædium in regione Pedanâ, quæ erat inter Tibur & Præneste. POPMA.

12. *Λαλαγεῦσαν*] *Garrientem*, supple hirundinem. Suaserat Atticus Ciceroni ne præma-

tuam. Tu (malum) inquies, [13] actum ne agas. Etiam [14] illum ipsum, quem sequimur, multa fefellerunt. Sed ego tuas literas expecto. Nihil est enim jam, ut antea, videamus hoc quorsum evadat. Extremum fuit de congressu nostro: quo quidem non dubito quin istum offenderim. Eo maturiùs agendum est. Amabo te epistolam, & [15] πολιτικὴν. Valde tuas literas nunc expecto.

prærnaturè mari se committeret, sed ὄρνιθα λαλαγεῦσαν, id est, χελιδόνα expectaret: quibus verbis indicabat ante ver adultum navigandum non esse ad Pompeium. Bosius.

13. *Actum ne agas*] Actum agere apud hunc auctorem est eâ de re faciendâ cogitare, quam anteà factam oportuit, & cujus gerendæ tempus jam præteriit. Idem auctor in Lælio: *Præposteris enim utimur consiliis, & acta agimus, quod vetamur proverbio.* Et suprà hoc ipso libro, ep. 4. *acta ne agamus.* Sensus ergo horum verborum est, Ne ampliùs cogites de navigatione ad Pompeium, cujus instituendæ tempus elapsum est. Oportuit enim cum ipso Pompeio navigare. Bosius.

14. *Illum ipsum*] Respondens Attici verbis, Quid inde? inquit Cicero. Si lapsus sum, quòd non antè navigarim, lapsus quoque sæpe est & quidem gravissimè ipse Pompeius, urbem scilicet & Italiam relinquens. Grævius.

15. Πολιτικὴν] *Quæ sit viri Reipublicæ periti.* Supple, scribas.

Cicero Attico Sal.

EGo meo Ciceroni, quoniam Româ caremus, Arpini potissimùm togam puram dedi: idque municipibus nostris fuit gratum. Etsi omnes, & illos, & quà iter feci, mœstos afflictósque vidi: tam tristis & tam atrox est [1] ἀναθεώρησις hujus ingentis mali. Delectus habentur: in hiberna deducuntur. Ea, quæ etiam cùm à bonis viris, cùm justo in bello, cùm modestè fiunt, tamen ipsa per se molesta sunt, quàm censes acerba nunc esse, cùm à perditis in civili nefario bello petulantissimè fiant? Cave autem putes, quemquam hominem in Italia turpem esse, qui hinc absit. Vidi ipse Formiis universos: neque mehercule unquam homines putavi; & nôram omnes; sed nunquam uno loco videram. Pergamus igitur quò placet, & nostra omnia relinquamus. Proficiscamur ad eum, cui gratior noster adventus erit, [2] quàm si unà fuissemus. Tum enim eramus 19

1. Ἀναθεώρησις] Conspectus.

2. *Quam si unà fuissemus*] Scribendum: *quàm si unà fugissemus.* Qui libentiùs me visurus est nunc ad se venientem, quàm si semper à primo ei adhæsissem, simulque ab urbe & ex Italiâ aufugissem. J. F. Gronov.

in maxima ſpe: nunc, ego quidem, in nulla: nec, præter me quiſquam Italiâ ceſſit, niſi qui hunc inimicum ſibi putaret. Nec mehercule hoc facio Reipublicæ causâ, quam funditus deletam puto: ſed ne quis me putet ingratum in eum, qui me levavit iis incommodis, quibus idem affecerat: & ſimul quòd ea, quæ fiunt, aut quæ certè futura ſunt, videre non poſſum. Etiam equidem ſenatus-conſulta facta quædam jam puto; utinam in [3] Volcatii ſententiam. Sed quid refert? eſt enim una ſententia omnium. Sed erit [4] injuſtiſſimus Servius, qui filium miſit ad [5] effligendum Cn. Pompeium, aut certè capiendum, cum Pontio Titiniano. Etſi hic quidem timoris causâ; [6] ille verò? Sed ſtomachari deſinamus, & aliquando [7] ſententiam, ut nihil novi, niſi id, quòd minimum vellem ſpiritum reliquum eſſe. Nos, quoniam ſuperum mare obſidetur, infero navigabimus; &, ſi Puteolis erit difficile, Crotonem petemus, aut Thurios; & boni cives, amantes patriæ, mare [8] infeſtum habebimus. Aliam rationem hujus belli gerendi nullam video. In Ægyptum nos abdimus.

3. *Volcatii*] Fortaſſis L. Volcatius Tullus Conſularis ſententiam dixerat, Ut de pace ageretur. Sed quid refert, inquit, an de pace agatur? cùm ſit una ſententia omnium ut Pompeium & rempublicam opprimant, Cæſarem defendant & extollant. POPMA.

4. *Injuſtiſſimus*] Totus à ratione averſus, minimè juſtam in partem propenſus. Pacem, inquit, in ſenatu Ser. Sulpicius diſſuadebit, quia ſcit Pompeium amicum ſibi nunquam fore, quoniam filium Brunduſium miſit ad eum affligendum. MANUTIUS.

5. *Effligendum*] Victoriana editio anni 1571. ſic habet: ſic & Malaſpina libros ſuos teſtatur habere ad unum omnes. Quare non erat cur vocem, quæ Plauto familiaris eſt, hîc non reciperent nonnulli. *Effligere*, inquit Grævius, eſt perdere. Verbum iſtud Erneſtus monuit non eſſe apud Nizolium. OLIVETUS.

6. *Ille verò*] Ἀποσιώπησις, quaſi dicat, Servius verò cupiditatis, certè mali alicujus causâ. CORRAD.

7. *Sententiam*] Subintellige, dicamus. *Ut nihil novi*: dicamus. *Quod minimum*: hoc eſt velle me minimum mihi ſpiritum reliquum eſſe. Nam, ne quis, *Quod*, inuſitatè dictum hoc modo putet; exempla aliquot afferam ejuſdem Ciceronis, ut dubitatio tollatur. Epiſtolâ 4. lib. X. *Cùm ſcripſiſſet*, inquit, *quòd me cuperet ad urbem venire*. Et lib. II. de Off. (cap. 20.) *Videndum illud item, quòd ſi opulentum, fortunatúmque defenderis, in illo uno, aut fortè in liberis ejus maneat gratia*. MANUTIUS. Pulchrè hunc locum videtur reſtituiſſe Gronovius ὁ πάνυ, quem legendum eſſe ſuadet: *ſtomachari deſinamus, & aliquando ſentiamus nihil nobis niſi (id quod minimè vellem) ſpiritum reliquum eſſe*. Hoc eſt, intelligamus tandem & profiteamur, nihil nobis ſupereſſe præter vitam, quâ ipſâ etiam ut careamus optandum erat. Omnia alia & ornamenta & inſtrumenta amiſimus, quid igitur ſtomachamur? Vana eſt fine viribus ira. GRÆVIUS.

8. *Infeſtum habebimus*] Infeſtum reddemus. Eſt autem ſententia, Pompeium claſſem parare ad intercludendos Italiæ commeatus, id eſt ad patriam fame necandam: ad hunc ſe iturum. Epiſt. 8. Et cum iracundâ ironiâ, Boni cives, amantes patriæ, dixit. MANUTIUS.

dimus. Exercitu pares esse non possumus. Pacis fides nulla est. Sed hæc satis deplorata sunt. Tu velim literas Cephalioni des de omnibus rebus actis; denique etiam de sermonibus hominum; nisi planè obmutuerunt. Ego tuis consiliis usus sum, maximéque quòd gravitatem in congressu nostro tenui, quam debui; & ad urbem ut non accederem, perseveravi. Quod superest, scribe, quæso quàm accuratissimè (jam enim extrema sunt) quid placeat, quid censeas: etsi jam nulla dubitatio est. Tamen si quid, vel potius quidquid veniet in mentem, scribas velim.

EPISTOLARUM AD ATTICUM

LIBER X.

CICERO ATTICO SAL.

TERTIO Nonas cùm in Laterium fratris veni-I.
issem, accepi literas, & paulum respiravi: quod post has ruinas mihi non acciderat. Per enim magni æstimo, tibi firmitudinem animi nostri, & factum nostrum probari. [1] Sexto enim nostro quod scribis probari, ita lætor, ut me quasi patris ejus, cui semper uni plurimum tribui, judicio comprobari putem: qui mihi, quod sæpe soleo recordari, dixit olim, [2] Nonis illis, illis Decembribus, cùm ego, Sexte, quidnam ergo?

Mi

1. *Sexto*] Peduceo. MANUTIUS. 2. *Nonis Dec.*] Anno U. C. 690.

[3] Μὴ μὰν, inquit ille, ἀσπουδεῖ γε καὶ ἀκλειῶς ἀπολοίμην, Ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι, καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.

Ejus igitur mihi vivit auctoritas; & ſimillimus ejus filius eodem eſt apud me pondere, quo fuit ille: quem ſalvere velim jubeas plurimum. Tu tuum conſilium etſi non in longinquum tempus differs, (jam enim [4] *illum emptum pacificatorem* peroraſſe puto; jam actum aliquid *eſſe in conſeſſu* Senatorum; [5] Senatum enim non puto) tamen ſuſpenſum me *inde* tenes, ſed eo minùs, quòd non dubito, quid nobis agendum *putes*. Quid enim [6] Flavio legionem & Siciliam dari ſcribas, & *id jam fieri?* quæ tu ſcelera partim parari, & jam cogitari, partim ex tempore futura cenſes? Ego verò Solonis, popularis tui, & ut puto, etiam [7] mei, [8] legem negligam, qui capite ſanxit, ſi qui in ſeditione non alterius utrius partis fuiſſet; niſi tu aliter cenſes; & hinc abero, & filii. Sed alterum mihi eſt certius: nec præripiam tamen; expectabo tuum conſilium, & eas literas, niſi alias jam dediſti, quas ſcripſi ut Cephalioni dares. Quod ſcribis, non quò alicunde audieris, ſed te ipſum putare, me [9] attractum iri, ſi de pace agatur: mihi omnino non *venit* in mentem, quæ poſſit actio eſſe de pace, cùm illi certiſſimum ſit, ſi poſſit, exſpoliare exercitu & provinciâ Pompeium: niſi fortè iſte

3. Μὴ μὰν ἀσπουδεῖ] Ne ignaviter & inglorie peream: ſed magno aliquo facinore edito, quod audiatur à poſteris. *Iliad.* X. 304.

4. *Illum emptum pacificatorem*] A Cæſare corruptum. *Pacificatorem*, agentem de pace Volcatium, ep. 22. lib. IX. vel potiùs Serv. Sulpitium, ep. 1. lib. IV. Fam. & ep. 6. lib. XVI. Corr. Curionem, ut opinor, indicat, *qui primò*, inquit Paterculus, *pro Pompeii partibus*, id eſt, *ut tunc habebatur, pro Republicâ: mox ſimulatione contra Pompeium & Cæſarem, ſed animo pro Cæſare ſtetit; id gratis, an accepto centies H-S. fecerit, ut accepimus, in medio relinquimus.* Bosius.

5. *Senatum*] Negat Cicero conſeſſum illum Senatorum Senatum eſſe, vel quòd legitimus non aderat Senatorum numerus, vel quòd ibi liberè loqui nemo poterat. Idem.

6. *Flavio*] Quorſum enim tu ſcribas Flavio legionem & Siciliam dari? niſi ut indices intercluſum iri exitus Italiæ, ideò maturandum eſſe diſceſſum noſtrum? Idem.

7. *Mei*] Quia migrare Athenas cogito. Man. Lege, *jamjam mei*. J. F. Gron.

8. *Legem*] Vide Gell. Noct. Att. II. 12.

9. *Attractum*] Romam.

10. *Summarius*] Emptus pacificator. Mallem enim, *Nummarius*. Ut *Nummarii judices*, pretio corrupti, ep. 14. lib. I. Et placet εἰρωνικῶς dictum eſſe, *Niſi forte*: quia ſcit Cæſari perſuaderi non poſſe, ut quieſcat. Manutius. Nos, *ſummœrius*. Summœrium vocat, quem modò appellarat emptum pacificatorem, diverſâ tamen ratione. Hoc enim nomine notavit Curionis impudicitiam, & turpe corporis obſequium, ut illo altero ſordes, & avaritiam. Significat ergo ſummœrius publicum proſtibulum, cujuſmodi erant meretrices, quæ ſub murorum fornicibus proſtabant, unde & ſummœnianæ dicebantur. Martialis

iſte [10] ſummarius ei poteſt perſuadere, ut, dum oratores eant, & redeant, quieſcat. Nihil video quod ſperem, aut quod jam putem fieri poſſe; ſed tamen hoc ipſum eſt unum [11] τῶν πολιτικωτάτων σκεμμάτων, *Veniendúmne ſit in conſilium tyranni, ſi is aliqua de re bona deliberaturus ſit.* Quare ſi quid ejuſmodi evenerit ut arceſſamur: (quod equidem non curo: quid enim eſſem de pace dicturus, dixi; *ipſe valde repudiavit*) ſed tamen ſi quid acciderit, *quid* cenſeas mihi faciendum utique ſcribito. *Nihil enim mihi adhuc accidit*, quod majoris conſilii eſſet. *Trebatii, boni viri* & civis, verbis te gaudeo delectatum; tuáque iſta crebra [12] ἐκφώνησις, ὑπέρευ, me ſola adhuc delectavit. Literas tuas vehementer expecto, quas quidem credo jam datas eſſe. [13] Tu cum Sexto ſervaſti gravitatem eandem, quam mihi præcipis. [14] Celer tuus diſertus magis eſt, quàm ſapiens. [15] De juvenibus quæ ex Tullia audiſti, vera ſunt. M. Antonii [16] iſtud, quod ſcribis, non mihi videtur tam re eſſe triſte quàm verbo. Hæc eſt [17] ἄση, in qua nunc ſumus, mortis inſtar. Aut enim mihi liberè inter malos [18] πολίτευτέον fuit, aut vel periculosè cum bonis. Aut nos temeritatem bonorum ſequamur: aut audaciam improborum inſectemur. Utrumque periculoſum eſt. At hoc quod agimus, [19] nec turpe, nec tamen tutum. [20] Iſtum,

lis libro III. *Summœnianas cœnet inter uxores.* Itaque ſummœrius eſt ſummœnianus. Nam muri, ſive, ut veteres loquebantur, mœri, ſunt mœnia. Bosius. Placebat J. F. Gronovio *Submarius.* Hæc illius verba ſunt in *lect. Plaut.* ad Pſeudolum §. x. *Subballio*, quaſi minor Ballio, inferior, vel alter Ballio. Compoſitio ideò notanda, quia in ea eleganter ludunt veteres. Nam ita Cicero *Submarium* dixit, qui eſt alter Marius crudelitate & imperii Cupidine, *ad Att.* x. 1. Ita *Subneronem* vocat Domitianum Tertullianus.

11. Τῶν πολιτικωτάτων] *Propoſitorum, quæ ad Rempublicam pertinent.* Locum hunc totum ita emendabat Muretus, Var. Lect. X. 12. Et commodè quidem. Olivetus.

12. Ἐκφώνησις] *Exclamatio, Egregiè.*

13. *Tu cum Sexto*] Tu & Sextus Peduceus ſervaſtis, &c. Corrad. Animadvertit Mongaltus, quod alii prætermiſere, ea quæ conſequuntur, ſcripta fuiſſe poſt acceptas Attici literas, quas Cicero *vehementer* expectabat, & credebat *jam datas eſſe.* Et ſanè cùm hactenus timuerit ne attraheretur Romam, & amici conſilium expoſceret, quo uteretur, ſi quid eveniret ejuſmodi: deinceps ita ſcribit, ut qui intellexerit ſe accitum non iri, neque *habeat neceſſe ſcribere, aut etiam cogitare quid ſit facturus.* Itaque ex duabus epiſtolis unam librarii fecerunt. Olivet.

14. *Celer*] Q. Celer, de quo aliàs.

15. *De juvenibus*] De Ciceronibus. Man.

16. *Iſtud*] Iſtud quid ſit, neſciunt interpretes, & mendam in *M. Antonii* voce ſuſpicantur.

17. Ἄση] *Anxietas.* Et hoc reſtituit Muretus, quem vide iterum *Var. Lect.* X. 12.

18. Πολιτευτέον] In Republ. verſandum.

19. *Nec turpe:*] Quippe cùm probetur etiam Sexto. Ep. 6. lib. IX. Corradus. Rectiùs legitur *& turpe.* Dicis, Attice; utrum-

qui filium Brunduſium miſit, de pace (idem ſentio quod tu; ſimulationem eſſe apertam, parari autem bellum acerrimè) [21] me legatum iri non arbitror; cujus adhuc, ut optavi, mentio facta nulla ſit. Eo minùs habeo neceſſe ſcribere, aut etiam cogitare quid ſim facturus, ſi acciderit ut leger.

utrumque ſuperiorum periculoſum eſſe? At hoc quod ago, nempe, ut abſim à bonis, & hîc maneam non liber, ſed ſervus malorum, id eſt reverâ turpe, nec tamen tutum ob duas cauſas, nec enim diù ſervitutem illam ferre potero, & ſic eos irritabo in cædem mei, & neſcimus an Reipublicæ fortuna reſpiciat olim bonos, & ſic victis malis ego quoque pro hoſte habear. J. F. GRONOVIUS.

20. *Iſtum*] Fortè L. Cornelium Balbum, qui filium Brunduſium miſerat. MANUTIUS. Volunt Corradus & Popma deſignari Ser. Sulpitium.

21. *Me*] *Non me, ſed iſtum* legatum iri arbitror. MANUTIUS.

CICERO ATTICO SAL.

2 EGo cùm accepiſſem tuas literas Nonis April. quas Cephalio attulerat, eſſémque Minturnis poſtridie manſurus, & inde protinus; ſuſtinui me in Arcano fratris, ut, dum aliquid certius afferretur, occultiore in loco eſſemus, agerentúrque nihilo minùs, quæ ſine nobis agi poſſunt. [1] Αὐλαγεῦσα jam adeſt, & animus ardet; [2] nec eſt quicquam quò, & quà: ſed hæc noſtra erit cura, & [3] peritorum. Tu tamen, quod poteris, ut adhuc feciſti, nos conſiliis juvabis. Res ſunt inexplicabiles. Fortunæ ſunt committenda omnia. Sine ſpe conamur ullâ: ſi melius quid acciderit, mirabimur. Dionyſium nolim ad me profectum: de quo ad me Tullia mea ſcripſit: ſed & tempus alienum eſt; & homini non amico noſtra incommoda, tanta præſertim, ſpectaculo eſſe nollem: cui te meo nomine inimicum eſſe nolo.

CICE-

1. Αὐλαγεῦσα] *Garrula*, hirundo.

2. *Nec eſt quicquam*] Nec videmus, aut quæ loca petamus, aut qua viâ. MAN.

3. *Peritorum*] Ut nautarum. CORRAD.

Cicero Attico Sal.

Cum, quod scriberem, planè nihil haberem; hæc autem reliqua essent, quæ scire cuperem; [1] profectúsne esset? quo in statu urbem reliquisset; in ipsa Italia quem cuique regioni, aut negotio præfecisset; ecqui essent ad Pompeium & ad Consules ex *senatus-consulto* de pace legati; [2] cùm igitur hæc scire, deditâ *operâ has* ad te literas misi. Feceris igitur commodè, *mihique* gratum, si me de his rebus, & si quid erit *aliud quod scire* opus sit, feceris certiorem. Ego in Arcano opperior, dum ista cognosco. A. d. VII Id. alteram tibi eodem die hanc epistolam dictavi; & pridie dederam meâ manu longiorem. Visum te aiunt [3] in regia; nec reprehendo: quippe cùm ipse istam reprehensionem non fugerim. Sed expecto tuas literas: neque jam sanè video quid expectem: sed tamen etiam si nihil erit, id ipsum ad me velim scribas. Cæsar mihi ignoscit per literas, quòd [4] non venerim; seséque in optimam partem id accipere dicit. Facilè patior quod scribit, secum [5] Tullum & Servium questos esse, quia non idem sibi, quod mihi, remisissent. Homines ridiculos, qui cùm [6] filios misissent ad Cn. Pompeium circumsidendum, ipsi in Senatum venire dubitarent. Sed tamen exemplum misi ad te Cæsaris literarum.

1. *Profectúsne*] Cæsar in Hispanias, ut constituerat. Ep. 18. lib. IX. Corrad.

2. *Cùm igitur hæc scire*] Repetendum est verbum, *cuperem*, è superioribus. Bosius. Muretus malebat, *ut igitur hæc scirem*.

3. *In regiâ*] Visus es in regiâ, publico loco, cùm Cæsar urbem teneret. Nec reprehendo: quoniam ipse non veritus istam reprehensionem in publicum quoque prodivi. Reprehensio autem ista erat, quòd qui in illo tumultu armorum se in publico conspiciendos præbebant, hi non dolere rempublicam & libertatem oppressam viderentur, id quod Pompeiani calumniabantur. Regia fuit fanum in quo sacerdotes & pontifices convocati conveniebant, & Rex sacrificulus solitus sacra facere. Varro, Festus, &c. Popma.

4. *Non venerim*] In senatum.

5. *Tullum & Servium*] L. Volcatium Tullum, & Ser. Sulpitium.

6. *Filios misissent*] Servius certè quidem. Ep. 21. & ult. lib. IX. Corrad.

CICERO ATTICO SAL.

4 MULTAS à te accepi epistolas eodem die, omnes diligenter scriptas: eam verò, quæ voluminis instar erat, sæpe legendam, sicuti facio: in qua non frustrà laborem suscepisti: mihi quidem pergratum feciſti. Quare ut id quoad licebit, id est, quoad scies ubi simus, quàm sæpissime facias, te vehementer rogo. At deplorandi quidem, quod quotidie facimus, sit jam nobis aut finis omnino, si potest, aut moderatio quædam, quod profectò potest. Non enim jam quam dignitatem, quos honores, quem vitæ statum amiserim cogito, sed quid consecutus sim, quid præstiterim, qua in laude vixerim: his denique in malis, quid interſit inter me & istos, [1] quos propter omnia amisimus. Hi sunt qui, nisi me civitate expulissent, obtinere se non posse putaverunt licentiam cupiditatum suarum: quorum societatis & sceleratæ consensionis fides quò eruperit, vides. Alter ardet furore & scelere, nec remittit aliquid, sed in dies ingravescit: modò Italiâ expulit: nunc [2] alia ex parte persequi, ex alia provinciâ spoliare conatur: nec jam recusat, sed quodam modo postulat, ut, quemadmodum est, sic etiam appelletur tyrannus. Alter, is qui nos sibi quondam ad pedes stratos ne sublevabat quidem, qui se nihil contra hujus voluntatem aiebat facere posse, elapsus è soceri manibus ac ferro, bellum terrâ & mari comparat, non injustum ille quidem, sed cùm pium, tum etiam necessarium, suis tamen civibus exitiabile, nisi vicerit; calamitosum etiam, si vicerit. Horum ego summorum imperatorum non modò res gestas non antepono meis, sed ne fortunam quidem ipsam, quâ illi florentissimâ, nos duriore conflictati videmur. Quis enim potest, aut desertâ per se patriâ, aut oppressâ beatus esse? &, si, ut nos à te admonemur,

1. *Quos propter*] Ordo est, *propter quos.*

2. *Alia ex parte*] Conatur & in Græciam persequi, & ei provinciam Hispaniam eripere. MANUTIUS.

3. *Divinè*] Hoc est, quicquid animo prospexi futurum, id accidisse. *Divini* sunt vates, futura prædicentes. Hinc *scire divinitùs* est futura prædicere apud Plautum in Curculione. GRÆVIUS.

4. *Quam ego* XIV. *annis*] Quot inter meum, & præsentem consulatum numerantur. IDEM. Vide de hac futurâ tempestate ep. 3. lib. IV. Fam.

5. *Non tam, quia majore pietate est*] Locus

mur, rectè in illis libris diximus, nihil esse bonum, nisi quod honestum; nihil malum, nisi quod turpe sit; certè uterque istorum est miserrimus; quorum utrique semper patriæ salus, & dignitas posterior suâ dominatione, & domesticis commodis fuit. Præclarâ igitur conscientiâ sustentor, cùm cogito me de Republica aut meruisse optimè, cùm potuerim: aut certè nunquam, nisi [3] divinè cogitasse: eáque ipsâ tempestate eversam esse Rempublicam, [4] quam ego XIV annis antè prospexerim. Hac igitur conscientiâ comite proficiscar, magno equidem cum dolore, nec tam id propter me, aut propter fratrem meum, quorum ut ut jam acta ætas; quàm propter pueros, quibus interdum videmur præstare etiam Rempublicam debuisse: quorum quidem alter, [5] non tam quia majore pietate est, me mirabiliter excruciat; [6] alter (ô rem miseram! nihil enim mihi accidit in omni vita acerbius) indulgentiâ videlicet nostrâ depravatus eò progressus est, quò non audeo dicere. Et expecto tuas literas; scripsisti enim te scripturum esse plurima, cùm ipsum vidisses. Omne meum obsequium in illum fuit cum multa severitate: neque unum ejus, nec parvum, sed multa magna delicta compressi. Patris autem lenitas amanda potiùs ab illo, quàm tam crudeliter negligenda. Nam literas ejus ad Cæsarem missas ita graviter tulimus, ut te quidem celaremus; sed [7] ipsius videmus vitam insuavem reddidisse. Hoc verò ejus iter, simulatióque [8] pietatis qualis fuerit, non audeo dicere. Tantùm scio post Hirtium conventum, arcessitum ab Cæsare: cum eo de meo animo ab suis rationibus alienissimo, & consilio relinquendi Italiam. Et hæc ipsa [9] timidè. Sed [10] nulla nostra culpa est: natura metuenda est. Hæc Curionem, hæc Hortensii filium, non patrum culpa corrupit. Jacet in mœrore meus frater, neque tam de sua vita, quàm de mea metuit. Huic tu, huic tu malo affer

Locus aut mutilus est, deéstque quippiam tale *Quia filius est, quàm*, &c. aut corruptus; próque *Non tam*, propensior sum in eam sententiam, ut *Etiam* emendetur. Malaspina. Priorem illius conjecturam recepit Lambinus.

6. *Alter*] Q. filius, Corrad.

7. *Ipsius*] Q. fratris. Mongaltus.

8. *Pietatis*] Quia simulavit ideò se ire, ut Cæsari ostenderet, nos optimo in illum esse animo: quod contra fecit. Manut.

9. *Timidè*] Ad te scribo: quia scio tibi dolorem allatura. Idem.

10. *Nulla nostra culpa*] Non in educatione vitium fuit, sed in naturâ. Idem.

consolationes, si ullas potes: maximè quidem illam velim; ea, quæ ad nos delata sint, aut falsa esse, aut minora. Quæ si vera sint; quid futurum sit in hac vitâ & fugâ, [11] nescio. Nam [12] si haberemus Rempublicam, consilium mihi non deesset nec ad severitatem, nec ad indulgentiam. Hæc, sive iracundiâ, sive dolore, sive metu permotus, graviùs scripsi, quàm aut tuus in illum amor, aut meus postulabat. Si vera sunt, [13] ignoscès: si falsa, me libente eripies mihi hunc errorem: quoquo modo verò se res habeat, nihil assignabis nec patruo, nec patri.

Cùm hæc scripsissem, à Curione mihi nuntiatum est, [14] eum ad me venire. Venerat enim is in Cumanum vesperi pridie: id est, Idibus. Si quid ejus igitur sermo ejusmodi attulerit, quod ad te scribendum sit; id in literis adjungam. Præteriit villam meam Curio, jussitque mihi nuntiari mox se venturum: concurritque Puteolos, ut ibi concionaretur. Concionatus est, rediit, fuit ad me sanè diù. O rem fœdam! nosti hominem: nihil occultavit; in primis nihil esse certius, quàm ut omnes, qui lege Pompeia condemnati essent, restituerentur; itaque se in Sicilia eorum operâ usurum. De Hispaniis non dubitabat, quin Cæsaris essent: inde ipsum cum exercitu, ubicunque Pompeius esset: ejus interitu finem belli fore: [15] propiùs factum esse nihil: eum planè iracundiâ elatum voluisse occidi Metellum Tribunum plebis: quod si esset factum, cædem magnam futuram fuisse: permultos hortatores esse cædis; ipsum autem non voluntate, aut naturâ non esse crudelem, sed quòd putaret popularem

11. *Nescio*] Vereor, ne Cæsar, cùm nostrum consilium cognoverit, nos observari, & fugientes retrahi jubeat. IDEM.

12. *Si haberemus &c.*] Jacente republicâ nihil audeo contra pravam hujus naturam; ne videar adversari, non quia depravatus pessimè de nobis mereatur, sed quia pro Cæsare faciat. Quòd si esset aliqua Resp. aut illum severitate reprimerem: aut, abjectâ de illo prorsùs omni curâ, permitterem, ut ageret & suo arbitratu, & suo periculo quod vellet. IDEM.

13. *Ignoscès*] Quia scripsi, quæ tibi scio fore acerbissima. IDEM.

14. *Eum*] Ipsum Curionem. IDEM.

15. *Propiùs factum esse nihil*] Quàm ut L. Metellus occideretur. Hæc quatuor verba non opinor suo loco posita, sed collocanda post, *Tribunum plebis*. IDEM. Muretus sic repurgabat hunc locum: *Propiùs factum esse nihil, quàm Cæsarem iracundiâ elatum jussisse occidi Metellum.*

16. *De ærario*] Quia, cùm ærarii claves non invenirentur, refractis foribus publicas pecunias abstuliisset. Plutarchus, & infrà ep. 7. MANUTIUS.

17. *Quod exemplum*] Quod simile exemplum, quid tale unquam fuerit visum aut auditum in Republicâ Romanâ, quale modò Cæsar in se admisit, cùm effregit ærarium solus sine auctoritate senatûs, &

pularem esse clementiam: quòd si populi studium amisisset, crudelem fore: eúmque perturbatum, quòd intelligeret se apud ipsam plebem offendisse [16] de ærario: itaque ei cùm certissimum fuisset ante quàm proficisceretur concionem habere, ausum non esse, vehementérque animo perturbato profectum. Cùm autem ex eo quærerem, quid videret? [17] quod exemplum? quam Rempublicam? planè fatebatur nullam spem reliquam: Pompeii classem timebat: quæ si esset, se de Sicilia abiturum. Quid isti, inquam, sex tui fasces? si ab Senatu, cur laureati? si ab ipso, cur sex? [18] Cupivi, inquit, ex senatus-consulto surrepto: nam aliter non poterat. At ille impendio nunc magis odit Senatum: à me, inquit, omnia proficiscentur. Sex autem, quia [19] duodecim nolui: nam licebat. Tum ego, Quàm vellem, inquam, [20] petiisse ab eo, quod audio [21] Philippum impetrasse: sed veritus sum, quia ille à me nihil impetrabat. Libenter, inquit, tibi concessisset. Verùm puta te impetrasse. Ego enim ad eum scribam, ut tu ipse voles, de ea re nos inter nos locutos. Quid autem illius interest, quoniam in Senatum non venis, ubi sis? quin nunc ipsum minimè offendisses [22] ejus causâ, si in Italia non fuisses. Ad quæ ego, me recessum & solitudinem quærere, maximè quòd lictores haberem. Laudavit consilium. Quid ergo, inquam? nam mihi cursus in Græciam per tuam provinciam est: quoniam ad mare superum milites sunt. Quid mihi, inquit, optatius? Hoc loco multa perliberaliter. Ergo hoc quidem [23] est verum profectò, ut non modò tutò, verùm etiam palàm

& populi jussu, contra intercessionem Tribuni plebis. Grævius.

18. *Cupivi*] Egi cum Cæsare de Senatus-consulto ab amicis & familiaribus occultè faciendo, quo mihi Siciliam provinciam cum imperio, fascibúsque datam constaret: at ille, qui nunc senatui maximè est infensus, ita respondit: *Senatum contemne; à me omnia proficiscentur.* Man.

19. *Duodecim*] Quibus proconsules utebantur. *Licebat*, per Cæsarem, qui mihi omnia concediisset. Idem.

20. *Petiisse*] Ut ubivis esse possem. Id.

21. *Philippum*] Qui Atiam, Juliâ Cæsaris sorore natam, habebat in matrimonio, post Octavii prioris viri obitum. Vitricus igitur Octavii, qui pòst Augustus. Idem.

22. *Ejus causâ*] Subscribo sententiæ magni Doctoris mei J. Fr. Gronovii, qui sollertissimè perspexit scribendum esse: *quin nunc ipsum minimè offendisses ejus causam*, hoc est, non visus fuisses malè judicare de ejus causâ & partibus. Sic *offendere existimationem* dixit pro Plancio, cap. 2. Grævius.

23. *Est verum profectò*] Mallem, *Est profectum*, hoc quidem sermone, quem cum Curione habui. Primùm enim, ex *Profectum* factum suspicor, *Profectò*, deinde ad *Profectò* additum ex ingenio *Verum*. Manutius.

palàm navigaremus. Reliqua in posterum diem *distulit*: ex quibus scribam ad te, si quid erit epistolâ dignum. *Sunt* autem quæ præterii, interregnúmne esset expectaturus; [24] an... Quo modo [25] dixerit ad se ille quidem deferri Consulatum, sed se nolle in proximum annum. Et alia sunt, quæ exquiram. [26] Jurabat ad summam, quod *nullo negotio faceret*, [27] amicissimum mihi Cæsarem esse debere. *Quid enim, inquit*, scripsit ad me Dolabella? Dico, quid? *Affirmabat, cùm scripsisset* [28] quòd me cuperet ad urbem venire; illum quidem gratias agere maximas, & non modò probare, sed etiam gaudere. *Quid quæris?* acquievi. Levata est enim suspicio illa [29] domestici mali, & sermonis Hirtiani. Quàm cupio [30] illum dignum esse nobis: & quàm ipse me invito, qua pro illo sit [31] supplicandum! Sed opus

24. *An...*] Poterat addere: An jussurus consularia comitia à Prætore haberi? An fieri Augurum decretum, quo vel Consules creare Prætor possit, vel Dictatorem dicere, qui deinde Consules creet? Poterat, inquam, hæc addere, & similia. Verùm omisit, quæ scripserat jam antè IX. 9. & 15. Hunc locum, difficilem sanè, & in cæteris editionibus malè distinctum, sic & Manutius & Mongaltus videntur explicare. OLIVETUS.

25. *Dixerit*] Vulgati omnes, *dixerim*. Muretus & Grævius mallent, *dixerit*. Equidem sic legi non mallem modò, sed prorsus necesse arbitror: adhibitâ eâ, quam repræsento, interpunctione. Cras, inquit Cicero, exquiram hoc quoque: *Quo modo*, quibus verbis, quâ mente *dixerit* Cæsar, &c. Fortasse aliquem offendet pronominis trajectio, *Quo modo dixerit ad se ille quidem*. At non abhorruisse ab ejusmodi constructione Tullium, pluribus exemplis demonstrat Criticus primæ classis, Thomas Wopkensius, *Lect. Tullian.* I. 7. & 9. II. 2. IDEM.

26. *Jurabat*] Hæc est sententia hujus loci; ut uno verbo dicam, jurabat, quod facilè & sine ullâ gravi causâ solet facere, Cæsarem mihi, quantum certâ conjecturâ assequi & animo possit providere, amicissimum esse. *Quid enim, inquit*, sic pergit Curio, *scripsit ad me Dolabella?* hoc est, quid aliud scripsit Dolabella ad me Curionem, quid aliud volunt Dolabellæ literæ ad me datæ, quàm Cæsarem tibi debere esse amicissimum. *Dico*, scilicet ego Cicero, *quid? Affirmabat*, scilicet Curio, *eum* nimirum Dolabellam, *scripsisse, quòd me cuperet ad Urbem venire, illum* (Cæsarem) gratias quidem maximas agere Dolabellæ, pro eo, quòd me cuperet ad Urbem venire, quòd me incitaret ad redeundum, & valde sibi hoc placere. GRÆV.

27. *Amicissimum mihi Cæsarem esse debere*] Id non solùm *Fulvii Ursini liber*, sed & *Helmstadiensis* præ se fert. Ita omninò legendum. Est enim elegans loquendi genus, quod usurpabant cùm significaturi essent se judicare, quantum humano consilio & animo provideri aliquid possit, id de quo agebatur, certò eventurum. Cic. VI. ad Fam. ep. 6. *Debet habere fidem nostra prædictio.* Hoc est, quantum certis conjecturis assequi possum, vera sunt quæ dico. IDEM.

28. *Quòd cuperet*] Non pendet à τῷ *affirmabat*, ut Manutius & Scioppius voluere, sed à *gratias agere*. IDEM.

29. *Domestici mali*] A Quinto filio: qui sermonem habuit cum Hirtio, mox cum Cæsare. Epist. 4. MANUTIUS.

30. *Illum*] Quintum filium. IDEM.

31. *Supplicandum*] Lego cum Victorio, *suspicandum*. Hoc enim vult dicere; Quàm cupio Quintum filium dignum nobis esse! quàm ipse me invito & excito, si quâ in